

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKEDE TEMİZ SİYASETÇİ
ÖRNEĞİ: ADNAN KAHVECİ**

BURAK ÇAKIRCA

ŞUBAT-2009

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI**

**GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKEDE TEMİZ SİYASETÇİ
ÖRNEĞİ: ADNAN KAHVECİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
BURAK ÇAKIRCA**

**Danışman
Doç. Dr. Muhittin Ataman**

BOLU-2009

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Burak ÇAKIRCA'ya ait Gelişmekte olan bir ülkede Temiz Siyasetçi Örneği:
Adnan Kahveci adlı çalışma, Jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim
Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.(28/02/2009)

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Muhittin Ataman

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali Yaman

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mete Çetik

Sosyal Bilimler Enstitüsünün Onayı

Prof. Dr. Gönül Ülker
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKEDE TEMİZ SİYASETÇİ ÖRNEĞİ: ADNAN KAHVECİ

BURAK ÇAKIRCA

**Yüksek Lisans Tezi
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhittin Ataman**

Şubat 2009, 103 sayfa

Türkiye Cumhuriyeti, Turgut Özal ile birlikte büyük bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Ekonomi başta olmak üzere, siyasi ve sosyal alanda da büyük değişimlerin varlığı göze çarpmaktadır. Bu dönemde gelişmekte olan bir ülke konumunda bulunan Türkiye'nin gelişimine katkıda bulunan kişilerden biri de Adnan Kahveci'dir.

Bu çalışmada Adnan Kahveci'nin proje ve çalışmaları temel alınarak, Türkiye'nin gelişimi için yaptıkları irdelenmeye çalışılmıştır. Adnan Kahveci'nin söz konusu proje ve çalışmalarının hangi saiklerle yapıldığı anlaşılmaya çalışılmış ve böylelikle de bir Adnan Kahveci portresinin oluşturabilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Kahveci, Turgut Özal, Şeffaflık, Temiz Siyaset

ABSTRACT**AN EXAMPLE OF CLEAN-SHEET POLITICIAN IN A
DEVELOPING COUNTRY: ADNAN KAHVECİ****BURAK ÇAKIRCA****Master's Degree Thesis****Department Of International Relations****Thesis Adviser: Associate Professor Muhittin ATAMAN****February 2009, pages 103**

With the presidency of Turgut Özal, Republic of Turkey has realized a drastic evolution and gone through an important transition period. Economies being in the lead, there have been great changes in political and social areas. An other important figure who contributed to the situation of developing Turkey is Adnan Kahveci.

In this study, using Adnan Kahveci's projects and works as base, his struggle and effort for the development of Turkey has been examined. We have tried to understand with which motives the projects and works at issue have been done and thus we have aimed at drawing a clear picture of Adnan Kahveci together with his works.

Key Words: Adnan Kahveci, Turgut Özal, Transparency, Clean-sheet Politics

TEŞEKKÜR

Sayın Doç. Dr. Muhittin Ataman’a, verdiği fikirler, sağladığı destek ve her şey için sonsuz şükranlarımı sunarım. Sami Mancı’nın kattıklarını ifade etmek güç olmakla birlikte onu en derin hislerimle selamlıyorum. Entelektüel birikimini ve özgürlükçü yanını benden hiç esirgemeyerek, bilmeme önyak olan babam Fevzi Çakırca’ya, duaları ve cefakârlığı ile her daim kol kanat geren annem Nurten Çakırca’ya, hayatımda her zaman özel bir yeri olacak olan biricik ablam Burcu Çakırca’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
 1. GİRİŞ	 1
1.1 Gelişme Kavramı ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Siyaset	1
1.2 Gelişmekte olan bir Türkiye ve Adnan Kahveci	5
1.3 Araştırmanın Amacı	8
1.4 Araştırmanın Yöntemi	8
1.5 Araştırmanın Planı	8
 2. ADNAN KAHVECİ’NİN HAYATI	 10
2.1. Özgeçmişi	10
2.2. Kişiliği: Fikri ve Zihni Yapısını şekillendiren etkenler	13
a) Çalışkanlığı	15
b) Kendine Güveni	17
c) Pratik zekası ve İdealistliği	19
d) İstikrarlılığı, Vefaya Olan İnancı ve Alçak Gönüllülüğü	20
e) Mesafeli Duruşu ve Özeleştiriyeye Bakışı	22
f) Şeffaflığa ve Dürüstlüğe Olan İnancı	23
g) Nüktedanlığı ve Sıcakkanlı Oluşu	24
h) Tutumlu Oluşu	26
 3. GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKEDE LİBERAL BİR SİYASETÇİ ÖRNEĞİ: ADNAN KAHVECİ	 28

3.1. Adnan Kahveci'nin Toplumsal Anlayışı	28
3.1.1. Toplum Yapısına Bakışı	28
3.1.2. Toplumun Niteliğine Bakışı	31
a) Toplumun Niteliği Kavramı ve Gelişimi	31
b) Toplumun Niteliğine Bakışı	35
3.1.3. Kahveci'nin Sanata Bakışı	37
3.1.4. Adnan Kahveci'nin Eğitime Verdiği Önem	39
3.1.5. Tabandan Değişim Modeli/ Toplum Baskın Model	40
3.2. Adnan Kahveci'nin Ekonomik Anlayışı	44
3.2.1. Özal Modelinin Ekonomik Yüzü	44
3.2.2. Kahveci'nin Serbest Piyasa Ekonomisine Olan İnancı	46
3.2.3. Sermayenin Demokratikleşmesi ve Özel Teşebbüsün Önemi	52
3.2.4. Özelleştirme, KİT'ler ve Kahveci	54
3.2.5. Adnan Kahveci'nin Ekonomiye Kattıkları	68
3.3. Adnan Kahvecinin Siyasi Anlayışı	73
3.3.1. Özal Modelinin Siyasi Yönü	73
3.3.2. Özal – Kahveci İlişkisi	76
3.3.3. Adnan Kahveci'nin Devlete Bakışı	78
3.3.4. Kahveci'nin Demokrasiye İnancı	80
3.3.5. Bir Medeniyet Projesi: İslam Kültür Merkezi	83
3.3.6. Adnan Kahveci ve Temiz Siyaset	85
4. SONUÇ	90
5. KAYNAKÇA	93

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
BAĞ-KUR	: Bağımsız Çalışanlar Kurumu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
PEKTİM	: Petro Kimya
SEKA	: Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları
SHP	: Sosyal Demokrat Halk Partisi
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
UM Denizcilik	: Uğur Mengenecioğlu Denizcilik

1. GİRİŞ

1.1. Gelişme kavramı ve gelişmekte olan ülkelerde siyaset

Gelişme kavramı, sıklıkla kullanılan ve neredeyse tüm varlıklara neşredilen bir niteliktir. Yeryüzündeki tüm nesnelerin bir gelişiminden söz edilebilir. İnsanın ve dünyadaki her şeyin birçok yönden, varoluşundan itibaren bir gelişme yaşadığı gözlenir. Varlıkların yaşadığı bu gelişme ile birlikte, insanların kimi amaçlarla ortaya çıkardıkları kurumlara verdikleri kavramlarda da kurumlardaki değişimler bazında gelişmeler varolagelmıştır. Bir görüşe göre insanın hemen hemen her noktada gözettiği şey faydasıdır. Buna göre insan eylemlerinde ve kolektif hareketlerde esas ölçütün fayda olduğu göze çarpar. Elde edilen faydadan doyumun alınabilmesi ve yenilerin oluşabilmesine imkân yaratılması için de kimi kurum ya da gücün oluşturulması gerekli görülmüştür. Devlet insanın faydasının devamlılığını sağlayıp daha fazlasını elde edebilmesini yani faydanın gelişmesini amaçlaması nedeniyle oluşturulmuştur.

Buradan hareketle de kimi filozofların ortaya çıkışını ve gelişimini farklı biçimlerde ele aldıkları devletin varlığı da beraberinde gelişimi doğurmuştur. Özellikle de büyük savaşlardan sonra, benzeri durum ve yıkımların tekrarlanmaması adına, devletin ne yönde gelişmesinin daha faydalı sonuçlar doğurabileceği üzerinde düşünülmüştür.

Devletin gelişiminin birçok veçhesi ile karşılaşırız. Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve uluslararası alandaki konum itibarıyla devletlerin gelişiminden bahsedileceği gibi, bizim burada esas olarak ele almak istediğimiz siyasal gelişme kavramıdır.

Siyasal gelişme kavramı, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Yalnızca siyasi unsurlarla açıklanamayan bu kavramla gelişmesi öngörülenler sadece siyasi konu ya da alanlar değildir. Gelişme kavramı özünde ekonomiyle ilgilidir.¹ Siyasal gelişme kavramı, siyasal gelişmenin iktisadi ilerleme ve istikrarla birlikte,

¹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara: İmge Kitabevi, 1991, s. 249.

siyasal kurumların da gelişmesini öngörür. Başka bir söylemle, iktisadi gelişme siyasi gelişmenin oluşabilmesine yol açar.

İktisadi gelişim kapitalizmdir. Kapitalizm, bireylerin kendi özgür iradeleriyle, kendi çıkarını gözeterek, girmeye karar verdikleri ilişkileri ifade eden ve her bireyin kendi yararını maksimize etmeye çalıştığı bir iktisadi sistemdir. Siyasal gelişim ise liberal demokrasidir. Kapitalizmi demokrasinin önkoşulu olarak gören bu düşünce biçiminin temel referans noktası, Batı toplumlarının tarihsel ve güncel deneyimleri hakkındaki bir genel değerlendirmedir. Buna göre, Batı’da önce kapitalizmin gelişmesi, sonra da liberal demokrasinin kurumsallaşması söz konusudur.² Bu noktada liberal demokrasi terimi, genel ve eşit oy ilkesini, düzenli aralıklarla yapılan gizli oy ve açık sayımlı seçimlerle siyasal iktidarın el değiştirebilmesini, halkın temsil edildiği kurumların varlığını, hukukun üstünlüğünü, düşünce, anlatım ve ifade özgürlüğünü içermektedir.³

İktisadi gelişim ile liberal demokrasinin oluşacağı biçiminde bir neden sonuç ilişkisi hangi sebeplere dayanmaktadır? İlk olarak kapitalizm bireylerin çıkarlarını maksimize etmek adına serbestçe faaliyette bulundukları ekonomik bir yapıdır. Demokrasi de, farklı toplumsal kesimlerin kendi siyasal tercihlerini örgütlü bir biçimde halkın önüne koyarak, siyasal iktidarı ele geçirebilmek için “serbestçe” rekabet ettikleri bir siyasal sistemdir. Serbestliğin iki sistemde de temel unsur olması, düşüncenin mantıksal tutarlılığına bakılmadan ilk ve mantıki gerekçe olarak görülmüştür. Bununla birlikte ikinci gerekçe sözü edilen mantıksal bağın tarihsel dayanaklarının olduğudur. Buna göre, Batı’da 1500’lerle başlayan gelişmeler, önce ticaretin gelişmesi ve ardından emeğin piyasada alım-satım konusu haline gelmesi, insanların birey kavramı temelinde “eşit” olarak gören bir dünya görüşünün de filizlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu temel üzerinde burjuvazinin başını çektiği mutlakiyetçiliğe karşı özgürlük mücadelesi Batı demokrasisinin varoluşunu ve gelişimini göstermektedir. “Batı tarihinin yaklaşık son dört yüzyıllık deneyimi, iktisat ve siyasette serbest piyasanın (yani, kapitalizmin ve demokrasinin) tarihsel

² Levent Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri,” iç. **Demokrasi Üzerine Yazılar**, Ankara: İmge Kitabevi, 1992, s:27.

³ Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri,” s: 29.

olarak da bir neden-sonuç ilişkisini ortaya koyduğunu kanıtlamaktadır.”⁴ Kapitalizmle demokrasi arasında bir neden-sonuç ilişkisini mantıksal ve tarihsel nedenlere dayandırdıktan sonra üçüncü bir gerekçe olarak da insan davranışının etik temelleriyle ilgili bir felsefe akımı olan faydacılığa başvurulmaktadır. Buna göre faydacılık, kapitalizm ile demokrasinin iyi toplumu meydana getirdiğini savunmaktadır. Birey faydayı düşünen ve onu öncülleyen bir yapıya sahiptir. Bireylerin faydası toplumun faydasını oluşturur. Diğer bir ifadeyle toplum bireylerin basit bir toplamı olarak görüldüğünden, bireylerin sağlayacağı azami fayda toplumun da faydasını oluşturacaktır. Bu noktada devlet bireylerin faydalarını sağlamak üzere kurulmuş olduğundan, bireylerin tek tek kendi “iyi”lerini gerçekleştirebilmeleri için varolan doğal ortama müdahale etmemeli, bireylerin özgürlük alanlarına girmemelidir. Birey ancak bu sayede “iyi”yi bulabilecek ve böylece de toplum da iyi olacaktır. ⁵ Buradan hareketle faydacılığın söz konusu anlayışıyla genel ve eşit oy ilkesi çerçevesinde çoğunluğun yönetimi olarak demokrasi kolayca bağdaştırılmaktadır. Çünkü faydacı anlayış toplumu tek tek bireylerin basit toplamı olarak görmekte ve böylelikle de en yüksek sayıda insanın mutluluğunu gerçekleştirebilmenin yolu, çoğunluğun yönetimi anlamında demokrasi olmaktadır. ⁶

Siyasal gelişme kavramı, Batı Topluluklarının gelmiş olduğu noktanın gelişmeye tekabül ettiği varsayımı ve gelişmenin sağlanabilmesi için neler yapılması gerektiği düşüncesi çerçevesinde, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde hangi yollarla siyasal gelişimin sağlanacağına işaret etmektedir. Gelişmenin hangi yollarla sağlanacağını gösterilmesi gelişmesi gereken şeyin ne olduğunun belirlenmesini de beraberinde getirir. Diğer bir ifadeyle, siyasal gelişmenin olabilmesi için hangi kurum ya da ilkelerin değişmesi ya da gelişmesi gerektiği gösterilmektedir.

Bu noktada ilk olarak, gelişmekte olan ülkelerde siyasal gelişmişlik kavramı, milleti yönetme gücüne sahip olan bir iktidarın varlığında görülür. Buna göre, herhangi bir siyasal iktidarın varlığı siyasal gelişmenin tezahürü biçiminde görmek yeterlidir. Oysaki siyasi gelişme açısından ileri durumda bulunan ülkelerde, siyasal gelişmişlik, yalnızca bir siyasal iktidarın varlığı biçiminde anlaşılmayıp, özgürlük ve

⁴ Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri,” s: 34.

⁵ Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri,” s: 35.

⁶ Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri,” s: 37.

eşitliğin sınırlarının ne ölçüde genişlemiş ya da genişletilebilecek olduğuyla ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde en azından olgun bir demokrasinin var olduğunu söylemek güçtür. Çoğunlukla bu ülkeler, bazılarının ciddi tarihsel ve kültürel bir devlet geleneği olmasına rağmen, bağımsızlığını kazanarak yeni kurulmuş devletlerdir. Ülkenin bağımsızlığını kazanırken de başta bulunan tek bir parti ile yönetilmekte olan bu ülkelerde, gelişmenin sınırlarına ve hangi yolla olacağına da yasama, yürütme ve yargı gücünü elinde bulunduran bu tek parti karar vermektedir. Bu sebeple de toplumda bir özgürlük alanının varlığından söz edilemez. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış olmaları ve içte ya da dışta sergilenen tutum ve icraatları bağımsızlığa yönelik bir hareket olarak algılayan iktidar partisi, özellikle dış dünyayla da kapalı olduğundan bu ülkelerde bir piyasa ekonomisi oluşmamıştır. İktisadi gelişmeyi sağlayacak bireylerin emeklerini özgürce satabilmelerini sağlayacak açık bir piyasa mekanizmasının tam olarak oluşmaması beraberinde siyasal özgürlüklerin var olduğu bir siyasal çoğulculuğun ortaya çıkmasını engellemiştir. Ekonomik olarak bir birey olamayan ve üretim araçlarını elinde bulunduramayan bireyin siyasi olarak da bir tercih ve düşüncesinin oluşması da pek mümkün olmamıştır. Bu sayede gelişmekte olan ülkelerde, sahip olunan yönetim anlayışı ve gelişmenin sınırlarının sunulmasıyla halkın düşünmesi gerekenlerin bildirilmesi sonucu halk devletle bir görülmüş, hatta çoğu zaman halkın devlet için var olduğu sanısı geçerli kılınmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, iktisadi gelişmişlik söz konusu olmadığından teknolojileri geri, üretim düzeyleri düşüktür. Bu ülkelerde ekonominin temeli tarıma dayanmakta ve sanayi çok sınırlı bir yer tutmaktadır. Nüfusları fazla olan bu ülkelerde genç nüfus çok olmakla birlikte nitelikli işgücü azdır. Üretimin az olması ise beraberinde kişi başına düşen milli gelirin düşük olmasına yol açmıştır.

Ekonominin bu durumu ve siyasi açıdan tek partinin belirlediği gelişim, beraberinde toplumsal bir ayrışmayı doğurmuştur. Birey emeğini özgürce satabilme imkânına sahip olmadığından, gelişmekte olan ülkelerde, bürokratik seçkinler ve halk gibi bir toplumsal tabakalaşma oluşmuştur. Bürokratik seçkinler, devletin mevcut anlayışının temsilcisi olarak görülmüş ve çoğunlukla sistemin devamlılığından yana olmuşlardır. Bürokratik seçkinler çoğu zaman yaptıkları işin meşruiyetini arama gibi bir düşünce içine girmemiş ve devletin temsilcisi olarak halk

adına iyiyi sergilediklerini düşünmüşlerdir. Dolayısıyla geliştirmek olan ülkelerde şeffaflıktan bahsetmek zordur.

Gelişmekte olan ülkelerde gelişimi sağlayan en önemli özellik de şeffaflık ilkesinin geçerli olmaya başlamasıdır. Gelişmenin var olabilmesi şeffaflığın oluşmasıyla mümkün hale gelmektedir. Şeffaflıkla birlikte, başta bürokratik seçkinler ve tek parti ve onun uzantısı ideolojisinin, ⁷ halkın iyiliğini ne derece gözetip gözetmediği sorgulanmaya açılacaktır. Bürokratik seçkinlerin ve tek partinin yaptıklarının bilinebiliyor olması, daha fazla faydanın da nasıl sağlanabileceğinin sorgulanmasını beraberinde getireceğinden gelişmenin de oluşabilmesini sağlayacak özgürlük ortamının ortaya çıkmasına neden olacaktır. Şeffaflık sayesinde bürokratik seçkinler ve siyasal iktidarın yaptıklarının meşruiyeti kendilerine münhasır olmaktan çıkacak ve bu sayede de gelişme sağlanabilecektir.

1.2. Gelişmekte Olan Bir Türkiye ve Adnan Kahveci

1946 yılı Cumhuriyet Türkiye'sinin tarihinde hem siyasi hem de iktisadi bakımdan yeni bir dönüm noktası oluşturur. Siyasi bakımdan başta Demokrat Parti olmak üzere Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla birlikte tek partili sistemden çok partili sisteme geçişin başlangıç tarihini oluşturmuş, tüm baskı ve yolsuzluklara rağmen 21 Temmuz 1946'da ilk kez tek dereceli seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerden sonra 1950'de birçok dönüşüm ve değişimin yaşanacağı Demokrat Parti iktidarı başlamıştır. ⁸ Demokrat Parti iktidarı süresince, ekonominin içe kapalı ve tarıma dayalı geri kalmış görüntüsünden sıyrılabilmesi için ulusal ve uluslararası bir piyasa ekonomisi oluşturabilmenin gayretlerini görürüz. Bununla birlikte Türkiye'de gelişmenin, serbest piyasa ekonomisini olmazsa olmaz olarak gören Turgut Özal iktidarıyla başladığı göze çarpar. Türkiye'nin büyük bir dönüşüm ve değişim geçirdiği bu dönem bir reform dönemi olarak da adlandırılabilir.

⁷ Peter Schröder, **Siyasi Stratejiler**, (Çev.) Şeyma Akın, Mehmet Ali Can, Ankara: Liberte Yayınları, 2004, s.289.

⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1988, s:73.

Özal dönemiyle birlikte, her şeyden önce ekonomik gelişmenin siyasi gelişmeleri beraberinde getireceği iddiası bir gerçeklik olarak görülmüş ve ekonominin gelişebilmesi adına gerçekleştirilen tüm reformlar da bu amaçla yapılmıştır. Türkiye ekonomisinin tarıma dayalı yapısının değiştirilmesi ve sanayinin gelişebilmesi adına her türlü yasak ve sınırlama kaldırılmış, ticarete bir liberalizasyon sağlanmaya çalışılmıştır. Bürokratik sınıfın gelişimin önünde engel olarak görüldüğü biçiminde yorumlanacak şekilde özel sektöre vurgu yapılmış ve devletin ekonomiden çekilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kusursuz işleyen bir serbest piyasa ekonomisi ile birlikte ülkenin ekonomisinin gelişeceği düşünüldüğü gibi, sermaye gücünün özel sektöre geçmesi sonucu siyasal sistemin de gelişeceği ve demokrasiye geçişin sağlanabileceği vurgulanmıştır. Bu noktada aksi gelişmelerin varlığını görmekle birlikte, ifade ve düşünce özgürlüğünün gelişimi ve eşitliğin sağlanabilmesi adına birçok düzenlemenin yapıldığını görürüz.

Özal dönemiyle birlikte yaşanan bu gelişmeleri reform olarak niteleyenler olmakla birlikte⁹, Özal'ın ve icraatlarının popülist bir nitelik taşıdığı iddiası da söz konusudur.¹⁰ Popülizm, Türk Dil Kurumu'nun büyük Türkçe sözlüğünde: "Politik durumu dramatize ederek halkın ilgisini uyandırma amacıyla yapılan politika, halk yardakçılığı" biçiminde tanımlanmış.¹¹ Cemil Meriç de popülizmin kaynağında üstün sınıfın aşağı sınıfa karşı işlediği hatadan pişman olma hissinin varlığına değinmiştir.¹² Buradan hareketle Özal döneminin ekonomik anlayışı ve bu çerçevede özel teşebbüse önem verilmesi "Özal Zenginleri" gibi bir kavramın oluşmasını sağlamıştır. Yine Özal döneminde her türlü özgürlüğün gelişmesi gibi bir durum olmayıp, belli başlı alanlarda, iktidarın halkın yararına gördüğü oranda bir ilerlemenin varlığı gözlenmiştir.

Bununla birlikte, Korkut Boratav ANAP'ın ve ANAP iktidarlarının sergilemiş oldukları popülist politikaları bir adım daha ilerleterek yoz (kaba, adi) popülizm kavramıyla nitelemiştir.¹³ ANAP iktidarının, sendikal örgütlenme ve

⁹ Ali Yaşar Sarıbay, "Özal'ın Toplum, Toplumun Özal'ı," iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) **Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001, s. s:153.

¹⁰ Korkut Boratav, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1991, s: 117.

¹¹ Popülizm için bakınız: <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=261202>, 2009.

¹² Cemil Meriç, **Mağaradikler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s: 99.

¹³ Boratav, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, s:117.

işçilerin ücret taleplerine karşı katı ve ödünsüz tutumuyla birlikte, bir dizi politika ile birlikte işçileri ve yoksul kesimi düşündüğünü-kayırdığını göstermeye çalışması yoz popülizmin temelini oluşturur. Söz konusu politikalar, kaçak gecekondu tapu verilmesi ve imar izninin sağlanması, fak-fuk-fon yardımlarının kullanılması ve vergi iadesi gibi uygulamaları içerir. Bu ve benzeri politikalarla işçilerin ve emekçilerin sınıfsal bir zeminde var olmaları bir bakıma ötelenmiş ama aynı zamanda da işçi ve emekçinin her daim çıkarının düşünüldüğü gibi bir izlenim doğuran söz konusu politikalar uygulanmıştır.¹⁴

Türkiye'nin kimine göre gelişme kimine göre gerileme sergilediği Özal döneminin en önemli isimlerinden biri Adnan Kahveci olmuştur. Kahveci'yi Özal modelinin dışında bir yere koymak pek mümkün görünmemektedir. Özal döneminde yapılan ve Türkiye'nin ulaştığı gelişmişliği gösteren pek çok reform ve düzenlemede Adnan Kahveci'nin imzasını görürüz. Ülkenin gelişimini en iyi ifade edebilecek şey belki de şeffaflığın olgunlaşmaya başlamasıdır. Onun çabalarıyla bir bakanın rüşvet aldığı ortaya çıkması, vergide belge düzenine geçilmesi, halkın devlete her türlü isteği ve şikâyetini iletebilmesi, halkın istediği bilgiye ulaşabilmesi, enformasyonun gösterdiği gelişim, ülkenin şeffaflık konusunda geldiği noktayı göstermektedir.

Adnan Kahveci'nin bu dönemde geçerli olan ekonomik anlayış, gelişme ve ilerleme düşüncesi, yeniliklerin yapılabilmesi ve bunlara karar verme yetkisi bakımından Özal döneminden ayrılamayacağı söylene de, kimi kişisel özellikleriyle de bu dönem içinde müstesna bir yer taşımaktadır. Sümerbank'tan giyinmesi ve birçok yolsuzluk olayının ortaya çıktığı bir ortamda Kahveci, çok daha mütevazı ve daha şeffaf bir görüntü sergilemiştir. Başta şeffaflık ve dürüstlük vurgusu Kahveci'nin şahsı bazında yapılan ve dönemin genel yapısına tevil edilen özellikler değildirler. Diğer bir ifadeyle, dönemin benzer nitelikler göstermiş olmasına bakılmadan, genel bir nitelik olarak dürüstlük ve şeffaflık vurgusu yapılmayıp, söz konusu ilkelerle sıkı sıkıya bağlı olduğu iddiasında bulunan kişi Adnan Kahveci'dir. Son tahlilde, Adnan Kahveci'nin de her insan gibi yetkin bir biçimde dürüst ve şeffaf olamayacağı, bununla birlikte bu ilkelerin onun siyaset anlayışında ve görüntüsünde tamamen geçerli olduğu, dönemin genel yapısından da çoğu

¹⁴ Boratav, **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, s:119.

noktada bir kopuşu sergileyerek temiz siyaset anlayışının öncüsü olduğu gözlenmektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu noktada bu tezin amacı, Türkiye'nin Özal döneminde Adnan Kahveci'nin temiz siyaset anlayışı ile nerede durduğunun ifade edilebilmesidir. Diğer bir deyişle, Adnan Kahveci'nin Türkiye'nin gelişimi adına neler yaptığının, Kahveci bazında saikleri göz önünde tutularak, Adnan Kahveci'nin Türkiye siyasi hayatında nasıl bir iz bıraktığının ele alınmasıdır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, Adnan Kahveci ile Özal döneminin birbirinden ayrıştırılamaması nedeniyle, Özal dönemiyle ilgili kitap, makale ve dokümanlar incelenmiştir. Bir Adnan Kahveci portresi oluşturulabilmesi adına, Adnan Kahveci'nin kendi ifadelerinin bulunabilmesi için dönemin gazeteleri araştırılmıştır. Adnan Kahveci'yi daha iyi tanıyabilmek ve resmi kaynaklarda yer almayan bilinmeyen yönlerini öğrenebilmek adına, beraber çalıştığı kişilerle görüşülmüş ve onlarla birebir röportajlar yapılmıştır. Tüm bu araştırma ve incelemeler sonrasında Adnan Kahveci'nin Türkiye siyasi hayatında bıraktığı en derin ve unutulmaz izin temiz siyaset anlayışı olduğu görülmüş ve söz konusu siyasi anlayışın icraatlarla iç içe olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

1.5. Araştırmanın Planı

Bu çalışmanın ilk bölümünde siyasal gelişme kavramının ne olduğu, gelişmekte olan ülkelerde siyasal gelişmenin neye işaret ettiği, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'nin gelişme konusunda yaşadığı tarihsel kırılmaları, Turgut Özal

dönemiyle birlikte Adnan Kahveci'nin Türkiye'nin gelişimi adına nerede durduğu ifade edilmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde, bir Adnan Kahveci portresi oluşturabilmek için, hayatı ve yaptıklarından yola çıkarak, kişiliği ve zihni yapısını şekillendiren etmenler onun karakter özellikleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de temiz bir liberal siyasetçi olarak vurgulanan Adnan Kahveci'nin toplum yapısı, ekonomik anlayışı ve siyasi duruşu ele alınarak, Özal döneminin neresinde durduğu ifade edilmeye çalışılacak, benzeştikleri ve ayrıştıkları yönler incelenecektir. Adnan Kahveci'nin liberal bir politikacı olduğu önce liberal paradigmanın genel ilkelerinin ne olduğunun belirtilmesi ve ardından Kahveci'nin yaptıkları bağlamında incelenirken, temiz siyaset anlayışı şeffaflık ilkesine bağlılığıyla açıklanacaktır. Sahip olduğu siyaset anlayışının ikinci bölümde bahsedilen karakter özellikleriyle olan iç içeliğine vurgu yapılacaktır.

Sonuç bölümünde, Adnan Kahveci'nin Türkiye siyasi tarihinde pek müstesna bir iz bıraktığı, onun sahip olduğu özellikle temiz siyaset anlayışının gıpta edilen bir nitelik arzettiği ve ölümünün ardından bile hiç unutulmayan ve halkın sevgisine mazhar olmuş bir siyasetçi-halkadamı olduğu ifade edilerek, genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. ADNAN KAHVECİ’NİN HAYATI

2.1. Özgeçmişi

1949 yılında Trabzon’un Sürmene İlçesine bağlı Yılmazlar Köyünde dünyaya gelen Adnan Kahveci’nin doğum günü tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Bu konuyla ilgili tek bilgi, annesinin kendisine, yüksek bir konuma sahip olan ve insana bulutların arasındaymış hissi uyandıran Yılmazlar Köyünün karla kaplı olduğu zamanlarında dünyaya geldiğini söylemesidir. Buradan hareketle de Kahveci’nin doğumunun kış mevsiminde gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. İlköğrenimine doğduğu köyde başladı. Çocukluğunda çobanlık ve pazarcılık yapmış; mahallenin çocuklarına *Teksas* ve *Tommiks* kitaplarını kiralayarak hem harçlığını çıkarmış hem de küçük de olsa ailesinin çok da iyi olmayan ekonomik durumuna katkıda bulunmuştur.¹⁵

Hayatında çok sayıda birinciliği bulunan Kahveci, ilk birinciliği Milliyet Gazetesi’nin açtığı ilkokullar arası bilgi yarışmasında elde etti. Bu birincilik, hayatında yer alacak diğer birinciliklere ve başarılarına da önayak oldu. Ortaokulu Samsun’da okuduktan sonra TÜBİTAK bursuyla Kabataş Erkek Lisesi’nde öğrenimine devam eden Kahveci, Kabataş Erkek Lisesi’nin 1966 yılı mezunları arasında dönem birincisi oldu. Aynı yıl içinde girdiği üniversite sınavında da en yüksek puanı alarak yine birinci oldu.¹⁶ Kazandığı bu birinciliği öğreniş konusunda çok derin bir heyecan yaşadığını şu şekilde anlatır: “Tren istasyonundan eve doğru babamla yürüyorduk. Eve yaklaşırken bir de baktık ki kapıda 5-6 kişi birikmiş. İçimden o an sanki büyük bir şey koptu. Çünkü babam memurdu ve bakkallara hemen hemen 2-3 aylık borcu vardı. Eyvah dedim alacaklılar kapıya yığıldı, şimdi biz ne yapacağız? Hayatımın en mutsuz hissettiğim anı oydu. Yaklaşınca baktım yüzler tanıdık değil, bakkala benzemiyorlar. Dediler siz Adnan Kahveci misiniz? Evet dedim ben Adnan Kahveci’yim. Siz üniversite giriş sınavında birinci oldunuz

¹⁵ Mümin Sekman, **Her Şey Seninle Başlar**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005, s. 126.

¹⁶ Ali Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1995, s. 9.

dediler. Tabi birdenbire o büyük mutsuzluk çok değişik bir duyguya dönüştü ve hiç unutamadığım bir an olarak hafızama yer etti.”¹⁷

İstanbul Üniversitesi'ne giren Kahveci bir başka birinciliğini de İstanbul Üniversitesi burs sınavında elde etmiştir. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde başlayan üniversite hayatı, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bursuyla ABD'nin Indiana Eyaletindeki Purdue Üniversitesi'nde sürdü. Başarılarını burada da sürdürerek dört yıllık fakülteyi iki buçuk yılda bitirmiştir. Amerika'da okuduğu sıralarda Türkiye'de baş gösteren döviz sıkıntısı nedeniyle bursunun yatmadığı zamanlardaki çözümü ise oldukça ilginçtir. Amerika'da bu sıkıntı üzerine üç gün aç kaldığını da hiç unutamadığını belirten Kahveci'nin çözümü, kaldığı öğrenci yurduna bulaşıkçı olarak girmektir. Bir haftada aşçılığa terfi etmiş, okulunun yanında çalışmaya da devam ederek bursunun iki katı paraya sahip olmuştur. Purdue Üniversitesi'nden elektronik mühendisi olarak mezun olduktan sonra Missouri Üniversitesi'nde tıp mühendisliği alanında doktora yapmıştır.

1974 yılı onun için oldukça yoğun ve başarılarla geçmiştir. Her şeyden önce aşk hayatında bazı gelişmeler oldu ve İstanbul'dan tanıştığı ve kenarlarında matematik teoremleri bulunan bir aşk mektubu ile Füsun Hanım'a duygularını açtı ve yıldırım nikâhıyla evlendi. Yine 1974 yılında doktorasını bitiren ve asistan profesör olarak çalışmaya başlayan Kahveci, Indiana eyaletinde bir ilke daha imza attı ve ek iş olarak uğraştığı emlakçılık ruhsatı alan ilk yabancı oldu. Çalışkanlığı sonucunda elde ettiği gelirleriyle 27.000 dolara ilk gayrimenkulünü almış, aynı zamanda 25 yaşında Amerika'da akademik bir unvana sahip olma başarısına da erişmiştir.

Daha çocukluğundan gelen bir dürtüyle akademik olarak ilerlemenin dışında ticaret yapma konusunda da istekli görünen Kahveci, Amerika'da bir şirket kurmayı düşündü. Ancak yeterli sermayeyi bulamayınca, aklına daha önce Amerika'da bir gezide tanıştığı dönemin TPAO Genel Müdürü Korkut Özal'dan yardım istemek geldi. Korkut Özal'a bir mektupla başvurarak kendisine yardımcı olup olamayacağını sordu. Turgut Özal'la bir ömür sürecek olan beraberliği de bu vesileyle başlayacaktır. Korkut Özal'ın, kendisinin söz konusu konularla pek ilgilenemediğini belirtmesi ve durumun vahametini anlayabilecek olan kardeşi Turgut Özal'ın konuyla alakadar

¹⁷Adnan Kahveci'nin hayatı için bakınız: <http://www.youtube.com/watch?v=9YgVq4xUn8c>. 2008.

olmasının daha uygun düşeceği fikriyle mektubu Turgut Özal'a iletmesi, tanışmalarının da başlangıcını oluşturur.

1976'da askerlik için geçici olarak döndüğünü sandığı ülkesinden bir daha kopamadı. Amerika'daki evini satarak İstanbul'un Kartal ilçesinde bir ev satın aldı ve buraya yerleşti. Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1977 yılında kurulan İkinci Milli Cephe hükümetinde Korkut Özal'ın İçişleri Bakanı olmasıyla birlikte, Bakanlığın modernizasyonu ile ilgili bir çalışma çerçevesinde İçişleri Bakanlığı Teknik Danışmanlığına atandı. Danışmanlığı sırasında İçişleri Bakanlığı'nın ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bilgisayara geçiş aşamasını başlattı. Yine polis teşkilatının modernizasyonu ile ilgili de bir düzenleme girişiminde bulundu.¹⁸ Danışman oluşu ile birlikte Özallarla daha fazla zaman geçirmeye başlayan Kahveci, Turgut Özal'ın 12 Eylül Bülent Ulusu hükümetinde başbakan yardımcılığına getirilmesiyle Özal tarafından Başbakanlık Müşavirliğine atandı.

Kimilerine göre Türkiye'nin çağ atlamasına yol açacak¹⁹ ve Türkiye'nin bir dönemine damgasını vuracak Turgut Özal'ın filizlenmeye başladığı zamanlarda her konuda fikrine başvurulardan biri oldu. Nitekim Turgut Özal'ın 13 Temmuz 1982'de Başbakan yardımcılığı görevinden istifa edip, siyasete girme hazırlıklarını yaptığı ve adeta kampa girmiş görüntüsünün sergilendiği Side'deki yazlık evine giderken eşi Semra Özal dışında, yanında sadece Kaya Erdem ve Adnan Kahveci'nin olması bunun göstergesidir.²⁰ Bu noktada Kahveci'nin, Özal'ın siyasete girmesi konusunda ne kadar etkili olduğu sorusu sorulabilir. Pek çok gözlemci, Özal'ın siyasete girme kararını vereceği Side'deki evine giderken Kahveci'nin onun yanında olmasının siyasete girmesi konusundaki desteği biçiminde yorumlanması gerektiğini düşünürken, gazeteci Yavuz Gökmen aksini belirtmektedir. Çevresindeki herkesin Özal'ın bir siyasi parti kurup siyasete girmesi konusunda destek verdiğini belirten Gökmen, bu duruma bir tek Kahveci'nin karşı çıktığını söylemiştir.²¹ Bununla

¹⁸ Toplu Konut İdaresi'nin ilk Başkanlığı'nı yapan Vahit Erdem'le yaptığım röportaj.

¹⁹ İhsan Sezal, "Bir Toplumsal Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Devrim," iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) **Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001, s. 163.

²⁰ Yavuz Gökmen, **Özal Sendromu**, Ankara: Verso Yayıncılık, 1992, s. 67.

²¹ Gökmen, **Özal Sendromu**, s. 70.

birlikte Kahveci Anavatan Partisi'nin 37 kurucusundan biri olmuş ve partinin ilk genel başkan yardımcılığını yapmıştır.

1980 Askeri Darbesi ile birlikte yönetimi ele geçiren Milli Güvenlik Konseyi'nin vetosu üzerine 1983 milletvekili seçimlerine katılamadı. Turgut Özal'ın bakan yapmayı düşündüğü Kahveci'nin Meclise girememiş olması, Özal'ın çalışma arkadaşlarından biri olamayacağı manasını taşımıyordu. Özal'ın başdanışmanlığına getirildi; bu görevi dolayısıyla da büyükelçi unvanını aldı. 1987 genel seçimlerinde İstanbul milletvekili seçildi. Kendisine kabinede yer verildi; KİT'lerden, TRT'den, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı'ndan sorumlu Devlet Bakanlığı'na atandı. 26 Mart 1989 yerel seçimlerinden sonra yapılan kabine değişikliğiyle birlikte eski görevi olan başbakanlık başdanışmanlığı görevine dönen Kahveci, 1990 yılında kurulan ANAP hükümetinde Ekrem Pakdemirli'nin istifası üzerine Maliye ve Gümrük Bakanlığı görevine getirildi. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasından sonra kurulan Mesut Yılmaz hükümetinde de Maliye Bakanlığı görevine devam etti. 1991 yılında hükümetin erken seçim kararı almasından sonra Kartal'dan liste başı adayı olmamasına rağmen, tercihli oy sistemi ile 40 bin seçmenin oyu ile rekor kırarak yine milletvekili olarak seçilmeyi başardı.²²

Tüm görevleri sırasında çalışkanlığı ile ün yapmış olan Adnan Kahveci, yine her hafta sonu olduğu gibi halkın sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla seçim bölgesine giderken 5 Şubat 1993 Cuma sabahı Ankara'dan İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Gerede-Çaydurt mevkiinde 34 AK 162 plakalı Toyota marka arabasıyla otobandaki trafik işaretlerinin yanlışlığı ve sis nedeniyle ters yola girip 14 kilometre kadar yol da aldıktan sonra trafik kazası geçirerek hayatını kaybetti.

2.2. Kişiliği: Fikri ve Zihni Yapısını Şekillendiren Etkenler

Bu bölümde Adnan Kahveci'yi daha yakından tanımaya, onun karakter yapısını betimlemeye, fikir yapısının oluşmasındaki etmenlere, sergilediği tutum ve davranışların hangi saiklerle işlenmiş olduğunu irdelemeye çalışacağız. Adnan

²² Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s.5.

Kahveci Türkiye tarihinde, yaşadığı zamana kadar eşine pek rastlanmayan bir portre çizmiştir. Yaptıklarıyla ülkenin kalıplaşmış birçok kavramına farklı anlamlar yükleyebilmiştir. Bunlardan belki de en önemlilerinden biri sadece “bakan” değil aynı zamanda “gören” bir siyasetçi tablosudur. Siyasette bulunduğu zamanlarda herkesin temsilcisi olmaya çalışmış, önüne gelen soru ya da sorunlara ilgisiz kalmamıştır. Sürekli bir biçimde sorular ve sorunlar üzerine projeler ve çözüm önerileriyle gitmiş bu sayede de halkın sevgisini kazanmıştır.²³

Kahveci’yi tanımlarken herhalde en çok kullanılan ifade onun mucitliğidir. Yalnızca var olan bir sorun üzerine çözümler üretmekle kalmayıp, belki hepsi gerçekleştirilebilir olmayan projeleri²⁴ de her zaman olmuştur. Diğer bir ifadeyle, iyi-kötü, gerçekleşmesi mümkün olan-olmayan, makul-uçarı ayırımlarına bakmadan her daim önerileriyle var olan bir “proje adamı” görüntüsü çizmiştir. Yine alışılmışın dışında, zaman zaman parti liderlerinden daha fazla ön plana çıkarak, dönemin siyasi tablosuna ayrı bir renk katmıştır. Oturduğu koltuğun ve üstlendiği görevlerin hakkını vermek için elinden geleni yapmış ve yaptıklarına bakıldığında da sahip olduğu mevki ve makamın hakkını verebilmiştir.

Sahip olduğu makam ve mevkilerin geçici olduğunu hiçbir zaman unutmuyarak, ülke ve toplum yararına çalışmanın bir kisve altında olmasının yanlışlığına inanarak, bakan olmadığı kabinelerde de çalışmalarına aralıksız devam etmiş²⁵ ve bakanlığının elinden alındığı gibi bir düşünce ile kimseye kırılmamıştır. Hatta birçok konuda olduğu gibi, “kabine dışı kalmasına rağmen arkamdan

²³ Bu tezin yazımı sırasında irtibata geçtiğim, Kahveci’nin kazada hayatta kalan oğlu Sayın Cihan Kahveci ile tezin yazımı konusunda görüşmek üzere gittiğim İstanbul seyahatimde, Cihan Kahveci’nin elinde bulunan bir kaynağı çoğaltabilmek için bir kırtasiyeci dükkânına gittik. Dükkânın sahibi fotokopiyle çoğaltacağı mecmuanın Adnan Kahveci ile ilgili olduğunu görünce, daha beni ve Cihan Kahveci’yi de tanıımıyorken, hemen bir anısını anlatmaya başladı. Düzce’de orman işletmesinde görevli olduğu bir gün, Kahveci’nin İstanbul’a giderken görev yerine uğradığını, kenarda birikmiş olan gübre ve fidanların neden kullanılmadığını sorduğunu ve üzerine dikkatle eğildiğini; daha o noktada söz konusu gübre ve fidanların kullanılması konusunda bir çözüm ürettiğini ve daha sonra da aradan 10-15 günlük bir sürenin geçmesinden sonra, Kahveci’nin kendisini aradığını ve gübre ile fidanların akıbetini sorduğunu anlatan kırtasiyeci, Kahveci üzerine methiyeler düzdü. Yine Elif Çakır, Van’ın Bahçesaray ilçesinde 2003 yılına kadar, karla kapanan yolların açılabilmesi için, Adnan Kahveci’nin göndermiş olduğu kepçe ve bir kamyondan başka bir aracın olmadığını belirtir. Elif Çakır, “**Dengê avê tê,**” <http://www.taraf.com.tr/makale/4537.htm>, 2009.

²⁴ Vahit Erdem’le röportaj.

²⁵ Adnan Kahveci’nin Maliye ve Gümrük Bakanlığı’ndan ölümüne dek danışmanlığını yapan Bilgin Güner, Adnan Kahveci’nin Maliye Bakanlığı’ndan sonra Bosna Savaşı’nın başladığı sıralarda dönemin Başbakanı Süleyman Demirel’den bölgeye yönelik olarak bilgi ve projeleri paylaşmak adına 7 kere randevu istediğini ancak herhangi bir olumlu cevabın gelmediğini belirtmiştir.

konuşmayan tek kişi Adnan Kahveci’dir”²⁶ diyen Turgut Özal’ın bu konuda da takdirini kazanmıştır. Yine iktidar takıntısı olmadığına bir ispatı, bakan olduğu zamanlarda bakanlık koltuğuna neredeyse hiç oturmayıp, küçük bilgisayarı ile bir sandalye ve sehpa işlerini yürütmesidir.²⁷ Son kertede halkla iç içe oluşu ve nereden geldiğini unutmamak şeklinde formüle edilecek anlayışı bir diğer önemli noktadır.

Gelişmemiş ya da gelişmekte olan bir ülkenin en fazla ihtiyaç duyduğu ya da en fazla muzdarip olduğu şey olan “siyasetin şeffaflığı” Türkiye’de Kahveci ile önemli bir anlam ve boyut kazanmıştır. Yaptığı her işte açıklık ve şeffaflık sergilemiş olan Kahveci, özellikle Özdağlar olayı ile temiz siyaset anlayışının sembolü haline gelmiştir. Yine belki halkın haberi bile olmadan Meclis’ten rahatlıkla geçirilebilecek olan milletvekillerine haksız kazanç sağlayan ve “kıyak emeklilik” olarak bilinen yasa tasarısına da karşı gelerek yasanın iptaline yol açacak süreci başlatması halkın nazarında önemli bulunan ve siyasi anlayışını anlamamıza yardımcı olacak bir diğer önemli husustur. Bu noktadan hareketle, detaylarına daha sonra girilmek kaydıyla Kahveci’nin “temiz” bir siyaset şiarına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Buraya kadar çizilen tabloda Kahveci’nin siyasi bağlamda durduğu yerle ilgili genel bir tablo çizilmiş gibi gözükse de aslında amaç, tutum ve davranışlarının hangi içsel ve dışsal faktörlerden etkilendiğinin açıklanabilmesi için bir temelin atabilmesidir. Diğer bir ifadeyle, durduğu yer betimlenerek ve bunların hangi temellerden ortaya çıktığını anlamaya çalışarak Kahveci’nin karakter yapısının analiz edilebilmesi amaçlanmıştır. Buradan hareketle, bu bölümde Kahveci’nin karakter yapısı, fikri ve zihni dünyasını şekillendiren etmenler tek tek incelenecektir.

a) Çalışkanlığı

İnsanların kimine göre kısa, kimine göre uzun sayılabilen ömürlerinde başarılı olmalarını sağlayan bazı ayırıcı özellikleri vardır. Ortalamaya göre bakarak konuştuğumuzda kısa diyebileceğimiz bir yaşam sürerek 44 yaşında dünyaya veda

²⁶ **Hürriyet**, 25 Kasım 1989.

²⁷ Bilgin Güner’le yaptığım röportaj.

eden Adnan Kahveci'nin bu derece başarılı sayılmasını sağlayan ayırıcı özelliği çalışkanlığıdır. Çocukluğunu Sürmene'nin bir dağ köyünde geçiren, Trabzon'a bile gitmenin hayal olduğunu düşünen, hayatındaki en büyük düşünüyü o zamanlar için istediği kadar kavurma yiyebilecek paraya sahip olmak olarak belirleyen bir insanının hayatının başarılı olarak addedilmesini sağlayan şey ne olabilir sorusuna verilebilecek en iyi cevap herhalde çalışkanlık olmalıdır.²⁸

Daha ilkokula giderken, hem okuyup hem de mahalledeki çocuklara *Tommiks* ve *Teksa*s kitaplarını kiralaması, çobanlık yapması, okuduğu tüm okulları birincilikle bitirmesi, üniversitedeyken bursu kesilince aççılık, bulaşıkçılık ve ilerleyen zamanlarda emlakçılık yapması, hiçbir işe girişmekten çekinmemesi, gerek bakan gerekse milletvekili iken birçok projeye imza atması, ülkenin modernleşmesi ve çağa ayak uydurması bakımından gerekli adımları hızlandırması, neredeyse her hafta seçim bölgesini ziyaret etmesi vb. gibi icraatları onun çalışkanlığını gösterir. Adnan Kahveci'nin Devlet Bakanlığı sırasında danışmanlığını yapan Murat Bırsel'in aktardığına göre; Kahveci gece saat 12-1 demeden Sezen Aksu ve diğer birçok sanatçıyı arayarak, onlara ülkenin bir bakanı olarak ne yapabileceğini sorduğunu, istekleri varsa hepsiyle ilgilenmeye hazır olduğunu söylemiştir.²⁹ Buradan hareketle Kahveci'nin sıra dışı bir tavırla karşı karşıya olduğumuz söyleyebiliriz. ANAP ve Özal dönemiyle ayrıştığı noktalardan biri olarak da duran söz konusu durum, “cilalı” bir duruşu göstermektedir. Sanat camiasının renkli dünyasına rahatlıkla girebilmesi ve bu camiadaki iyi ilişkileri onun cilalı imajını gösterdiği gibi, genel olarak ANAP'lı siyasilerle iyi anlaşılamayan sanatçıların varlığında da bir istisnayı temsil etmektedir. Bununla birlikte, bir bakıma hükümetin sanat camiasıyla ilişkilerini de sağlaması sonucu tamamlayıcı bir rolünün de var olduğunu söyleyebiliriz. Cemal Süreyya, Kahveci'nin her camiadan insanla iyi geçinmesinin altında yatan sebebin, onun herkes tarafından sevilme ve beğenilme tutkusu olduğunu söyler.³⁰

Kahveci'nin, Türkiye'de “bir yere gelebilmenin” yolunun çalışkanlıktan geçtiğini söylemesi çalışkanlığın öneminin farkında olduğunun işaretidir. Kendisinden yola çıkarak, gerçekte pek de doğru olmayan bir düşünceyle, doğulu-

²⁸ Sekman, *Her Şey Seninle Başlar*, s. 127.

²⁹ Murat Bırsel röportajı.

³⁰ Cemal Süreyya, *99 Yüz, İzdüşümler/Söz Senaryosu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1991, s:252.

batılı ve fakir-zengin ayırımı olmadan Türkiye’de çalışan olan herkesin engelsiz yükselebileceğini söyleyecek kadar iddialı konuşmuştur.³¹

Kahveci’nin bu derece çalışan olmasının altında yatan sebep ya da sebeplere göz atacak olursak, ilk olarak onun çalışkanlığının, mizacının bir ürünü olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Kahveci’nin çalışkanlığının bölge insanının da benzer bir durumda olduğu savıyla açıklanabiliyor olması eksik ve yetersiz kalır. Aynı bölgede yaşamış ve yine bürokraside ya da devlet kadrolarında yer alan çalışan olmayan kişilerin varlığı, Kahveci’nin çalışkanlığının esas olarak mizacı ile ilgili olduğu sonucunu doğurur.

Bununla birlikte Kahveci’nin çalışkanlığının altında yatan gerçek saik, ailesinin ve çevresinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumdur. Memur olan babası ve ev hanımı olan annesi, ona ve kardeşlerine çok üst düzeyde bir sosyo-ekonomik refah seviyesi sunamamışlardır. Üniversite sınavını kazandığını öğrendiği zamanki kapılarının önünde bekleyen insanları alacaklı sanması ya da istediği kadar kavurma yiyebilecek paraya sahip olmayı hayallerinin en büyüklerinden birine koyması çocukluğunun yoksul sayılabilecek bir yaşantı içinde geçtiğini gösterir. Ailesinin bulunduğu bu durum onun bir bakıma hayatı daha çabuk ve iyi anlamasına yol açmış, gelecekte kendisinin de ailesinin bulunduğu durumda olmaması için yapması gereken şeyin şifrelerini vermiştir: çalışmak, hem de çok çalışmak.

b) Kendine Güveni

Bir kişinin çalışkanlığıyla birlikte anılması gereken ve bir bakıma çalışabilmeyi sağlayacak temeli oluşturan özellik kişinin “yapabilirim” ve “başarabilirim” diyebilmesidir. Diğer bir ifadeyle, herhangi bir konuda harekete geçebilmenin ölçütü söz konusu şeyin yapılabilirliğine duyulan inançtır. Bu inanç, güvendir. Güven, daha sonra eklemlenecek birçok araç vasıtasıyla sonuca ulaşabilmenin temelidir. Bu noktada bir dağ köyünde büyürken, biyografisi milletin

³¹ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 9.

onuru şeklinde ifade bulan bir kişinin,³² yapamamayı aklından geçirdiğini düşünmek yanlış olur. Farklı bir ifadeyle, her türlü imkânsızlığın bulunduğu bir ortamda, “ne yapayım şartlar olgunlaşmadı” demek yerine, “ne olursa olsun başarmalıyım” deyip de başaran birinin kendine duyduğu güven ortadadır.³³ Buradan hareketle Kahveci’nin kendisine verilen her görevi yerine getirme konusunda tereddüt göstermemesi, yine Özallarla tanışabilmek için çabalaması ve hayatında elde ettiği başarıların fazlalığı kendine duyduğu güven biçiminde telakki edilebilir. “Ders çalışır gibi tartışması”³⁴ bilgisine ve bildiklerini ifade etmede bir tereddüdünün olmaması da kendine duyduğu güvene işaret eder. “Ben başkayım, beni başkalarıyla bir tutmayın” gibi bir düşünce içinde olması ve kendine duyduğu sonsuz güven, onun uç noktalarda bulunmasına da yol açmıştır.³⁵

Kimi siyasi ya da kişisel sebeplerle, Kasım 1991’deki seçimlerde seçilme ihtimalinin düşük olduğu bir bölgede ikinci sıraya konulmasının ardından, tercihli oy sistemini desteklemesi de yine güven mefhumu ile ilgilidir. Tercihli oy sistemini, halkın kendisine teveccüh göstereceğine olan inancı çerçevesinde benimsemiştir. Halkın desteğini kazanabilmenin gerekçesi olarak da sahip olduğu geçmiş ve icraatlarını görmüştür. Dolayısıyla bu noktada kendine duyduğu güven, halka kendini iyi ifade etmiş olduğunu düşünmesi ve yaptıklarının halk nazarındaki tasarrufunun olumlu yönde olacağı şeklindedir.

Güven kavramına biraz farklı anlamlar yüklersek ve ilişkiler bağlamında ele alacak olursak bu noktada Kahveci’nin yine güvenmeyi önemseydiğini görürüz. Diğer bir ifadeyle, güven mefhumunun salt bireylerin kendilerinde buldukları bir nitelikten ziyade ilişkilerde de egemen olmasını istemektedir. Bunu, kendisine duyulan güvenin, kendisi tarafından da başkalarına duyulabilmesinin zorunluluğu ile açıklar. Ona göre, kendisine duyulan güven sonucu sağlanan imkânlar, onun tarafından güvenilmeyi hak eden başkalarına da verilmelidir.³⁶ Aksi bir durumun varlığı, ona

³² Rauf Tamer, “Yaşlar ve Başlar,” **Tercüman**, 23 Aralık 1987.

³³ Sekman, **Her Şey Seninle Başlar**, s. 127.

³⁴ Süreyya, **99 Yüz, İzdüşümler/Söz Seneryosu**, s.252.

³⁵ Süreyya, **99 Yüz, İzdüşümler/Söz Seneryosu**, s.254.

³⁶ Bu konuda birçok örnekle karşılaşırız. Uğur Dündar’la Kahveci’nin danışmanlığını yapmış Sahire Erturan röportajı, **Hürriyet**, 7 Mart 1988; Kahveci’nin yeni zeki beyinler aradığı haberi, **Tercüman**, 14 Mart 1988; Kahveci’nin süper beyinler peşinde olduğu yolundaki haber, **Hürriyet**, 22 Mart 1988.

güvenenlerin güvenini boşa çıkarmaktır.³⁷ İlginç bir başka not da, Can Dündar'ın Türkiye'de bugün itibariyle "saygın" bir yere gelebilmesinin altında da Kahveci'nin imzasının bulunmasıdır. 32. Gün programı için Mehmet Ali Birand'a kendisiyle birkaç kez röportaj yapan Can Dündar'ı tavsiye etmiştir. Dündar'ın kendi ifadesiyle "hayatının seyrini değiştiren kişi" Adnan Kahveci'dir.³⁸

c) Pratik Zekâsı ve İdealistliği

Gerçekleştirdiği işler, sunduğu çalışmalar, hazırladığı projeler ve verdiği demeçlerle oldukça zeki bir insan olduğunu gördüğümüz Kahveci'nin, pratik zekâ olarak adlandırdığımız, karşılaşılan sorunlara acil ve makul çözümler bulma konusunda da büyük bir becerisi söz konusudur. Hayatı boyunca karşısına çıkan büyük küçük her soruna çoğu zaman kimsenin aklına dahi gelmeyebilecek yöntemlerle çözümler bulmuştur. Bir bakıma, "mucitliğini" de buna borçludur. Çünkü herhangi bir sorun üzerinde daha doğru bir ifadeyle mevcut sorunlar üzerinde sürekli olarak pratik çözümler hazırlaması onun sürekli proje ve önerilerle dolu olmasını, dolayısıyla da mucitliğini beraberinde getirmiştir. Bilgisayara olan düşkünlüğü ve işlerinde zaman kazandıran ve pratik zekâsını kullanabilmesine yardımcı olan hemen her şeyi sıklıkla kullanması ve yanından ayırmaması ona farklı faydalar sağlamıştır. Birsel'in belirttiği gibi Kahveci'nin yanından hiç ayırmadığı ufak çakısı, onu bir Libya gezisi sırasında dinlenmekten kurtarmıştır. Çakısı vasıtasıyla kurcalamaya başladığı düzeneğin, kendisini dinlemek üzere hazırlandığını görmüştür.³⁹

Amerika'da parasız kalınca çalışmaya başlaması ve bursunun iki katı para kazanması, yine Amerika'da iş kurmayı aklından geçirdiğinde Korkut Özal'ı arama fikri, konut sorunun varlığında toplu konut idaresinin kurulması, vergi sorunlarının had safhada olduğu bir aşamada yazar kasanın kullanılmasını sağlaması gibi pek çok uygulama onun pratik zekâsının ne derece güçlü olduğunu gösterir.

³⁷ Kahveci'nin Duygu Asena ile yaptığı röportaj, *Sabah*, 17 Nisan 1988.

³⁸ Mehmet Ali Birand, *32.Gün: 20 Yılın Perde Arkası*, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1995, s. 31.

³⁹ Murat Birsel ile röportaj.

Pratik zekâsı ile iç içe geçmiş bulunan idealistliği de öne çıkan özelliklerinden biridir. İdealistliği olmasa, pratik zekâsının ürünü olan şeyler ifade olunamaz ve asla bilinemezdi. Diğer bir deyişle, fikir ve projeleri gerçekleştirilebilirliğine olan inancı ile var olmuştur. Buradan hareketle, sahip olduğu bir düşüncenin uygulanabilmesi için makul ve mümkün sınırlar dâhilinde gerçekleştirilebilirliğini sorgulaması ve bu çerçevede attığı her adım onun idealistliğine işaret eder. Bu noktada Amerika’da iş kurabilmek adına, bir gezide tanıştığı Korkut Özal’dan yardım isteme fikri bile, onun sahip olduğu düşüncelere ve yapmayı istediği şeylere ne derece sıkı sıkıya bağlı olduğunu anlamamıza yetmektedir.

d) İstikrarlılığı, Vefaya Olan İnancı ve Alçakgönüllülüğü

İstikrar, çoğu zaman olumlu manada kullanılan durumların devamlılığını ifade eder. İyi olanın devamlılığı bir memnuniyetin tezahürüdür. Kahveci’nin siyaset sahnesinde gözle görülür bir devamlılıkla yer bulduğu gözlenir. Bu durum, onun iyiyi sergilemesi açısından istikrarlı olduğunu gösterir. Ancak bizim burada istikrar kavramından esas olarak ele almak istediğimiz durum bu değildir. Bu kısımda halkın iyiyi gözeterek sergilediği siyasi istikrardan çok, Kahveci’nin sahip olduğu niteliklerin istikrarından bahsedilmeye çalışılacaktır. Kahveci’nin buraya kadar da bahsedilmeye çalışılan ve müspet olarak nitelenebilecek kimi karakter özelliklerinin, kendisi tarafından hiçbir zaman unutulmaması onun istikrarlılığını gösterir. Farklı bir ifadeyle, burada bahsedilmeye çalışılan ve Kahveci’nin sahip olduğu iddia edilen istikrar kavramının, onun tarihte iyi bir iz bırakmasını sağlayan niteliklerinin belirli tekil durumlarda bahsedilebilecek özellikler olmayıp, söz konusu niteliklerin yaptıklarıyla ayrılmaz bağlarla bütünleşmesidir.

Kahveci’nin belki de en istikrarlı olduğu konu çalışkanlığıdır. Ne milletvekili seçildiğinde başbakanlık danışmanlığından, ne bakan olduğunda milletvekiliyken çalıştığından az çalışmış, hatta işlerini yetiştiremediğini bahane ederek çalışma

saatlerini fazlalaştırmıştır.⁴⁰ Bu noktada çalışkanlığı araç olarak değil, amaç olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Çalışkanlığının yalnızca bir mevki ya da bir işin sonlandırılması için gerekli bir şey olarak görülmemiş olması onun çalışkanlığı amaç olarak gördüğünün kanıtıdır ve bu da çalışkanlıktaki istikrarına işaret eder. Parlamentoda, milletvekilliği ve bakanlığı sırasında, Meclis dışında en fazla gözüken yüzü olarak, hemen hemen her hafta sonu seçim bölgesini ziyaret etmesi onun çalışkanlığına işaret ettiği gibi aynı zamanda bir diğer özelliğini de gösterir: vefaya olan inancı. Sürekli olarak soluğu seçim bölgesinde alması, onun oturduğu koltuğa kimler tarafından getirildiğini unutmadığını gösterir. Yaptığı gezilerde halkın sorunlarını tek tek dinlemesi ve onlarla ilgilenmeye çalışarak, seçildikten sonra diğerlerinin aksine fildişi kulelerde durmayışı vefa kavramıyla açıklandığı gibi onun bir diğer niteliğine de işaret eder: alçakgönüllülüğü.

Her şeyden önce Türkiye'nin siyasi geleneklerinin gerekleri, ayrıca insan olmanın ve "yükselmenin" yaratacağı ben duygusu onu neredeyse hiç etkilememiştir. Yaptığı seçim gezilerinde kendini halktan biri gibi hissetmeye devam etmesi, onların sorunlarını kendi sorunuymuş gibi dinleyip mümkün olan en uygun çözümü araması, kısacası halktan hiç ayrılmayıp halkın içinde yaşaması onun adına alçakgönüllü sıfatını kullanmamız için yeterlidir. Bununla birlikte, bakan olduğu dönemde "nasılsa bir gün oturamayacağım" diyerek bakanlık koltuğuna neredeyse hiç oturmaması;⁴¹ koruma araçlarının kendini takip etmelerini, çok önemli bir insan olmadığı gerekçesi ile istememesi; öğle yemeklerinde özel ve lüks yerlerde yemek yemek yerine, bağlı bulunduğu kurumun mensupları ile onlara çıkan tabldot yemeklerini yemesi; yapacağı gezilerde gösteriş olmasın diye Mercedes marka makam arabası yerine, Toyota marka özel arabasına binmesi⁴² alçakgönüllülüğünü gösteren bazı olay ya da durumlardır.

⁴⁰ Adnan Kahveci'nin Erdal İpekeşen'le yaptığı röportaj, **Hafta Sonu**, 18 Mayıs 1986.

⁴¹ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 71.

⁴² Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 65.

e) Mesafeli Duruşu ve Özeleştiriyeye Bakışı

Adnan Kahveci ikili ilişkilerde güven kavramı kadar mesafeli duruşa da önem vermektedir. Mesafeli duruştan anladığı aslında mesafeli duruştan anlaşılması gerekenin dışında bir şey değildir. Bu noktada, gereksiz övücü sözlere ve dalkavukluğa hiçbir zaman itibar etmemiş, daima belirli bir mesafenin korunması gerektiğine inanmıştır.⁴³ Hemen hemen her camiadan çok iyi dostluklarının olması, ilişkilerinde gözettiği mesafe kavramıyla ilgilidir. Asgari saygı gözetilmesi ve herkesten öğrenilebilecek şeylerin varlığı savı bu derece iyi dostluklar kurmasının sebebi sayılabilir. Yine devlet işlerindeki çalışma arkadaşlarıyla da mesafeyi korumaya çalıştığını gözleriz. Kendisine yönelik olarak Özal'ın sağ kolu⁴⁴ şeklinde yapılan yakıştırmaları hoş karşılamadığını her fırsatta dile getiren ve benzeri söylemlerin tekrarlanmaması konusunda uyarı Kahveci, üstlerine olduğu gibi altlarına da mesafeli olmuştur.⁴⁵

Ülkenin ve kendisinin belki de en önemli sorununun özeleştiriyeye kültüründen yoksunluk olduğunu düşünmektedir. Ülkede bir tenkit kültürünün oluşabilmesinin önemine inanmaktadır. Hatta bu durumu yine doğup büyüdüğü yöreye has fıkraların niteliğinden yola çıkarak anlatmaktadır. Bir yandan Karadeniz fıkralarındaki kahramanların kendini alaya alır taraflarının eleştiriyeye kültürü açısından önemine inancını sergilerken;⁴⁶ diğer yandan eleştiriyeye tahammülü olmadığını vurgulayarak eleştiriyeye kültüründen uzak oluşunu göstermektedir.⁴⁷ Turgut Özal'ın eleştiriyeye tahammül edebilmesini ve her fikri dinleyebilmesini saygıyla karşıladığını belirten Kahveci, kendisinin bu konuda oldukça başarısız olduğuna dikkat çekmiştir. Eleştiriyeye tahammülünün olmayışı mutlaka onun adına olumsuz bir nitelik olarak

⁴³ Danışman ve müşavirliğini yapmış Ali Recan ve Bilgin Güner Kahveci'ye hiçbir zaman "Sayın Bakanım" demediklerini, Kahveci'nin bunu istemediğini ve sürekli olarak "Adnan Bey" diye hitap ettiklerini belirtmişlerdir.

⁴⁴ Adnan Kahveci'nin Emin Çölaşan'la yaptığı röportaj, **Milliyet**, 14 Ekim 1984.

⁴⁵ Murat Bırsel, Adnan Kahveci'nin kendisinden hazırlamasını istediği raporları aldığıındaki tepkisinin çok ilginç olduğunu söyler. Bırsel, Kahveci'nin raporu alıp sadece teşekkür ettiğini belirtir. Verilen rapor ve çalışmaları her zaman okuduğunu bildiklerini ancak Kahveci'nin bir kez bile olsun güzel olmuş demediğini belirten Bırsel, bu durumun sebebini Kahveci'ye sorduğunu söyler. Kahveci'nin cevabı, "yapılan işe tepkisiz kalmanın en iyi yol olduğu, bir kez iyi olmuş deyince raporu hazırlayanın yaptığı her işten sonra hep bir beklenti içine girebileceği, bunun da motivasyonunu olumsuz yönde etkileyeceği" biçiminde olmuştur. Söz konusu tavrı Özal'dan gördüğünü de eklemiştir.

⁴⁶ Erdal İpekeşen röportajı, 1986.

⁴⁷ Emin Çölaşan'la röportajı, 1984.

görölmekle birlikte, eleştiriye tahammölsözlüğüünün yanlışlığıının farkında oluşu ve eleştiri költürünün yerleşmesine yönelik olarak sergilediğı tutum otokontrol mekanizmasının gelişmişliğini ve özeleştirî düsturuna sahip olduğunu gösterir.

f) Şeffaflığa ve Dürüstlüğe Olan İnancı

Üzerinde önemle eğilme zorunluluğıu arz eden, onun siyasi hayatta bulunduğıu zamanlarda yaptığı her hareket ve giriştiğı her eylemde varlığını aradığı, siyasi karakterinin temelini oluşturan ve bu karakter ile siyasetin nasıl daha iyi olabileceğine yönelik bir yol gösteren, diğeri bir deyişle rol model olmasını sağlayan şey, Kahveci'nin dürüstlük ve şeffaflığa olan inancıdır. Temiz siyasetin temelinde yer alan bu kavramlar, yine Türkiye siyasi geleneğinden bir kopuşu ifade eder. Partisinin yolsuzluk ve rüşvetle suçlandığı ve hatta rüşvet olaylarının ispatlandığı dönemde kendisinin herhangi bir kesimden bu yönde bir eleştiri almamış olması bunun göstergesidir.

Şeffaflık ve dürüstlüğe verdiği önemi ve ne olursa olsun bu kavramları unutmadığını anlamamıza yardımcı olacak birçok olay söz konusudur. 1985 yılında İsmail Özdağlar'ın rüşvet istediğini teyp kaydıyla saptayan Kahveci, Özdağlar'ın Yüce Divan'da yargılanabilmesinin yolunu açmıştır.⁴⁸ Şeffaflık ve dürüstlük konusuna olan inancını sergilemesi ve söz konusu ilkelerde hiçbir bağlantıyı dikkate almadığını göstermesi açısından Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal'ın da rüşvet aldığını iddia etmesi, onun söz konusu değerlere bağlılığını bir kez daha görmemizi sağlar.⁴⁹

Bakanlığı sırasında sorumluluğına verilen kurumlara (PETKİM, SEKA, TRT ve KİT'ler), siyasi rant elde edebilmek adına, ihtiyacının dışında bir istihdam oluşturmayan Kahveci, popülist bir politika gütmeyerek dürüstlük ilkesine bağlılığını göstermiştir. Nitekim söz konusu kurumlara alınan kişilerin sayısı, elde ettikleri gelirleri, giren kaynak ve kullanımları konusunda her türlü açıklığın sergilemesi de

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1985.

⁴⁹ *Tercüman*, 2 Temmuz 1990.

şeffaflık konusunda not düşülmesi gereken bir noktadır. Maliye Bakanlığı sırasında vergi beyanlarının açık ve eksiksiz olması için çalışmalar yürütmesi, belge düzenini kurabilmek adına, yazar kasa, radyoda vergi programı, mükellefin maliyeciye istediğini istediği derecede sorabilmesi gibi uygulamalara imza atması şeffaflığın önemine duyduğu inancın göstergelerindendir. Ve belki de üzerinde en fazla durulması gereken, ülkenin en fazla gedik verdiği yerlerden biri olan gümrüklerdeki yolsuzluklar ve rüşvet de onun dürüstlük ve şeffaflık ilkelerine bağlılığından kaçamamıştır.⁵⁰ Kendi yetkisinde ne varsa kullanmaya çalışmış, gümrüklerde dönen rüşvet ve yolsuzlukların karşısında durmuş, engellenebilmesi adına gerekli adımları atmış, sorunların çözümü için adı yolsuzluk ve rüşvetle anılanlara soruşturma başlatmış, suçlu olanların açığa alınabilmesi için çabalamıştır.⁵¹

g) Nüktedanlılığı ve Sıcakkanlı Oluşu

Duygu Asena Adnan Kahveci ile yaptığı röportajın başlığını: “Ölüm dâhil her şeyde gülünecek bir nokta ararım” şeklinde atmış. Bu başlık, Kahveci’nin röportaj sırasında bir soruya verdiği cevabından alınmıştır. Asena, röportajın gelişimini anlattığı giriş kısmında, Kahveci’yi tanımlama görevini sempatik kelimesine yüklemiştir.⁵² Türkiye siyasi geleneğinde, gazete köşelerinde yaptığı işler kadar, anlattığı fıkralarla da yer tutan başka bir siyasi yoktur herhalde. Sürekli olarak gülmesi, insanlarla iletişim kurma konusunda nüktedanlılığının da yardımıyla, sıkıntı çekmemesi, tipik suratı asık devlet adamı profiline uymaması itibariyle de siyasi geleneğin dışında bir yerde durmaktadır.

Siyasi atışmalarında bile, hiciv sanatını kullanan Kahveci, yine eleştirmek istediği kişi ya da durumları anlatan komik şiirler de yazmıştır.⁵³ Nitekim bu

⁵⁰ **Tercüman**, 11 Mayıs 1990; **Tercüman**, 23 Temmuz 1990.

⁵¹ **Zaman**, 26 Eylül 1990.

⁵² Duygu Asena röportajı, **Sabah**, 17 Nisan 1988.

⁵³ **Tercüman**, 27 Nisan 1988. Gazetede Demirel’e yazdığı şiir.

“Ben her zaman pür-i paktım,
Arkamda kan mı bıraktım?
Diye haykırınca hazret,
Şaşırdı erbab-ı gaflet.

durumu önemsedğini, 28 Nisan 1988’de Elazığ’da katıldığı bir iftar yemeğinde: “yahu espri de yapmasak bu politika hiç çekilmiyor” diyerek nüktedanlığını göstermiştir. Aynı yemekte anlattığı fıkra şu şekildedir: “Temel’i politikacı yapmak istemişler. “Yahu etmeyin, eylemeyin, benim işim var, gücüm var” demesine rağmen Temel, üstelik milletvekili olarak kendini politikanın içinde buluvermiş. Bozulmuş, küsmüş ama mazbatasını alıp Ankara’nın yolunu da tutmuş. Temel daha sonra vatandaşının yanına gelmiş ve başlanmış hayıflanmaya: “Yahu ben size ne yaptın? Benim ne suçum vardı ki, beni asillikten vekilliğe düşürdünüz?”⁵⁴ Yalnızca başkalarını eleştirmesi için değil, kendi iktidarın ve kendi şahsının da eleştirilebilmesi için TV’de yayınlanan çeşitli programlara destek vermesi⁵⁵ onun espri kültürünün gelişmişliğini gösterir.

Nüktedanlığa bu kadar önem vermesi ve espriyi sevmesinin ilk nedeni, doğup büyüdüğü bölgenin, fıkralarıyla meşhur olmasıdır. Türkiye’de fıkra denince akla ilk gelen Karadeniz’dir. Dolayısıyla Kahveci de doğal olarak bölgenin bu yapısından etkilenmiştir. Hayatın manasını anladığı biçimde yorumlamamıza sebep olan hayatın kısalığına yaptığı vurgu onun espri ve gülmeye verdiği önemin ikinci sebebini oluşturmaktadır. Tam da bu sebepten, hayatta ölüm dâhil her şeyde gülünebilecek şeyler aramaktadır. Bu esprili ve muzip yanı onun bir diğer niteliğine daha işaret eder: sıcakkanlılığı. İnsanlarla rahat iletişim kurabilmesi, onları, anlattığı bu fıkralar, yaptığı espri ve muzipliklerle güldürmesi onun sıcakkanlılığı biçimde yorumlanabilir. Çünkü gülmek sıcaktır ve güldüren çoğu zaman sevilir.

Binlerce cesede ne oldu?
Sokaklar kan ile doldu.
Hazretin cevabı kolay
Oldu mu böyle bir olay
Onları Azrail aldı
Hem zaten mazide kaldı
Ben hiç hata yapmadım
Doğru yoldan sapmadım.
Memlekettir benim derdim
Dersem kendime namerdim
Herkes açık kucağım
Sizi ben kurtaracağım
Oyunuzu verin yeter
Sizi edeceğim bin beter!”

⁵⁴ **Hürriyet**, 28 Nisan 1988.

⁵⁵ Müşavirliğini yapmış olan Ali Recan’ın belirttiği üzere Kahveci, o devirlerde yayınlanan Plastip Show, Turgutlu Sultanlığı gibi siyasi hiciv dizilerine destek vermiştir, Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 56.

Sıcakkanlılığı ikili ilişkilerin önemi olarak ele alırsak, Amerika'daki yaşam tarzından neden memnun olmadığına cevabı da sıcakkanlılıkta yatar. Amerika'da yaşarken insanların en yakın komşularıyla bile irtibat halinde olmamalarının hoşuna gitmemesi ve ayırım yapmaksızın herkesle iletişimin zorunlu olduğuna inanması yurda dönüşünde etkili olmuştur.

h) Tutumlu Oluşu

31 Mart 1990 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde dönemin ANAP Teşkilat Başkanı ve İstanbul Milletvekili Orhan Demirtaş'ın Adnan Kahveci'nin, Ekrem Pakdemirli'nin istifası üzerine Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na getirilmesine ilişkin olarak söylediği "Kahveci cimridir, başarılı olur" sözlerini içeren bir haber yer almaktadır.⁵⁶ Demirtaş'ın, Kahveci'nin elinin sıkı olduğunu ve kılı kırk yararak devletin parasını dağıtacağını belirtmesi ve bahsedilecek diğer örnekler Kahveci'nin tutumlu oluşunu göstermektedir. Kardeşi Nevin Celap da benzer yönde bir açıklamada bulunmuştur. Ağabeysinin, çocukluğundan beri, yaptığı harcamalar konusunda dikkatli davrandığını, ancak bu durumun cimrilik olarak nitelenemeyeceğini, ağabeysinin gerekli gördüğü durumlarda maddi konularda korkak davranmadığını belirtmiştir.⁵⁷ Söz konusu duruşunu anlamamızı sağlayacak belki de en ilginç anekdot Murat Birsell'den gelmektedir. Danışmanlığını yaptığı sırada, Kahveci'nin ayakkabılarının her zaman Sümerbank olduğunu söyleyen Birsell, kırık gözlüğünü bantlanmış bir şekilde kullandığını da belirtmiştir. Takım elbiselerinin de çok fazla olmadığını ve benzer kalitede olduklarını eklemiştir. Bu noktada kendisine, önemli toplantılara giriyorsunuz, önemli insanlarla görüşüyorsunuz bari şu gözlüğü değiştirseniz şeklinde bir çağrıda bulunan Birsell'e Kahveci'nin cevabı; nasılsa iş görüyor, bu yoklukta lüzumsuz yere harcama yapmayalım şeklindedir.⁵⁸ Yine söz konusu durumun ANAP iktidarına mensup diğer kişilerin duruşlarından bir farklılığı işaret ettiği gözlenmektedir. ANAP iktidarlara

⁵⁶ Hürriyet, 31 Mart 1990.

⁵⁷ Hürriyet, 14 Mayıs 1990.

⁵⁸ Murat Birsell'le yaptığım röportaj.

sırasında herhalde hiçbir partili Sümerbank ayakkabı giymemiş ve kırık gözlükle dolaşmamıştır? Bu durumdan hareketle Kahveci'nin genel olarak harcamalarında tutumlu davrandığı söylenebilirse de bu durum kimi zaman gerçek manada bir cimriliğe evrilmiştir.

Kahveci hayatı boyunca neden tutumlu olmuş ya da kimi zaman cimri davranmıştır? Bu sorunun cevabı oldukça detaylı bir biçimde anlatılabilir. Bu durumun varlığının bizce ilk sebebi, Kahveci'nin yokluklar içinde geçen çocukluğunda yatar. Çocukluğunda her şeye istediği zaman ve istediği kadar sahip olamayan biri olarak, sahip olduklarının değerini bilmek zorunda hissetmesi ilk nedendir. Diğer bir deyişle, Kahveci maddi açıdan bir şeylere zor sahip olabilmiş ve bu zorluk da onun bu şeyleri harcaması bakımından dikkatli olabilmesini zorunlu kılmıştır. Yine gençlik yıllarında Amerika'da okurken, bursunun kesildiği zamanlarda maddi değerlere ciddi biçimde emeğini koyarak ulaşabilmesi, (hem okuyup hem çalışmasının zorluğu) tutumlu oluşunda etkili olmuştur.

Kahveci'nin siyasete girmesi ile daha fazla para kazanmaya başlamasına rağmen yine tutumlu olmasının sebebine eğilecek olursak, onun siyaset anlayışının uzantılarını buluruz. Burhan Özbey'in yazısından yola çıkarak, Tansu Çiller'in 500 milyarlık mal varlığına rağmen, Kahveci'nin 25 milyonluk bir mal varlığına sahip olduğunu görürüz.⁵⁹ Buradan hareketle, Kahveci'nin sahip olduğu temiz siyaset anlayışı çerçevesinde, maaşından başka ya da daha doğru bir tanımlama ile hak ettiğinden başka bir gelirin olmadığı düşünmesi ve ailesinin ihtiyaçlarını bu gelirle karşılama zorunluluğunun bilincinde olması bir bakıma onu tutumlu olmaya zorlamıştır.

⁵⁹Mustafa Özbey, “Siyasilere ve Medyaya Neden Güvenilmez?”,Haberx, <http://www.haberx.com/w/5120/siyasetcilere-ve-medyaya-neden-guvenil.htm>. 2009.

3. GELİŞMEKTE OLAN BİR ÜLKEDE LİBERAL BİR SİYASETÇİ ÖRNEĞİ: ADNAN KAHVECİ

Bu kısımda Adnan Kahveci'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal konularda nerede durduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle siyasi ve ekonomik konularda Kahveci'nin icraatlarından ve fikirlerinden hareket edilerek, özellikle siyasi ve ekonomik manada liberal paradigmayla olan iç içeliği gösterilmeye çalışılacaktır. Sağlam bir analiz yapabilmek için öncelikle bu konularda liberal paradigmanın ne söylediğine değinilecek, sonra da Kahveci'nin durduğu yer ile paradigmanın uyuşan ya da ayrışan yanları incelenecektir.

3.1. ADNAN KAHVECİ'NİN TOPLUMSAL ANLAYIŞI

3.1.1 Toplum Yapısına Bakışı

Toplum yapısı kavramından anlaşılması gereken, toplumun temelini oluşturan unsurların ne olduğudur. Diğer bir deyişle, toplum yapısı kavramı, toplumun özünün ne olduğuyla ilgilidir. Siyasi düşünceler tarihinde oldukça popüler olan bu konuda birçok farklı görüş ve düşünce söz konusudur. Bu noktada toplumun özünün ne olabileceği sorusuna liberal paradigmanın verdiği cevap, birey şeklindedir. Buna göre, liberalizm bireyci bir toplum tahayyüldür. Bireyin varlığı esas gerçekliktir ve bir kolektif kurum ya da kavramla açıklanamaz. Çünkü birey her türlü kurum ve kolektif kavramdan önce ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kendinden sonra ortaya çıkan şeylerle esas olan açıklanamayacağından, bu tip kolektif oluşumların varlığı ile birey kavramının tanımlanması yapılamaz. Bu durum liberalizmin bireyciliğinin ontolojik ve metodolojik unsurlarının varlığından kaynaklanır. Birey esas varlık olduğundan ve ilk önce o ortaya çıktığından, millet, sınıf gibi bütüncül kavramların açıklanmasında kullanılamaz. Başka bir ifadeyle, ontolojik olarak önce birey vardır ve bu, metodolojiye yansıdığına varlıkta öncül olan sonradan gelenlerin

açıklanmasında araçsallaşamaz.⁶⁰ Siyasal ideolojiler yelpazesinin “sağ”ında yer alan milliyetçilik, muhafazakârlık ve faşizm gibi ideolojiler veya bunları meydana getiren “birlik beraberlik” ya da “toplumsal olanın” bireysel olana önceliğinin/üstünlüğünün vurgulanması, gelenekler, ırk, din gibi değerlerle liberalizmin çekirdeğini oluşturan “bireysel özgürlük/özgünlük anlayışının birleştirilmesi pek mümkün görülmemektedir.⁶¹

Dolayısıyla toplumun varlığı esas olarak bireyin ya da bireylerin varlığıdır. O halde fayda hiçbir zaman temel olan bireyden başka kimsenin faydası değildir. Yani fayda, toplumun özünü bireyin oluşturmaktan ötürü ancak bireyin çıkarı biçiminde yorumlanabilir, yoksa toplumun iyiliği biçiminde yorumlanamaz. Bununla birlikte toplum, bireylerin bir bileşkesi olduğundan bireylerin çıkarlarının toplamı toplumun çıkarını meydana getirir. Farklı bir deyişle, iyilik bireyin iyiliğidir. Toplumun iyiliği kavramı muğlâktır. Bir kolektif bütünün çıkarı demek, bireylerin çıkarlarının toplamı demektir.⁶²

Toplumun temelinin birey olduğunu söyleyen liberalizmin en önemli iddialarından biri de, bireyciliğin bireysel ve toplumsal ilerlemenin dinamiğini oluşturduğudur. Bireyin varlığının esas olması ve bireyin her türlü kolektif kavramdan üstün bir konumda görülmesi, bireyin araç konumuna gelmesine engel olarak, bireyin vazgeçilmez, devredilemez, ortadan kaldırılamaz, adına doğal ya da temel haklar denebilecek kazanımlarını uygulamada ve pratikte iradesince kullanabilmesi sonucunu doğurur. Bu da liberalizmden önceki döneme oranla varsayılmayan hakların geçerlilik kazanması bakımından gelişmeye tekabül ettiğinin göstergesidir.⁶³ Kahveci’nin bu noktada liberal paradigmanın neresinde olduğunu anlamaya çalışırsak, öncelikli olarak onun birey kavramına verdiği değerle karşılaşırız.⁶⁴ Kahveci bireyi, toplumun özü olarak görür. Her şeyden önce sürekli bir biçimde birey kavramına vurgu yapması, gelişimin ölçütünün bireyin gelişiminde

⁶⁰ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Ankara: Liberte Yayınları, 2002, s. 151, 153.

⁶¹ Levent Köker, “Liberalizm-Sosyalizm İlişkisi Üzerine bir Deneme” iç. **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008, s. 77.

⁶² Yayla, **Liberalizm**, s. 154.

⁶³ Yayla, **Liberalizm**, s. 160.

⁶⁴ Adnan Kahveci’nin Osman Saffet Arolat’la yaptığı röportaj, **Sabah**, 14 Eylül 1986.

aranması, refah ya da çıkarın bireyin çıkarı biçiminde anlaşılması bu duruma işaret eder.⁶⁵

Toplum yapısının ne olduğu sorusuna verilecek cevap, biraz da bireylerin toplumun özünü ne olarak görmek istediğine verdiği cevap şeklinde de açıklanabilir. Bu noktada Kahveci'nin toplum yapısının bireyci bir nitelik arz ettiğini söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, toplumun özünün bireylerin iyileştirilmiş-geliştirilmiş bir biçimde esas olduğu bir toplum yapısı düşlemektedir. Kahveci'nin birey kavramına yaptığı bu vurguyu anlayabilmemizi sağlayan bazı örneklerle karşılaşırız. Her şeyden önce eğitime önem vermesi ve bireylerin gelişimine önayak olmaya çalışması bu noktada önem arz eder. Kendi ilgi alanı başta olmak üzere, yeni eğitim kurumlarının kurulması için projeler yürütmüştür.⁶⁶ Bu sayede liberalizmin birey kavramı çerçevesinde oluşturduğu gelişim düşüncesi ile Kahveci'nin durduğu yerin paralelliğini görürüz. Liberalizmde gelişme nasıl ki bireylerin gelişiminden ibaretse, O da bireylerin gelişimine verdiği önemle birlikte liberal paradigmaya bağlılığını göstermektedir.

TRT ve KİT'lerden sorumlu Devlet Bakanı'yken gündemde olan ortaokul öğrencisi Özer Karagedikli ile makamında yaptığı sohbet de Kahveci'nin toplum yapısı hakkındaki görüşlerini yansıtır. Karagedikli'nin kendini önemsiz görmesi ve ilgisi karşısında şaşırması üzerine, Kahveci'nin beş sene sonra seçmen olacak Karagedikli'ye yatırım yaptığını söylemesi bu duruma işaret eder.⁶⁷ Seçilebilmek adına “yatırım” bireylere yapmayı gerekli görür. Kahveci'nin birey kavramına verdiği değeri anlamamızı sağlayan bir başka husus da bu durumun bir uzantısı gibi gözüken tercihli oy sistemidir. Tercihli oy sistemi⁶⁸ kabaca seçmenin birebir tek bir kişiyi seçebildiği sistemdir. Partiler tarafından belirlenmiş olan aday sıralamasının seçmenler tarafından değiştirilebilmesi ancak tercihli oy sistemiyle mümkün olmaktadır. Bu uygulamada seçmenler önce parti tercihlerini yapmakta, ardından da

⁶⁵ Taha Akyol, “Adnan Kahveci,” *Milliyet*, 6 Şubat 1993.

⁶⁶ *Hürriyet*, 1 Ocak 1988.

⁶⁷ *Hürriyet*, 14 Mart 1988.

⁶⁸ Tercihli oy, 306 sayılı ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanun'da yer almıştır. 26 Ağustos 1991 günü Resmi Gazete yayımlanan 2839 sayılı kanunda yapılan değişiklikle birlikte 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimi'nde Tercihli oy sisteminin uygulanması sağlanmıştır. Adnan Kahveci yapılan bu değişiklikle birlikte Tercihli oy ile parlamentoya girmiştir. Resmi Gazete: 26/8/1991, Kanun no: 20972.

oy verdiği partinin adaylarından hangisini mecliste en fazla görmek istediğini ifade etmiş olmaktadır.⁶⁹ Dolayısıyla, seçilmeyi bekleyen aday seçmene kendini iyi ifade edebilmiş olmaya ve seçmenin de durumu kavradığına inanır. Bu noktada tercihli oyla seçilecek olan, bireyin ya da bireyler toplamının söz konusu durumu kavraması sonucu seçilebilir.

Son olarak, Kahveci'nin çalışan insanın önünde hiçbir şeyin duramadığını ve çalışan insanın her koşulda başarılı olacağına yönelik olan düşüncesi de bireyciliğe olan inancını gösterir. Ona göre, birey sadece çalışkanlık vasıtasıyla ve kendi istediği için başarılı olur. Diğer bir deyişle, Kahveci'nin çalışkanlıktan yola çıkarak başarılı olmanın ya da bir yerlere gelebilmenin ölçütünü bireyin tek başına yaptıklarıyla açıklaması liberal paradigmanın toplum yapısı kavramı için kullandığı birey kavramıyla sıkı sıkıya bağlı olduğunu görmemizi sağlar.

3.1.2. Toplumun Niteliğine Bakışı

a) Toplumun Niteliği Kavramı ve Gelişimi

Toplumun niteliği kavramı, bir ülkenin sahip olduğu imkânlar çerçevesinde, halkın gelişmişlik düzeyiyle ilgilidir. Halkın, siyaseten neyi gözeterek katılım mekanizmasının en temel unsuru olan oyunu kullandığı; ülkenin edebiyatının, sinemasının, müziğinin uluslararası arenada geldiği nokta; özgürlüklerin genişliği, insanların ihtiyaçları adına minimum ne kadar harcayabildiği; sağlık hizmetlerini ne ölçüde kullanabildiği; hukukun koruyuculuğu vasfının ne derece egemen olduğu; toplumdaki güç dengesinin ya da eşitliğinin ne ölçüde sağlanmış olduğu gibi pek çok husus toplumun niteliğini göstermektedir. Bu noktada Türkiye'de halkın niteliğini anlayabilmek adına bu soruların en azından bazılarına cevap vermek gerekir.

Her şeyden önce halkın, siyasal katılımın en önemli ve az gelişmiş ülkelerdeki tek aracı olan seçimlerde hangi ölçülere göre bir davranış sergilediği, ülkenin tarihsel

⁶⁹ Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler: 1877-2002**, Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Yayınları, No:24, 2003, s: 127.

durumu göz önüne alınarak incelenmelidir. İki silahlı darbe ve dört muhtıra müdahalesiyle karşılaşan ve kuruluşundan itibaren 23 sene tek parti diktası ile yönetilen bir ülkenin “vatandaşlarının” siyasal tercihinin varlığından söz etmek bile zor olabilir. Diğer bir deyişle, Türkiye’de seçmenin bir siyasal tercih yapabilmesini sağlayacak bir ortam çoğu zaman oluş(turul)mamış, siyasal tercihlerin kısmen de olsa sergilendiği durumlarda da pek saygı gösterilmemiştir. Halkın devamlı olarak seçmek zorunda olduğu tek bir partinin varlığı söz konusudur. Dolayısıyla, müdahale ortamının devamlılığı nedeniyle halkın katılımcı bir siyasal kültürünün tam olarak oluşmadığını söyleyebiliriz.

Edebiyat, sinema, müzik ve diğer sanat dallarında aynı sebepten dolayı tam bir niteliğe kavuşamadığını ve uluslararası arenada yakın zamana dek bir popülaritesinin olmadığıyla karşılaşırız. Toplumun durumunu da anlayabilmemizi sağlayan sanatın içerik yönünden seviyesi konusunda da iyi bir düzeyin tutturulmadığı görülmektedir. Oldukça yavan ve halkın zorlanmadan anlayıp sevebileceği yapımların çokluğu halkın seviyesini gösterdiği gibi, gelişimi açısından da olumsuz bir durum yaratmıştır. Sanatın ya da siyasal kültürün bir nitelik düşüklüğü taşıması esas olarak ülkede özgürlüklerin ne ölçüde sağlandığıyla ilgilidir. Sanatın ve siyasal kültürünün nitelik yönünden gelişmesini sağlayan şey özgürlüktür. Türkiye’de özgürlüklerin ne derece durumda olduğu, ülkenin kuruluşundan bugüne askeri nizam çerçevesinde yönetilmesiyle anlaşılabilir.

Türkiye Devleti’nin sağlık alanındaki sorunları, vatandaşlarının refah seviyesinin düşüklüğü, toplumsal eşitliğin sağlanamamış olması, gelir dağılımı konusunda toplumun sınıflara ayrılmışlığı da toplumun niteliğinin düşüklüğüne işaret eder. Özellikle toplumun çoğunun gelir dağılımında geride kalmış kesimi oluşturması, toplumsal niteliğin düşüklüğünde temel teşkil eder. Çoğunlukla, dertleri sadece karınlarını doyurmaktan ibaret olan bu insanların fazlalığı, gelişme kavramıyla pek ilgilerinin olamaması sonucunu doğurmuş ve söz konusu durum da gelişmemenin temelini oluşturmuştur. Belki de toplumsal sınıflardan gelirde ve yönetimde gücü elinde bulunduranların, söz konusu durumun devamlılığı adına, herkese adalet dağıtması gereken hukuku kendi çıkarları için kullanması, toplumun niteliğini anlamamızı sağlayan en önemli niteliktir. Hukuk, sadece belirli bir grubun ya da sınıfın hukuku olursa; diğer grup ya da sınıfların buna ses çıkarmayacakları

düşüncesi varsa; herhangi bir biçimde söz konusu durumun değişmesi adına bir girişimde bulunsalar da başarı şansının azlığına inanılırsa; olumsuzluklara karşı gelen ve harekete geçmeyi arzulayan çoğunluğun niteliği de ortaya çıkmış olur.

Peki, Türkiye'nin toplum yapısının niteliğinin bu halde olmasının sebebi nedir? Bu sorunun cevabı, kuruluş felsefesini oluşturan Kemalizm'in halkçılık ilkesinde gizlidir. Bu noktada Kemalist halkçılığın, yukarıda bahsedilen ve halkın siyasete katılımı biçiminde gösterilen siyasal boyutu, halkın değişimi ve gelişimi adına özgürlük temelinde ele alınan kültürel boyutu ile toplumsal eşitlik olarak addedilen sınıflar-arası ilişki ve sorunları işleyen sosyal boyutu olarak incelenebilir. Yukarıda bahsedilen durumlara binaen halkçılık ilkesinin siyasal, kültürel ve sosyal boyutları ele alınarak, toplumun niteliğinin neden bu şekilde olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Siyasal boyutta ele alındığında halkçılık ilkesinin 1930'lardan önce ve sonra biçiminde bir ayırımla farklılaştığını görürüz. Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak 1930'lara kadar halkçılık ilkesi, hâkimiyetin her koşul altında halkta olduğu ve halkın mukadderatına ancak kendisinin sahip çıkacağı şeklinde tanımlanmıştır. 1930'larla birlikte halkçılık anlayışı bir değişime uğrayarak, halk için halka rağmen gibi jakobenist bir düşünüş temelinde ilerlemiştir. Halkın siyasal katılımı yalnızca Meclisin varlığında görülmüş, biçimsel olarak varlığını sürdüren Mecliste halkın dilek ve özlemlerinin özgürce yansımaya müsaade edilmemiştir.⁷⁰ Halkın siyasal katılımı konusundaki engeller, teveccüh edilen partiler olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla net biçimde görülmüştür.

1950'deki Demokrat Parti (DP) iktidarına kadar tek parti biçiminde tezahür eden siyasal sistem, bu dönemden sonra yaşananların, halk adına halka rağmen anlayışının dışına çıkmayı başladığı gerekçesiyle siyasal partileri ilga etmiştir. Halkın DP'nin devamı saydığı Adalet Partisi'ni iktidara taşıdığı dönemlerde 1971 muhtırası verilmiş, 1980'de düzensizliğin hâkim olduğu ve anarşinin ilerlediği gerekçesiyle tüm siyasi partiler kapatılmış ve asker yönetime el koymuştur.⁷¹

⁷⁰ Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s. 137-138.

⁷¹ Türkiye tarihinde, bir siyasal bilinç ya da kültürün oluşmamasına delil olarak gösterebileceğimiz bazı askeri müdahaleler bu tarihten sonra da olmaya devam etmiştir. Ancak burada Kahveci'nin düşüncelerini anlatacak olmamız nedeniyle 1980'den sonrakilerden bahsedilmeyecektir.

Dolayısıyla, halkçılığın tek parti döneminde filizlenen anlayışı ile birlikte, bahsedilen süreçte halkın siyasal katılımını engelleme ya da müdahale etme biçiminde seyreden bir noktada halkın siyaseten bir kültüre sahip olması beklenemezdi.

Halkçılığı kültürel gelişim manasında ele aldığımızda yine toplumun niteliğini belirleme konusundaki etkisini görürüz. Halkçılığın kültürel manadaki anlamı kurulan yeni devletin meşruiyetini sağlayacak olan devlet-halk ve parti bütünlüğü fikri üzerine kuruludur. Parti-devlet⁷² ve halk bir bütündür ve halk adına her türlü kararı veren parti-devlettir. Dolayısıyla halk için neyin iyi neyin kötü olduğuna karar verecek olan da parti-devlettir.⁷³ Söz konusu durum, çoğu zaman halkın yararı gibi lanse edilen şeylerin parti-devletin yararına olduğunu göstermiştir. Diğer bir deyişle halkın yararına zannedilen pek çok şey parti-devletin yararına gelmiştir. Buradan hareketle de özgürlük ve gelişme alanı, halkçılık ilkesi çerçevesinde, halkın yararını gözettiğini söyleyen parti-devlet tarafından belirlenmiş ve bu sayede halka sınırları belirlenmiş bir yaşam zorunlu kılınmıştır. Bu sebeple de halkın, söz konusu sınırlar dâhilinde gelişme imkânı da pek olamamıştır.

Son olarak halkçılık ilkesinin toplumsal sınıflar ve onlar arasında yarattığı eşitsizlik olarak ifade edilen sosyal yönüne bakacak olursak, Türkiye Devleti'nin kuruluşundaki kimi ilkeleri görürüz. Yeni kurulan devletin, yüzyıllarca hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'nin temelleri üzerinde filizlenmekle birlikte, buradan bir kopuşu amaçladığı görülmektedir. Söz konusu kopuş eskinin birçok değer ya da düşüncesinin reddi biçiminde düşünülmüş ve bu noktada da yerine önerilen fikirlerin savunulması bir bakıma yeni devletin savunulması biçiminde algılanmıştır.⁷⁴ Bu yeni fikirlerin savunulmasını, yeni devletin varlık gerekçesi olarak gören kişiler ortaya çıkmış ve adeta yeni devletin bekasından sorumlularmış gibi davranmışlardır. Söz konusu kesim kendini devletin esas sahipleri olarak görmüş ve böylece çok fazla güce ya da devletin imkânına kavuşmuşlardır. Yeni devletin kimi düşüncelerini

⁷² Parti-devlet bütünlüşmesi konusunda Kazım Berzeg, Faroz Ahmad'dan mülhem bir şekilde Almanya'daki Nazi örneğine benzer biçimde 1935 yılında düzenlenen CHP Kongresi ve alınan kararlarla birlikte parti ile devletin bütünlüştiğini ve bu kongrenin Türkiye'de bir parti diktatörlüğü kurmada atılmış nihai bir adım olduğunu belirtir. Kazım Berzeg, "Tek Parti Dönemi Faşist Miydi?" iç. **Liberalizm, Demokrasi, Kapıkulu Geleneği**, Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s: 20.

⁷³ Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, s. 160.

⁷⁴ Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, s. 165.

savunulması zorunlu şeyler olarak gören bir zümre oluşmuş ve bu zümre azınlık olarak her türlü yetkiye sahip olmuştur.

Buradan hareketle, halkçılık her ne kadar sınıfsız, zümresiz bir toplum tasavvur etse de devletin varlığını sağladığı sanılan bazı ilkelerin savunulmasını zorunlu gören ve her türlü imkânı kullanabilme gücüne sahip bir zümre doğurmuştur. Halkçılık anlayışının en temel düsturu olan halk adına halka rağmen anlayışının uygulayıcısı bir sınıf doğmuştur. Sosyal eşitliğin bozulması ve toplumun bölünmüşlüğü durumu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla da azınlık zümre, halkın iyiliğini gözettiğini iddia ederek kaynakların kullanılmasına izin vermeyerek halkın toplumsal gelişimine zarar vermiştir.

b) Toplumun Niteliğine Bakışı

Adnan Kahveci'nin toplumun niteliğine yönelik olarak gelinen noktadan pek memnun olmadığı gözlenir. Siyasi hayatı boyunca sürekli bir biçimde proje ve önerileri öne sürmesi toplumun niteliğini yükseltebilme amacı içinde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu proje ve önerilerinde kendince toplumun eksik olduğunu gördüğü noktalara, yine kendince çözümler bulunduğunu görürüz. Toplumun niteliğinin gelişmişliği konusundaki görüşlerini bizzat kendisinin kullanmış olduğu popülerlik kavramı vasıtasıyla anlayabiliriz. Kabataş Erkek Lisesi'ni birincilikle bitirip, üniversite sınavında tüm soruları doğru cevaplayarak birinci olduğu sene Türkiye'nin güzellik kraliçesi İnci Asena seçilmiştir. İnci Asena ve Kahveci o yıl medyanın en çok yer verdikleri isimler haline gelmişlerdir. Diğer bir deyişle, o senenin en popüler isimleri Kahveci ve İnci Asena olmuştur. Medyada o zaman için sayısal olarak en çok hangisine yer verildiği ve önemsendiği net bir biçimde bilinemez. Burada önemli olan, Kahveci'nin bu duruma yönelik olarak ne düşündüğüdür. Bizzat kendi ifadesinde, İnci Asena'nın kendisinden daha popüler olduğunu ya da kendisinin algısının bu yönde olduğunu belirtmiştir.⁷⁵ Kendisinin zekâ ve başarılarıyla öne çıktığı bir zamanda, güzellik kraliçesi olmuş birinin

⁷⁵ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 10.

kendinden daha popüler olduğunu belirtmesi, onun toplumun niteliği ve gelişmişlik düzeyine yönelik bakışını gösterir.

Kahveci'nin bu düşüncesi şöyle okunabilir. Türkiye toplumunun niteliği gelişmemiş olduğundan, halk çoğu durumda daha önemli olması gereken şeyleri önemsiz katmanına indirgemekte ya da gerçekte daha “güzel” olanı beğenmemektedir. Bu noktada toplumun niteliğinin göstergesi biçiminde duran şey, toplumun, zekâ ve başarısıyla anılan Kahveci yerine, yaratıcı vergisi güzelliği sayesinde güzellik kraliçesi seçilen Asena'ya daha fazla değer atfetmesidir. Toplumun niteliği, zorlanmadan kavrayabileceği, sıradan şeyleri önemli görmek biçiminde bir düzey arz ediyorsa; Kahveci'nin de belirttiği gibi İnci Asena daha popüler olur. Diğer bir deyişle toplumun niteliğinin düşüklüğü, Kahvecilerin popüler kılınmayıp, Asenaların önemsenmesinden bellidir.

Türkiye toplumu gelişmiş ülkelerin aksine, tarihsel olarak, bir kolaycılığa ve düşünme ya da ilerlemeye tekabül edebilecek şeylerden uzak bir duruşa itilmiştir. Bu durum, toplumun niteliğinin gelişmemesi ile ilgili olmakla birlikte toplumun niteliğinin gelişmemesinin sebebi de topluma dayatılmaya çalışılan söz konusu düşünceler olmuştur. Nitekim bu noktada en başında Kahveci'nin bireyci bir toplum yapısı düşüncesine sahip olması ve bireyin önemine vurgu yapması söz konusu dayatılan ilkelere muhalefetinin ilk göstergesini oluşturur. Adnan Kahveci'nin, halkçılık ilkesinin yanlışlığına yönelik inancı onun bireyci bir toplum yapısı düşüncesine sahip oluşunda görülür. Bu noktada zaten, bireyin esas aktör olduğu bir toplum yapısı düsturuna sahip olduğundan, herhangi biçimde sınıf, zümre gibi kavramları önemsememekte, onlara bir değer atfetmemektedir. Toplumdaki her bireyin beyninin George Orwell'ın 1984 adlı eserinde olduğu gibi kontrol altında tutulamayacağını, dolayısıyla gelişim ve değişimin de bireylerin varlıklarıyla devamlı olacağını söyleyerek,⁷⁶ toplumsal niteliğin artması konusunda halkçılık ilkesinin baskıcı yönüne eleştirisini sergiler.

Kahveci'nin halkçılık ilkesinin siyasal kısmına muhalefeti ise seçkincilik vurgusu ile gözlenir. Yeni devletin kuruluşunda devletin meşruluğunu sağlamak adına ortaya konan bazı kavramları savunmakla görevliymiş gibi bir sınıfın

⁷⁶ Osman Saffet Arolat röportajı, 1986.

oluşmasını hoş karşılamamıştır. Söz konusu sınıfın bir seçkincilik oluşturduğunu belirtmiş ve bu seçkinci sınıfın, toplumun büyük kısmını oluşturanlar üzerinde bir baskı mekanizması kurduğunu, bu mekanizmayı halkın cahil ve bir şeyden anlamaz olduğu yolundaki iddialarla yürüttüğünü belirtmiştir. Halk adına halka rağmen anlayışının uygulayıcısı konumunda bulunan bu sınıfın varlığı, ona göre de halkın gelişiminin önünde engel oluşturmuştur.⁷⁷ Halka, iyyinin bu sınıfın çizdiği sınırlarla sunulması, toplumsal niteliğin gelişmesine ket vurmuştur.

Halkçılık ilkesinin sınıfsız ve zümresiz bir toplum tahayyülünün toplumun niteliğinin gelişimi konusunda yarattığı olumsuz etkiyi de, seçkinci sınıf başta olmak üzere devletin kendi eliyle bir burjuva sınıfı yaratma fikrinde gören Kahveci,⁷⁸ zümre ve iltimasın sosyal eşitsizlikle sonuçlandığını söyler. Bu durum, ayrı bir sınıf yaratma hülyası çerçevesinde çoğunluğun çıkarlarının göz ardı edilmesi biçiminde tezahür etmiş ve sınıflar arası farklar olduğundan, çıkarları gözetilmeyen kesimin niceliksel fazlalığı, toplumsal niteliğin gelişmemesine sebep olmuştur.

3.1.3. Kahveci'nin Sanata Bakışı

Gelişmemiş ya da gelişmekte olan bir ülkede, toplumun tapınmakla zorunlu olduğu liderler dışında kalan siyasilerin, sanata olan bakışları incelenmez. Adnan Kahveci'nin sanata bakışının incelenmesi, onun yine gelenekten bir aykırılığına ve çalışkanlığına işaret eder. Projeleriyle olduğu kadar sanata ve sanatçıya verdiği değerle de tanınır.⁷⁹ Sanata vermiş olduğu önemi “sinema, video ve müzik” kanununun ilk müellifi olmasında görürüz.⁸⁰ Sanatın ve sanatçının gelişimini esas alan bu kanun⁸¹ Kahveci'nin sanata ve sanatçılara ve onların sorunlarına eğildiğini

⁷⁷ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 96.

⁷⁸ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 88.

⁷⁹ Çetin Özbayrak ve Hayri Birler, “Bilete Kitap,” **Hürriyet**, 18 Haziran 1990. Bu yazıda Ali Poyrazoğlu'nun “sevgili kardeşim” cümlesi ile başlayan ve Kahveci'nin bilet alarak oyununu izlemesinden duyduğu üzüntüden ve Kahveci'ye bunun üstüne hediye olarak kitap göndermesinden bahsedilir.

⁸⁰ Erdal İpekerşen röportajı, 1986.

⁸¹ **Kanun No: 3257; Kabul Tarihi: 23.1.1986; Resmi Gazetede Yayımlı: 7.2.1986/19012. Madde 1.** Bu Kanunun amacı; kültürle yakın münasebeti ve yaygınlığı sebebiyle kitle haberleşme vasıtalarının en mühimlerinden biri olan sinema, video ve müzik eserlerinin, eğitici, öğretici, kültür yayıcı ve

göstermektedir. Sanatın ve sanatçının gelişebilmesi için her türlü ortamın oluşmasına önayak olarak sanatçılarla toplantılar düzenlemiş ve kanun teklifini de bu görüşmeler sonrasında hazırlayıp Kültür Bakanlığı'na iletmıştır.⁸² Sanatçılar da sorunlarını kendisiyle paylaşmaktan çekinmemişler ve her türlü taleplerini dile getirerek bir çözüm bulması için ondan ricada bulunmuşlardır.⁸³ Hazırladığı bu yasada sanatçının eserinden hak ettiği maddi kazancı da sağlayabilmesi düşünülmüştür. Bandrol uygulaması vasıtasıyla korsan ürünlerin engellenebilmesi amaçlanmıştır.

TRT'den sorumlu devlet bakanı olduğu sıralarda TRT'nin bir tek Amerikan filmi kadar olan bütçesini ve yayın saatlerinin arttırılmasını sağlayan Kahveci, sanatın içeriğiyle ilgilenmiştir.⁸⁴ Kimseyi, görüşünden ötürü yaftalayarak, hiçbir sanatçının eserleriyle ilgilenmemelik yapmamış, sanatın her türlü görüş ve düşünce kalıbından uzak bir yapıyı ifade etmesi gerektiğine inanmıştır. Görüş ve siyasi anlayışları nedeniyle yurt dışında bulunan sanatçıların da Türkiye'ye dönebilmeleri için çalışmalar yürütmüştür.⁸⁵ Bu bağlamda herkesle iyi ilişkiler içinde olmuştur.⁸⁶

Sanata ve sanatçıya verilmesi gereken özgürlük alanıyla ilgili olarak basın ve entelektüel camianın hararetle karşısında durduğu, basımı ve dağıtımına karar verilen ve halka ulaşan kimi sanat eserleriyle birlikte, yeni oluşanların gençliğin ve toplumun ahlak yapısını bozduğu için yasaklanmasını öngören Muzır Yasası'na da pek taraftar olmamıştır.⁸⁷ Hatta bu sebeple partisinden kimi isimlerden de tepki almıştır. Kahveci'nin biraz mucitliğini gösteren, bilgi ve sanat toplumu olabilmek için kitaba verdiği değeri anlamamızı sağlayan bir düşüncesi de bugün kullanılmakta olan internet üzerinden satış yoludur. İnsanların kitaplara pahalı oldukları gerekçesiyle fazla para ayıramadığını bildiğini söyleyen Kahveci, bu konu üzerine yaptığı inceleme sonucu kitapların pahalı olmasının esas sebebinin dağıtım masraflarının çokluğundan kaynaklandığını ve sorunun kitabın okuyucuya

aktarıcı, ülkemizi tanıtıcı fonksiyonlarına işlerlik kazandırmak; yapım denetim ve gösterim, programlama konuları ile teknoloji kullanımı yönünden geliştirilmesini sağlamak; Türk Sinema ve müzik sanatı sahasında çalışanlara destek vermek; sinema ve müzik hayatına milli birlik, bütünlük ve devamlılığımız açısından düzen ve ölçü kazandırmaktır.

⁸² Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 20.

⁸³ **Hürriyet**, 9 Mart 1988. Bu haberde başta Ertem Eğilmez ve Kartal Tibet'in porno filmlerin gösterilmesi için kendisinden yardım istediklerini görürüz.

⁸⁴ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 16.

⁸⁵ **Hürriyet**, 27 Ocak 1988.

⁸⁶ Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın, **The Özal**, İstanbul: Doğan Kitap, 2001, s. 224-226.

⁸⁷ Cemal, **Özal Hikâyesi**, s:342.

yayınevinden direkt olarak ulaştırılabilmesi ile çözüleceğini söylemiştir.⁸⁸ Son olarak en yakın dostlarının sanat dünyasından olması, sanat camiasıyla iyi olan ilişkilerinin bir başka göstergesidir. Sezen Aksu'yu çok beğendiğini söyleyen Kahveci, doğup büyüdüğü yer olan Karadeniz'in müziğinden çok Doğunun özellikle de Malatya'nın türkülerini çok sevdiğini söylemiştir.⁸⁹

3.1.4. Adnan Kahveci'nin Eğitime Verdiği Önem

Adnan Kahveci'nin toplumun değişimi ve gelişimi adına en çok önemseydiği husus eğitimidir. Tahayyül ettiği toplumun, bu toplumun gelişim metodunun ve oluşan toplumun temelinde hep eğitim yatar. Başka bir ifadeyle, Kahveci'nin toplum modelinin temel aracı eğitimidir. Bunun en bariz göstergesi, Maliye Bakanlığı sırasında onun çabalarıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinin, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa Savunma Bakanlığı bütçesinden fazla olmasıdır. Kahveci'nin yeni eğitim kurumlarının açılmasını sağlaması,⁹⁰ askere giden erlerin kışlalarda eğitimlerine devam etmeleri gerektiğini belirtmesi,⁹¹ gerek radyoda gerek TRT'de vergi konuları başta olmak üzere eğitim programlarına öncülük etmesi⁹² eğitime verdiği önemi ve bu konudaki çalışmalarını gösterir.

Eğitimde devletin, fırsat eşitliği yaratmadığını düşünür. Hakkâri'deki bir öğrenci ile Batı'nın herhangi bir şehrindeki öğrencinin aynı eğitim şartlarına sahip olmadığını belirten Kahveci, TRT'de okul televizyonu gibi bir uygulamayla televizyonu olan her öğrencinin aynı eğitimi alabilmesi için çalışmıştır.⁹³ TRT'de çiftçilerin eğitimi için gerekli programların yayınlanması için çalışmalar yürüten Kahveci, kendi seçim bölgesindeki okulları da ziyaret ederek, daha kaliteli eğitimin

⁸⁸ Osman Saffet Arolat Röportajı, 1986.

⁸⁹ Erdal İpekeşen röportajı, 1986.

⁹⁰ **Hürriyet**, 26 Ocak 1988. Bu haberde yer aldığı biçimiyle ihracat okulunun kurulması gibi.

⁹¹ **Hürriyet**, 5 Ocak 1989.

⁹² **Tercüman**, 17 Eylül 1990.

⁹³ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 16.

verilmesi için çalışmalar yürütmüştür.⁹⁴ Tüm bu örnekler hayatı eğitim ve öğretimle geçmiş bir insanın eğitime nasıl bir gözle baktığını anlamamızı sağlamaktadır.

3.1.5. Tabandan Değişim Modeli/Toplum Baskın Model⁹⁵

Adnan Kahveci'nin gerek toplumun niteliğinin yükselmesi adına gerekse halkın niteliğinin düşmesinin sebebi olarak gördüğü tepeden inmeci zihniyetin değişmesi bakımından ortaya koyduğu düşüncesi, toplumun egemen olduğu tabandan değişim modelidir. Toplumun niteliğinin seviyesinin düşüklüğünün sebebi olarak gördüğü ve toplumun niteliğini de arttıracığına inandığı düşünceleri, toplum baskın modeli çerçevesinde şekillenmiştir. Toplumun istek ve beğenilerinin esas alınacağı bu yeni anlayış, halkı belirli kalıpların ön kabulüne zorlamamakta ve bir biçimde toplum mühendisliğinden bir kopuşu sergilemektedir. Tabandan gelen bir değişim modelini düşlemesi, gerek bağlı bulunduğu parti gerekse yaşadığı dönemle iç içeliğini gösterir. Söz konusu tabandan değişim modeli Turgut Özal ve ANAP'ın görüşleriyle paralellik arz eder. Buradan hareketle Kahveci'nin de tıpkı Özal gibi ekonomiyi öncelikli bir alan olarak gördüğüne tanık oluyoruz. Tıpkı Özal'a göre olduğu gibi Kahveci'ye göre de toplumun temeli ekonomide yatar. Toplumu anlamak, ekonomiyi anlamaktır. Ekonominin düzelmeden hiçbir şeyin düzelmeyeceğine yönelik inancını Çölaşan'a verdiği röportajda net bir biçimde ifade etmiştir.⁹⁶ Neticede, Kahveci'nin değişim modelinin de ekonomik bir temele dayandığı sonucuna rahatlıkla varılabilir.

Tabandan gelen toplum merkezli gelişim düşüncesinin merkezini ekonomik bir sınıf manasında orta sınıf oluşturmaktadır. Buradan hareketle Kahveci'nin değişim modeli, orta sınıfın ekonomide etkinliğinin arttığı, eğitim vasıtasıyla toplumun nitelik seviyesinin yükseldiği, sanatın gelişerek, düşünce ve ifadelerin rahatlıkla söylenebildiği, kimsenin düşünce ve dininden ötürü ötekileştirilmediği bir

⁹⁴ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 20.

⁹⁵ Başlık için bakınız: Muhittin Ataman, "Özalizm: Türkiye'de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü," **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 29, Kış 2001, s. 53.

⁹⁶ Emin Çölaşan röportajı, **Milliyet**, 14 Ekim 1984.

topluma yol almak biçiminde ifade edilebilir. Her şeyden önce değişim modelinin toplum merkezli olmasının izleri, Kahveci'nin sürekli bir biçimde halkla iç içe olmasıyla ve onların içinden kopmadığını göstermesiyle anlaşılır. Milletvekili ve bakan olduktan sonra bile değişmemiş, halkı hakir görmeyerek kendini fildişi kulelerde zannetmeyip, sürekli halkın arasına karışmıştır. Duygu Asena ve Emin Çölaşan röportajları başta olmak üzere birçok yerde bu durumu ifade etmiştir.⁹⁷ Halkının ilerlemeye ve gelişime açık olduğunu düşünmüş, bu bağlamda da halkına her zaman güvenmiştir.

Toplum esaslı modelde, ekonomik denge üzerinde ilerleyen düşünceleri sosyal eşitlik kavramıyla açıklanabilir. Türkiye'de yeterli derecede kaynak olmakla birlikte, söz konusu kaynağın halk için yararlı olduğu sanılan KİT'lere aktarılmasının yanlışlığına inanır. KİT'lere ayrılan kaynağın, tek tek aileler bazında bakıldığında geri dönüşlerinin kullanılan kaynağın çok azına denk geldiğini söyleyen Kahveci, çözümü kaynağın lüzumsuz yere israf edilmemesinde bulur. KİT'lere verilen kaynağın, sosyal eşitlik çerçevesinde küçük ya da orta ölçekli esnafa dağıtılmasıyla birlikte, KİT'lere verildiğinde ortaya çıkan kardan çok daha fazlasını yaratacağını belirten Kahveci,⁹⁸ hem halkın hak ettiği kaynağı alacağını hem de ekonominin ve dolayısıyla toplumun gelişiminin hızlanacağını söylemiştir. Ekonominin ve toplumun gelişebilmesinin yolu, kaynağın tek bir elce kullanılmayıp sosyal eşitlik çerçevesinde dağıtılarak daha fazla yararın sağlanabilmesidir. Kahveci'nin bu anlayışı Liberal paradigmanın piyasa ekonomisinin varlığı ve gelişmesiyle birlikte toplumun gelişeceği ve özgürlüklerin genişleyeceği düşüncesiyle iç içedir. Buna göre, ekonomide aktif olmamak diğer hiçbir alanda hâkim olamama sonucunu doğurur. Ekonomik olarak belirli bir imkâna sahip olunmalıdır ki, toplumsal ve kültürel alanda da bir hâkimiyet ve belirleyicilik sağlanabilsin. Diğer bir deyişle, toplumsal olgularda bir gelişmenin ve toplumun ilerleyebilmesinin yolu ekonomik olarak rol almasıyla söz konusu olabilir.⁹⁹

Orta sınıf, söz konusu kaynak dağılımından sonra ekonomiye katılacak ve sahip olduğu ekonomik imkânların gelişmesiyle de diğer alanlardaki gelişmeleri

⁹⁷ Duygu Asena Röportajı, 1988; Emin Çölaşan röportajı, 1984.

⁹⁸ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 89-90.

⁹⁹ Mustafa Erdoğan, "Türkiye'de Liberalizm" iç. **Türkiye Özgürleşebilir mi?**, Ankara: Liberte Yayınları, 2002, s: 11.

takip ederek öncü olabilecektir. Orta sınıf hem eğitimle gelişecek hem de eğitimi geliştirecektir. Ekonomide rol almaya başlayan orta sınıf, çağın gereklerine uygun bir donanımına sahip olmalıdır. Bu da ancak eğitimle gerçekleşebilir. Kahveci, eğitimle ilerleyen orta sınıfın sergileyeceği gelişimle eğitimin önemini kavrayacağını ve değişimle birlikte eğitim için daha fazla kaynak ayırabilme şansının doğacağını belirtir.¹⁰⁰ Bir sonraki aşamada, derdi karın doyurmaktan ibaret olmayan toplumun ilgisi sanat ve sanatçıya kayacaktır. Bu sayede her türlü düşüncenin rahatça ifade edilebileceği bir ortam oluşabilecektir. Kahveci, ekonomik gelişmeyle birlikte her türlü gelişmenin de artacağı konusunda güvendiği toplum merkezli modelde, kimsenin düşüncesi ve dini nedeniyle baskıya maruz kalmayacağını ve “ötekileştirilmeyeceğini” vurgular.¹⁰¹

Buradan hareketle, Kahveci’nin din ve laiklikle ilgili düşüncelerine de bakabiliriz. Kamuoyu tarafından hep yaptıklarıyla anıldığından, din konusundaki bakışlarıyla ilgili pek bir habere rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Kahveci dine inanan ama dindar gözükmeyi pek tercih etmeyen bir insandır.¹⁰² Gerekliğinde içki içen¹⁰³ gerekliğinde namaz kılan bir insan olarak dinin bireysel bir kavram olduğuna inanmaktadır. İnsanların, hele bir de siyasetçiye, dünyada daha çok icraatlarıyla anılmaları gerektiğini savunan Kahveci, dünyanın bir imtihan yeri olduğunu ve takdirin Allah’tan başka kimseye ait olmadığını söylemiştir. Kahveci, laikliğin din düşmanlığını ifade etmediğini, laikliğin insanların dini düşünceleri ne olursa olsun herkese saygı duymayı ve bir arada yaşamayı gerektiren bir yapıya işaret ettiğini savunarak siyasal gelenekten bir kopuşu, yani Türkiye laikliğinin dışında bir duruşu sergiler.¹⁰⁴

Buna göre laiklik en beylik tanımıyla din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması biçiminde ifade edilse de bu klasik söylemin anlamı dinin bireyselleşmesidir.¹⁰⁵ Din, bireyleri bağlayan bir müessese olmakla birlikte, devlet bireylerin dini düşüncelerinin ötesinde her birine eşit mesafede olmalıdır. Buradan hareketle Türkiye’de yeni devletin dayandığı en önemli ilke konumunda bulunan

¹⁰⁰ Tercüman, 8 Mayıs 1988.

¹⁰¹ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 148.

¹⁰² Bilgin Güner’le yaptığım röportaj.

¹⁰³ Aydın Boysan, **Yüzler ve Yüreklere**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 78.

¹⁰⁴ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 149.

¹⁰⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 20.

laiklik ilkesinin,¹⁰⁶ kurulduğu geleneğin reddini zorunlu gördüğünden belirli bir dini düşüncenin tarafındaymış gibi davranmıştır. Yani, kurulan yeni devlet gündelik hayatta dinin egemen olduğu bir miras üzerine kurulmuş olmakla birlikte, bu mirasın reddi zorunlu görülüp dinden uzak bir laiklik anlayışı gütmüştür. İşte Kahveci'nin bu laiklik tanımıyla ve daha sonra yazılmasına vesile olacağı “İslam'da Siyaset Düşüncesi ve Gelişme” ile “Bilinmeyen Osmanlı” eserleriyle birlikte vücut bulan Osmanlı tarihi ve İslam ekonomisi gibi girişimleriyle¹⁰⁷ Türkiye'nin laiklik anlayışına muhalefetini sergilemiştir.

Sonuç olarak Kahveci'nin taban baskın toplumsal değişme modeli, var olan ve açıklanmaya çalışılan Türkiye'nin tarihsel olarak sahip olduğu tavandan ve baskıcı modeline bir bütün olarak alternatif oluşturmakta ve kendince doğrunun nasıl olması gerektiğini göstermektedir. Eğitim ve sosyal eşitlik vasıtasıyla gelişen orta sınıf vurgusu ekonomik ve sosyal yönden gelişimin nasıl olacağına işaret ederken, yine orta sınıfın gelişimi ve değişimiyle, sanatın, ifade özgürlüğünün ve laikliğin yenilenmesi ile de siyasi olarak değişim ve gelişimin yolunun nasıl olacağı sergilenmiştir. Bir diğer ifadeyle, Kahveci'nin bu modeliyle, Türkiye'nin tarihsel olarak sahip olduğu ve toplumun gelişmesinden çok gerilemesine ve nitelik kaybına

¹⁰⁶ Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, s. 161.

¹⁰⁷ Ahmet Akgündüz, “Bilinmeyen Osmanlı” isimli kitabının önsözünde şöyle yazar: “Her gittiğimiz toplantı ve mecliste, bakkalından da ilim adamından da bize yöneltilen sorulardan ve bizim de verdiğimiz cevaplar faslından sonra, mutlaka ortaya çıkan bir rica ve istek var: Acaba Osmanlı Devleti ile alakalı çokça sorulan ve Türk vatandaşımı diyen herkesin mutlaka bilmesi gereken soruların cevaplarını ihtiva eden bir el kitabı hazırlayamaz mısınız? Maalesef toplumumuz az okuyan bir toplum. Mevcut eserler, ya toplumun çoğu kesimlerinin anlayamayacağı kadar bilimsel ve ağır ya da sorulara cevap veremeyecek kadar doğrulardan mahrum. Bu milli bir görevdir. İşte bu arzuyu dile getirenlerden biri de, hasaneleri ve seyyieleriyle ahrete intikal eden rahmetli Adnan Kahveci'dir. Maliye Bakanı olduğu ilk günlerde beni Ankara'ya çağırması ve şu tespitleri bir istirham mahiyetinde yapmıştı: **“Muhterem Hocam! Eğitim hayatımda Osmanlı Devleti ile ilgili doğru bilgileri öğrenememiş olan ve aleyhte öğrenmiş olduğum bilgilerin yanlışlığını ve tarihimizi toptan inkarın zararlarını ancak Amerika'daki tahsil hayatım sırasında anlamıştım. Bizim Osmanlı'yı batıran kurum olarak gördüğümüz “iltizam usulünü” Amerika'nın vergi toplamada modern bir iktisat teorisi olarak mastır derslerimde görünce şaşırdım ve tekrar Osmanlı'yı incelemeye başladım. İlk işim sizin Osmanlı Kanunnameleri adlı eserim 1. cildini okumak oldu. Ancak bu eserleri herkesin okuması mümkün değil. Keşke Osmanlı Devleti ile ilgili önemli soruları, bu eserinizin özeti olmak üzere 500 sayfa halinde özetleseniz ve adını da “Bilinmeyen Osmanlı” koysanız, ben de en az 500 bin tane bastırıp merakla insanlara dağıtsam.”** Said Öztürk, Ahmet Akgündüz, **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul: Osav Yayınları, 1999, s:3. Ayrıca Adnan Kahveci'nin amcaoğlu Niyazi Kahveci'nin de “**İslam'da Siyaset Düşüncesi**,” isimli kitabının esin kaynağı da yine Kahveci'dir. Niyazi Kahveci, **İslam'da Siyaset Düşüncesi**, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1996, s:2. Yine Şamil Tayyar, Adnan Kahveci'nin özellikle son dönemde İslam Ekonomisi üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırdığını belirtir. Şamil Tayyar, **“Kahveci'nin Sırları,”** <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2005/subat/07/stayyar.html>, 2009.

yol açan düşünce ve uzantılarının yerine, nelerin geçmesi ile toplumun esas alınarak, gelişebileceği ve niteliğinin yükseleceği gösterilmek istenmiştir.

3.2. ADNAN KAHVECİ’NİN EKONOMİK ANLAYIŞI

Adnan Kahveci’nin ekonomiye bakışını anlayabilmek ancak Turgut Özal yönetiminin ekonomik alanda neler yaptığına bakmakla mümkün olabilir. Özal’ın ekonomi modeli anlaşılmasından Kahveci’nin ekonomiye bakışı ve katkısı anlaşılabilir. Özal ekonomisinin oluşmasında, Kahveci’nin fikir ve çalışmalarının önemli bir katkısıyla karşılaşırız. Özal döneminin ekonomik alandaki yeniden yapılanma hareketlerinden olan sermayenin halka inmesi çalışmaları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)’nin açılması, vergi düzenlemelerinin yapılması ile katma değer vergisi ve vergi iadesi gibi uygulamalarda önemli katkısı olmuştur. KİT’lerin özelleştirilmesi, yabancı sermayenin girişi ve yatırımları, zorunlu tasarruf uygulaması, Toplu Konut İdaresi’nin kurulması gibi birçok yenilikte de Kahveci’nin imzasını görürüz. Bu sebeple bu bölümde öncelikle Özal’ın ekonomik modelinin temel özelliklerinden bahsedilecek, arkasından Özal modelinin ekonomik boyutları incelenerek, Kahveci’nin söz konusu modelin neresinde bulunduğu ifade edilmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Özal Modelinin Ekonomik Yüzü

Özal modeli ya da Özalizm,¹⁰⁸ Turgut Özal döneminde (1983-1991) Türkiye’de siyasi, iktisadi ve toplumsal açılardan önemli bir kırılmanın yaşanmasına yol açan, Özal liderliğinde ortaya konan icraatların esas alındığı bir dönem tasavvurudur. Özalizmin ele alınması, Özal döneminde yapılan ve gelişmeye tekabül eden uygulamaların, merkeze alınarak, hangi fikir ve düşünceler çerçevesinde

¹⁰⁸ Muhittin Ataman, “Özalizm: Türkiye’de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü,” **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 29, Kış 2001, s. 53.

yapıldıklarının incelenmesiyle ilintilidir. Özal modeli bir gelişme ve ilerleme modelidir. Bu noktada Özalist gelişmenin var olabilmesi için ortaya koyduğu üç önemli ilkesi söz konusudur: (1) Düşünce ve ifade hürriyeti, (2) din ve vicdan hürriyeti ve (3) teşebbüs hürriyeti.¹⁰⁹ Bu üç ilkenin tam ve eksiksiz olarak uygulanması Özalizm çerçevesinde gelişmenin olmazsa olmazlarını oluşturmaktadır. Özalizmin düşünce ve ifade hürriyeti ile din ve vicdan hürriyetine verdiği önem daha çok siyasal boyutta incelenecek konulardır. Teşebbüs hürriyetine bakıldığında ise, ekonomik bir vurgu göze çarpar. Dolayısıyla Özal modelinin ekonomik alandaki uygulamalarının temelini teşebbüs hürriyeti oluşturur.

Ayrıca Özal modelinin ekonomiyi her şeyin temelinde görmesi ve Marksist paradigmanın kavramsallaştırmasıyla altyapının üstyapıyı tetikleyeceğine inanarak ekonomik gelişmişliği öncelmesi,¹¹⁰ Özalizmin en önemli ilkesinin teşebbüs hürriyeti olduğunu göstermektedir. Özal'ın bu noktada belki de en büyük başarısı, ülkenin ekonomik yapısında gerçekleştirdiği yeniden yapılanmadır. Özal'la birlikte hem yapısal hem de zihniyet açısından bir dönüşüm yaşanarak, Türkiye'nin azgelişmiş bir ülke görüntüsünden uzaklaşması; halka, ekonominin öneminin gösterilmesi ve halkın müteşebbis ruhunun ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Bunu, Türkiye ekonomisinin içe kapalı ve bürokratik elitlerle özel sektör elitlerinin gizli bir anlaşmasına dayanan bir avanta paylaşımı mekanizması niteliğindeki geleneksel yapısını yıkmak üzere dışa açılmayı ve uluslararası piyasalarla bütünleşmeyi sağlamaya yönelik köklü değişiklikler gerçekleştirerek başarmıştır.¹¹¹

Bu değişikliklere bakacak olursak ilk olarak 24 Ocak kararları ile karşılaşırız. O zamanlar Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarı olan Özal önderliğinde hazırlanan reform programı, ülkede önceden hazırlananlardan farklı olarak, ekonominin tümünün liberalleşmesini hedefliyordu. 24 Ocak reformunun temeli, Türkiye'nin dış ticaret rejimini değiştirmek ve ekonomide devletin rolünü asgari düzeye indirerek özel teşebbüsün önünü açmaktı.¹¹² Buradan hareketle de Özal

¹⁰⁹ Ataman, "Özalizm: Türkiye'de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü," s. 53.

¹¹⁰ Muhittin Ataman, "1983-1991 İç Politikada Özal'ın Yılları," iç. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya ve Murat Çemrek (Der.), **Türkiye'nin Politik Tarihi, 1915-2005**, Yayımlanacak.

¹¹¹ Mustafa Erdoğan, "Türk Politikasında Bir Reformist: Özal," iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) **Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001, s. 22.

¹¹² Hasan Kazdağlı, "Turgut Özal'ın İktisadi Reformları," iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) **Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001, s. 445.

modelinin ekonomik yüzünün serbest piyasa ekonomisini ve özel teşebbüsü esas alan yapısıyla karşılarız. Başbakan olduktan sonra ise öncelikle Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nu kaldırılarak döviz kuru politikası değiştirilmiş, sabit döviz kuru terk edilip serbest döviz kuru rejimine geçilmiştir. Sermaye piyasasını kontrol etmek adına Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kurulmuş, şirketlerin halka açılmasını sağlamak ve böylece yeni kaynaklar yaratılabilmesi adına İMKB faaliyete geçmiştir.

Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı vergi reformuna imza atılarak, vergi kuralları modernleştirilip şeffaflaştırılmıştır. Vergi sisteminde önemli bir yeri olan KDV ve vergi iadesi uygulaması da bu dönemde başlatılmıştır. İthal ikameci politikalar yerine, ihracata dayalı bir politika benimsenerek müteşebbislik ve özel sektörün yolu açılmaya çalışılmıştır. İthalat-ihracat rejiminde değişiklik yaparak sınırlamalar kaldırılmış, dış ticaret liberalleşmiştir. Bu liberalleşme ile birlikte ekonomiye katılan yabancı sermaye oranında artış gözlenmiştir. Kalkınmaya öncelik verilmesiyle birlikte, devletin hizmet götürme konusunda yetersiz kaldığı yerlere yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yatırımlar yapılmış, bu yolla devletin çektiği kaynak sıkıntısından halkın muzdarip olmamasına çalışılmıştır. Ekonomik manada liberalleşme, beraberinde özelleştirmeyi de getirmiştir. Bu çerçevede ekonomi başta olmak üzere birçok alanda özelleştirme süreci başlatılmış ve kaynakların tek elde toplanmasının önüne geçilmiştir. Bu kısa girizgahtan sonra, Özal modelinin ekonomik yüzü ve yaptıkları gösterilerek Kahveci'nin bu modele katkısı ve aslında onun ekonomik duruşu ve icraatları incelenebilir.

3.2.2. Kahveci'nin Serbest Piyasa Ekonomisine Olan İnancı

Serbest piyasa ekonomisi, bilindiği üzere liberalizmin en önemli kavramlarından biri olmakla birlikte çoğu zaman liberalizmin tek vechesi olarak görülmüş, anlaşılmıştır. Serbest piyasa ekonomisi kavramını tanımlayabilmek, liberalizmin ekonomik manada bireyin özgürlüğünü nasıl ele aldığını bilmekle mümkündür. Çünkü ekonomik özgürlük olmadan serbest piyasa, serbest piyasa

olmadan da ekonomik özgürlük olmayacaktır. Ekonomik özgürlük teriminin kimseye muhtaç olmama ve ekonomik manada bağımsız olmayı çağrıştırdığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte ekonomik olarak birbirine bağımlı olmayan insan yoktur. Bu nedenle de liberalizmin ekonomik özgürlük anlayışı ile ekonomik olarak bağımlı ya da özgür olma kastedilmemektedir

Basit bir tanımlamayla liberalizmde ekonomik özgürlük, ekonomik faaliyette bulunmak ve/veya ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır. Girişimcilikten kasıt asla bir işletme sahibi olmayı içermemekte, basit bir emek kullanılarak ortaya çıkan ekonomik faaliyet bile girişimcilik olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada piyasa ekonomisi bu durumu, tüm özgürlüklerin değişmez niteliği olan rekabet ortamının sürekliliği sayesinde var eder ve korur. Rekabetin olduğu bir piyasa ekonomisinde kimse kimseye muhtaç değildir. Emegini satarak geçinen bir işçi kimseye muhtaç değildir. Rekabetin esas alındığı ve tam işleyen bir serbest piyasa ekonomisinin varlığında işçi emegini satabileceği birçok yer bulacaktır.¹¹³ Diğer bir ifadeyle, emegini satarak geçinen bir işçinin, serbest piyasanın kusursuz işlediği bir noktada kimseye mahkûm olması ve emegini istediği yerde kullanmama, diğer bir ifadeyle girişimcilik özgürlüğünden fedakârlık etmesi beklenemez.

Liberalizmde, ekonomik özgürlüklerin sağlanması, diğer özgürlüklerin sağlanması yolunda atılan ilk adımdır. Diğer bir ifadeyle, ekonomik özgürlükler ve iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, beraberinde sosyal ve siyasal özgürlükleri de getirecektir. Ekonomik özgürlük sağlanmadan diğer özgürlüklerin verilmesi bu bağlamda liberalizmde hiçbir anlam ifade etmemektedir.

Piyasa ekonomisi, üretim araçlarının özel sahipliği altındaki işbölümünü oluşturan sosyal sistemdir. Piyasa mekanizmasının esas unsuru, bireyin ekonomik özgürlükler sonucu elde ettiği mülkiyet kavramıdır. Bu durumda üretim araçları ile mülkiyet aynı manaya gelmektedir. Üretim araçlarına sahip olan bireyler, sadece kendi çıkarlarını maksimize etmek için serbest piyasa ekonomisinde bulunurlar. Kendi ihtiyaçlarını gidermek temel amaç olsa da aynı zamanda diğer bireylerin de ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olunur. Bu bağlamda birey, kendi ulaşmak istediği kar noktasına ulaşarak, başkasının kendi ulaştığı noktadan devam edebilmesi

¹¹³ Yayla, **Liberalizm**, s. 179.

imkânını yaratır. Başka bir ifadeyle, birey kendi için yarattığı iyiliğini, başkalarının da kendileri için yaratacakları iyilik için basamak olarak sunar. Her birey kendi çıkarının daha fazla olacağını gördüğü ya da inandığı alanda durur.

Piyasa ekonomisinde her faaliyetin, tamamen bireylerin kendi tasarruflarında olduğunu görürüz. Bireyler, kendi düşünce ve idealleri çerçevesinde istedikleri kişilerle işbirliği yapıp, istedikleriyle ilişki kurmama hakkına sadece kendileri karar verirler. Herkesin özgür iradesiyle yer aldığı serbest piyasa ekonomisinde, bireylere zor kullanma durumlarının ortaya çıkmasıyla birlikte devletin rolü devreye girer. Devlet, bireylerin ekonomik özgürlükleri başta olmak üzere her türlü özgürlüklerini, tehdit edenlere karşı koruyarak piyasa ekonomisinin kusursuz işlemlerini sağlamakla yükümlüdür. Bu durum devletin, ekonomiye müdahalesi anlamına gelmeyip, devletin sadece piyasa ekonomisinin kusursuz çalışmasını engelleyen durumlarda devamlılığını sağlaması manasını taşımaktadır.

Piyasa ekonomisi ne bir market, ne bir yer, ne de kolektif bir varlıktır. İşbölümü çerçevesinde bireylerin yaptığı eylemlerin iç içe geçmesiyle oluşan bir süreçtir. Bu noktada piyasa içinde üretici ve tüketicileri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Piyasa ekonomisi asla bir mekanizma olmayıp, bireylerin amaçlı eylemlerinden oluşan bir sosyal kurumdur. İnsanlar dışında otomatik olarak işleyen bir şeylerin olmadığı piyasa ekonomisinde, bilinçli ve hedefli insanların eylemlerinden başka bir şey yoktur.

Piyasa ekonomisinin temel itici gücü fiyat mekanizmasıdır. Fiyat mekanizması, almaya ve satmaya istekli olan bireylerin karşılıklı eylemleri sonucu beliren değişim oranlarıdır. Bir işlemde alan ve satanın tatminkâr kaldıkları seviyede uzlaşmalarını sağlayan şey fiyat mekanizmasıdır. Fiyat mekanizması, bir bireyin ürettiği ya da aldığı şeyin daha iyi nasıl fayda sağlayacağını görmesini sağlar. Pahalı olarak satmayı düşündüğü bir malı, fiyat mekanizmasında alıcı bulmaması nedeniyle ucuza satarak zarar eden bir birey, benzer şekilde bir malı üretmemesi gerektiğini anlar.¹¹⁴

Serbest piyasa ekonomisinin genel bir çerçevesini çizdikten sonra, Kahveci'nin serbest piyasa ekonomisi ile ilgili görüşlerine eğilecek olursak, onun

¹¹⁴ Yayla, **Liberalizm**, s. 194-197.

tam bir serbest piyasacı olduğunu söyleyebiliriz. Kahveci'nin ekonomiye bakışı serbest piyasa ekonomisi ile bir bütünlük kazanır. Serbest piyasanın ve ekonomik özgürlüklerin varlığı ile diğer özgürlük alanlarının gelişeceği düşüncesini benimser. Cüneyt Ülsever, kendisini eski Marksist gelenekten gelen biri olarak tanımladıktan sonra, tıpkı Marksist geleneğin iddiasında olduğu gibi, Kahveci'nin ekonomik özgürlükleri bir altyapı kurumu olarak gördüğünü ve sosyal ve siyasal örgütlenmelerin kendiliğinden gelişeceği şeklinde bir düşüncesinin bulunduğunu anlatır.¹¹⁵ Kahveci, sosyal özgürlükler ve siyasal gelişmenin de ekonominin gelişimiyle birlikte ortaya çıkacağını söyleyerek, taban merkezli toplumsal değişim modeline de atıfta bulunur. Söz konusu liberal gelişme modeli ile toplumun niteliğinin artması adına tahayyül ettiği sistemin dayanaklarını bulur. Yine ekonomik özgürlüklerin beraberinde diğer özgürlükleri getireceği düşüncesi, Kahveci'nin, Özal modelinin ekonomik yanıyla da ilişkisini gösterir. Özal gibi o da ekonomik özgürlüklerin önceliğine inanmıştır. Diğer bir ifadeyle, ekonomik özgürlük vurgusu ile Kahveci, Özal modelinin içinde yer alır.

Kahveci, ekonomide Türkiye'nin devletçi bir anlayışla yönetildiğini ve bunun yanlışlığını vurgular.¹¹⁶ Sık sık devletin ekonomide olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Kayırmacılık ve torpili kaldırdıklarını belirttiği Çölaşan röportajında,¹¹⁷ toplu sözleşme ile ilgili yaptığı açıklamaları sırasında,¹¹⁸ hazinenin kaynaklarının devletçe kullanılmasının yanlışlığını belirtirken,¹¹⁹ istihdam sorununa devletin kendi bünyesine işçi almasıyla çözülemeyeceğini söylerken,¹²⁰ devletin ekonomiden çekilmesini gerekli gördüğü anlaşılır. Bununla birlikte devletin, sosyal alanlarda ve hizmet konusunda varlığını önemli görür. Bu noktada devletin esas görevinin ekonomiyi yönlendirmektense, bireylerin daha iyi bir piyasada bulunup gelişebilmeleri için gerekli ortamın sağlanması biçimindeki düşünceye inanır.¹²¹

Kahveci'nin serbest piyasa ekonomisine verdiği önemi anlamamızı sağlayan bir diğer nokta da, bireylerin kendi istek ve iradeleri doğrultusunda, kendilerine en

¹¹⁵ Birand ve Yalçın, *The Özal*, s. 387.

¹¹⁶ Recan, *Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler*, s. 88.

¹¹⁷ Emin Çölaşan röportajı, 1984.

¹¹⁸ Recan, *Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler*, s. 114.

¹¹⁹ *Tercüman*, 6 Aralık 1987.

¹²⁰ *Tercüman*, 25 Aralık 1987.

¹²¹ *Tercüman*, 6 Aralık 1987.

fazla karı getireceğini düşündükleri durumda ekonomik faaliyette bulunmalarının zorunluluğuna olan inancıdır. Serbest piyasa ekonomisinin önemli kurallarından da biri olan, bireylerin hangi araçla ekonomik faaliyette bulunacaklarına kendilerinin karar vermesi gerektiğinin önemini vurgular. Kahveci'ye göre Türkiye'deki durum buna pek müsait değildir. Çünkü Türkiye'de, bireyin ekonomik faaliyette ne yapması gerektiğini devlet kendisi belirlemektedir. Dolayısıyla, girişimci kendi özgür tercihi ile piyasada yer almayıp, devletin müdahalesi ile karşılaşmaktadır.¹²² Bu durum, devletin fiyat mekanizmasını sürekli bir biçimde etkileme ve yönlendirme çabalarının ürünüdür. Kahveci, devletin çoğu zaman kullanmayacağı tütün almasıyla veya dünya fiyatlarının üstünde buğdaya fiyat vererek gerçeklikten uzaklaşmasıyla, girişimcinin, sırtını devlete yaslamasına sebep olduğunu vurgular. Üretici, nasılsa devlet alır mantığı ile serbest piyasada bulunmakla birlikte, esasında iç ya da dış pazarlarda satabileceğine inanmadığı alanlarda üretim yapmaya devam etmektedir. Devlet de popülist politikalar çerçevesinde ve siyasi çıkarlar uğruna durumun değişmesi adına bir girişimde bulunmayarak serbest piyasa mekanizmasının işlemesine engel olmaktadır.

Buradan hareketle Kahveci'nin fiyat mekanizmasına verdiği önemi de görmüş oluruz. Serbest piyasada fiyat mekanizması, alıcı ve satıcının bir malın değişimi konusunda uzlaştıkları dengedir. Fiyat mekanizmasında alıcının aldığı ürüne verdiği fiyatın kendisine fayda getirmediğini düşünmesi ya da satıcının bir malı satmayı düşündüğü fiyatın altında satarak bir daha aynı malı üretmemesi gerektiğini görmesi serbest piyasada fiyat mekanizmasının önemini gösterir. Fiyat mekanizması vasıtasıyla birlikte, üretici daha fazla nasıl kar edebilirim sorusuna cevap bulabilirken, tüketici de faydayı maksimize edebilmenin yolunu bulabilecektir.

Nitekim Kahveci'nin devletin sürekli müdahaleleriyle bir malın bir türlü gelmesi gereken değere gelmemesi ya da fiyatını bulamamasını eleştirmesi fiyat mekanizmasına verdiği önemi gösterir.¹²³ Kahveci'ye göre, devlet serbest piyasaya müdahale ederek ve talep yaratarak arzın oluşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla da

¹²² Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 66.

¹²³ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 66.

arz ve talebin serbest bırakılmasıyla kendiliğinden oluşacak olan fiyat mekanizması çalışmamaktadır.¹²⁴

Serbest piyasa ekonomisinin şaşmaz niteliği olan rekabet, Kahveci açısından da olmazsa olmazdır. 31 Mayıs 1990 tarihli Tercüman Gazetesinde tam sayfa yayınlanan bir haberin manşetine taşınan “Rekabet uykularını kaçırıyor” sözü Kahveci’nin, ekonomik yeniden yapılanmanın yönünü gösterir. Söz konusu haberde, serbest piyasa ekonomisine geçişin kolay olmadığını, Fiat’a rakip geldiği için Koç’un uykularının kaçtığını, sadece Koç’un değil diğer tekellerin kırılmasını sağlayacak her türlü rekabetin gelmesinden çekindiğini söylemektedir. Rekabetin varlığının, piyasada yer alan girişimcilerin daha iyiye üretme çabalarını doğuracağını belirten Kahveci,¹²⁵ bu bağlamda rekabetin varlığının tam bir liberasyon sistemiyle mümkün olacağını ekler. Yüksek gümrük duvarları ve ithalat yasaklarının rekabetin oluşabilmesi için çok büyük engel oluşturacağını ve rekabet ortamının olmadığı yerde de kalitenin beklenmeyeceğini vurgular.¹²⁶

Kahveci, serbest piyasada rekabetin, gelişmeye tekabül ettiğini düşünür. Rekabetin varlığında halkın tercih edebileceği çok seçeneği olur. Kapalı bir ekonomide, tek mal olacağından iyi de olsa kötü de olsa bu malın satılması durumuyla karşılaşılırken, rekabetin var olduğu bir ortamda, aynı malı üreten birden fazla firmanın varlığında, herkes karını maksimize etme dürtüsü ile en iyisini yapabilmeye çalışacaktır. En iyiye yapmak da yeterli olmayıp daha fazla nasıl satabilirim düsturu ile fiyatlarda bir ucuzluk ortaya çıkacaktır. Yani fiyat mekanizması sağlanacak ve bu sayede de halk daha iyi ürünlerle karşılaşacaktır. Tam rekabet ortamında herkesin hep daha iyiye yapmaya çalışması da beraberinde gelişmeyi doğuracaktır.¹²⁷

¹²⁴ Tercüman, 29 Nisan 1988.

¹²⁵ Tercüman, 31 Mayıs 1990.

¹²⁶ Recan, Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler, s. 80.

¹²⁷ Recan, Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler, s. 84.

3.2.3. Sermayenin Demokratikleşmesi ve Özel Teşebbüsün Önemi

Aslında ekonomik özgürlüklerin en başta kazanılması gerektiği, arkasından diğer özgürlüklerin geleceği düşüncesine çok paralel bir nitelik arz eden ve Adnan Kahveci'nin çok önem verdiği projesi, sermayenin tabana yayılması ve sermayenin demokratikleşmesidir. Sermayenin demokratikleştirilmesindeki ilk amaç sermaye piyasasını teşvik etmek ve bu sayede gelişimini sağlamaktır. Bununla birlikte sermayenin demokratikleşmesi üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların çoğalması ve farklı ekonomik faaliyette bulunabilmeleridir. Ekonomik özgürlüklerin sağlanması konusunda önemli bir adım olan sermayenin demokratikleşmesi ile sermaye, sadece belirli odakların elinde olmayacak; sermaye sahipleri çoğalacağından ve ekonomik özgürlük sağlanmış olacağından diğer özgürlüklerin oluşabilmesine de zemin hazırlanacaktır.

Kahveci'nin sermayenin demokratikleşmesi düşüncesi ile hem toplum modeline hem de liberal yönüne atıfta bulunduğunu görürüz. Sermayenin demokratikleşmesi bir bakıma ekonomik özgürlüklerin orta sınıfa yayılmasını ifade ederek, toplum tabanlı gelişim modelinin de ana hatlarını oluştururken, sermayenin tek elde değil, paylaşımının sağlanması ile özel sektörün ve tam rekabet ortamının oluşması ile birlikte liberal ekonomiye yapılan vurgu göze çarpmaktadır. Sermayenin demokratikleşmesi, dar ve orta gelirli kişilerin sermaye piyasasına girmesinin yolunu hazırlar. Bu noktada dar ve orta gelirli kişilerin sermayeye ortak olmasını sağlayacak olan hisse senedi uygulaması, sermayenin demokratikleşmesinin en önemli aracı konumundadır. Hisse senedi vasıtasıyla kişiler sermayeye ortak olmaktadır. Hisse senedi, aynı zamanda, bireylerin ekonomik bir yatırımı anlamını da taşımaktadır. Kahveci'ye göre, çalıştığınız bir yerin hisse senedine sahip olduğunuzda, “emeklilik halinde gelirim nereden gelecek” diye düşünölmeyecek, çünkü eğer hisse senedinizin olduğu şirket batmamışsa geliriniz bu vasıtaöyla oluşacaktır.

Hisse senedi uygulamasıyla kişi bir bakıma kendi şirketinde çalışacağından ayrı bir motivasyon yaratacağı açıktır. Neticede kişi satın aldığı hisse senedi sayesinde ortak olduğu şirketin zararından ya da karından direkt olarak

etkilenecektir. Kişi zarar etmeyi istemeyeceğinden, doğal olarak ayrı bir şevk ile çalışacaktır. Bu sayede hem ekonomik faaliyette bulunacak ve kazanç sağlayacak hem de çalışarak büyüteceği şirketi ile geleceğe bir yatırım yapmış olacaktır.¹²⁸ Sermayenin demokratikleşmesi, patron-işçi ayırımını yumuşatacağı gibi ilişkilerin de iyi olmasını sağlayacaktır. İşletmede herkes sermaye sahibi olduğu için patron-işçi ayırımı oluşmayacaktır. İstedikleri gibi iletişim kurabilecekler ve beraberce vakit geçirebileceklerdir.¹²⁹

Kahveci'nin patentinde olan sermayenin demokratikleşmesi fikrine yönelik tepkilere bakacak olursak genel olarak pek olumsuz bir eleştiri ile karşılaşmayız. SHP Genel Sekreteri Deniz Baykal, özelleştirmede blok satışa karşı olduklarını belirttiği 6 Nisan 1990 tarihli konuşmasında, halkın hisse senedi ile piyasaya girmesine ve şirketlere ortak olmasına destek vermiştir.¹³⁰ Sermayenin demokratikleşmesi ile ilgili olarak belki de en anlamlı tespiti, sermayenin dağılmasıyla birlikte piyasanın daha çok gelişeceğini söyleyen Hüsnü Terek yapmıştır.¹³¹

Sermayenin demokratikleşmesinin başarılı olup olmadığı sorusuna, yani sermayenin demokratikleşip demokratikleşmediğine, bakacak olursak halkın hisse senedi mantığını benimsediğini görürüz. Erdemir ve PETKİM hisselerinin halka arzı sırasında beklenenden yoğun bir ilgiyle karşılaşırız. Bir gazete haberine göre, halka arz yoluyla satışa sunulan Erdemir hisseleri ilk günlerden itibaren kapışılmıştır.¹³² Satışın başladığı günün öğleninde neredeyse hisselerin hepsi satılmışken, PETKİM'de de durumun farklı olmadığı görülür. PETKİM'in hisselerine de büyük bir talep gözlenmiş, hatta satışı gerçekleştiren İş Bankası şubelerinin, hatırlı müşterilerine belirli miktarda senet ayırdıkları bile görülmüştür.¹³³ Aralarında Çukurova Elektrik, Kepez Elektrik, Arçelik, Bolu Çimento, Çelik Halat, Erdemir ve PETKİM'in bulunduğu hisse senedi yoluyla halka arz edilen şirketlere yönelik 91 744 kişi başvurmuş ve bu sayede toplam 373 milyar gelir elde edilmiştir.¹³⁴

¹²⁸ Erdal İpekerşen röportajı, 1986.

¹²⁹ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 110.

¹³⁰ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1990.

¹³¹ **Tercüman**, 27 Mart 1988.

¹³² **Hürriyet**, 24 Nisan 1990.

¹³³ **Hürriyet**, 19 Haziran 1990.

¹³⁴ **Hürriyet**, 5 Mayıs 1990.

Sermayenin halka yayılması şeklinde tezahür eden sermayenin demokratikleşmesi fikri görüleceği üzere halktan büyük bir ilgi görmüştür. Halkın sermaye piyasasına girmesi ve bir biçimde işletme sahibi olabilmesi düşüncesi Kahveci'nin özel sektöre verdiği öneme de işaret eder. Sermayenin paylaşılması üretim araçları manasında kullanılırsa mülkiyet sahipliğine denk düşer. Dolayısıyla özelleştirme ile daha anlam kazanacağı gibi mülkiyetin tekel biçiminde ve devletin egemenliğinde olmasındansa halka arz edilmesi özel sektörün ve mülkiyetin dağılımının önemine vurguyu gösterir. Nitekim Kahveci, Türkiye girişimcisinin, özellikle de küçük esnaf, sanatkâr ve sanayicinin gücünü her zaman Türkiye ekonomisinin gelişiminin motoru kabul ediyordu.¹³⁵ Özel sektörün varlığının ve yapacaklarının Türkiye ekonomisinin güçlenmesinde önemli bir yeri olduğunu düşünüyordu.

Özel teşebbüse verdiği önemi daha iyi anlamamıza yardımcı olacak bir başka husus da, Kahveci'nin kaynak dağılımıyla ilgili yaptığı tespittir. KİT'lerin bugüne kadar yutmuş olduğu kaynağın 200 milyar dolar olduğunu, Türkiye'de 10 milyon ailenin bulunduğunu belirtmiştir. Bu durumda, her ailenin KİT'lere 20 bin dolarlık bir yatırımının varlığının halka hiçbir kazanç getirmediğini, söz konusu 200 milyar doların esnafa ve sanatkâra kredi olarak verilmesi durumunda adam başı bir milyon dolardan 200 bin tane fabrikanın açılabileceğini; bu sayede de Türkiye'nin en az Almanya ve Japonya düzeyine geleceğini söylemiştir.¹³⁶ Bu tespitle, kaynak dağılımının, kaynak kullanımının, ekonomik gelişmenin nasıl olacağını, ekonomik modelin özel sektöre dayanması gerektiğini, kalkınmanın da ancak bu şekilde olabileceğine yönelik düşüncesini açıklamıştır.

3.2.4. Özelleştirme, KİT'ler ve Kahveci

Türkiye'nin tarihsel olarak belki de en ciddi özelleştirme hamlesi 1987 yılında kurulan İkinci Özal Hükümeti zamanında gerçekleştirildi.¹³⁷ Bu kabinede

¹³⁵ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 68.

¹³⁶ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 89.

¹³⁷ Kazdağlı, "Turgut Özal'ın İktisadi Reformları," s. 465.

KİT'lerden, TRT'den ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı'ndan sorumlu Devlet Bakanı olan Kahveci, özelleştirme hamlesinde başrolü oynadı. Bu sebepten, özelleştirme ve KİT'lerle ilgili kavramsal bir değerlendirme yapıp, Kahveci'nin özelleştirmeyle ilgili olarak ne düşündüğü ve özelleştirmede gelinen nokta açıklanmaya çalışılacaktır.

“ Uluslararası platformda 1970’li yıllarda baş gösteren uluslararası para ve döviz sistemlerinin ekonomilerde gerekli kıldığı yapısal değişiklik sonucu yeni bir ideolojik strateji uygulama gündeme geldi. Sadece ekonomik değil politik sonuçlar da elde etmeyi hedefleyen bu stratejinin adı özelleştirmedir.”¹³⁸ 2. Dünya Savaşı sonrasında kapitalist sistemde gözlenen ekonomik istikrar ve büyüme trendi 1960’larla birlikte yerini durgunluğa bırakmıştır. Özellikle 1974 yılında patlak veren büyük petrol krizi sonrasında ekonomik çalkantıların derinleşmesi, devletin ekonomiye müdahalesini temel alan Keynesgil politikalardan artık vazgeçilmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Bu çerçevede ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi ve istikrara kavuşabilmesi için ortaya atılan düşünce ekonomide devlet müdahalesinin en aza indirilmesidir. Bu noktada özelleştirme, devletin ekonomideki rolünün azaltılabilmesi adına kullanılan en önemli araç olmuştur.¹³⁹ Yeni bir strateji olarak özelleştirmenin ortaya sunulmasında, gelişen teknolojiyi takip edebilme ve sahip olma konusunda özel sektörün kamu sektörüne göre daha ileri bir durumda olduğu düşüncesi de etkili olmuştur. Ekonomik olarak yaşanan durgunlukla beraber hükümetlerin finansman krizini çözebilmek adına yeni yollar araması ve özelleştirme gelirleriyle birlikte finansman açıklarını kapatabilme adına kaynak oluşturması da özelleştirilmeye değer atfedilmesinde diğer sebebi oluşturmuştur.¹⁴⁰

Özelleştirme, devletin elindeki iktisadi üretim birimlerinin mülkiyetinin ya da yönetiminin özel sektöre devredilmesi biçiminde tanımlanabilir.¹⁴¹ Özelleştirme tıpkı millileştirme de olduğu gibi üretim birimlerinin mülkiyet ya da yönetimlerinin değişmesini sağlayan sürecin adıdır. Özelleştirmenin ana felsefesi, devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör

¹³⁸ Mediha Akarslan, **Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirmenin Analizi**, Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 1997, s:34.

¹³⁹ Ayfer Eğilmez, **KİT’ler ve Özelleştirme**, Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayınları, 1994, s:98.

¹⁴⁰ Akarslan, **Türkiye’de ve dünyada özelleştirmenin analizi**, s: 36.

¹⁴¹ Akarslan, **Türkiye’de ve dünyada özelleştirmenin analizi**, s:35.

tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir.¹⁴²

Özelleştirme kavramının daha detaylı bir analizinin yapılabilmesi özelleştirmenin amaçlarının ifade edilmesiyle mümkündür.¹⁴³ Buna göre özelleştirmenin, iktisadi, mali, siyasi, sosyal ve diğer amaçları olmak üzere 5 ayrı başlıktan söz edebiliriz. İktisadi amaçlara baktığımızda, ilk olarak özelleştirme ile birlikte verimliliği arttırmak düşüncesi göze çarpar. İktisadi kaynakların özel sektörde kamu sektörüne göre daha verimli ve etkin kullandığı inancına dayanan bu düşünce ile üretimin daha verimli olacağı öne sürülmektedir.¹⁴⁴ Serbest piyasa ekonomisinin kurulması, sermaye piyasasının geliştirilmesi, her türlü tekelin ortadan kaldırılması ve yabancı sermaye girişinin sağlanması, özelleştirme ile elde edilen gelirlerin kamu açıklarının finansmanında kullanılması özelleştirmenin diğer iktisadi amaçlarını oluşturur.¹⁴⁵ Özelleştirme ile birlikte vergilendirmede yapılacak değişikliklerle özelleştirilen şirketlerden hem dolaysız hem de dolaylı vergiler vasıtasıyla finansman açığının kapanması adına yeni yolların bulunması özelleştirmenin mali amacını oluşturur.¹⁴⁶ Ayrıca, özelleştirilen kurumların gelirleriyle birlikte yine finansman açıklarının kapatılması düşüncesi de özelleştirmenin mali amaçlarından biridir.¹⁴⁷ Özelleştirmenin siyasi amacı, özelleştirmenin gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sisteme entegre olabilmesi adına bir zorunluluk halini almasıyla ilgilidir. Dünya Bankası ve IMF gibi sermaye kuruluşlarının borç verdikleri ülkelere özelleştirmeyi şart koşmuşlardır.¹⁴⁸ Sermayenin tabana yayılması ve bu noktada da sermayenin “eşit” bir biçimde paylaşılarak halkın sermayeye ortak olmasını sağlamak özelleştirmenin sosyal amacını oluşturur. Mülkiyetin ve sermayenin geniş kitlelere yayılmasını amacı

¹⁴² “Türkiye’de Özelleştirme”, T.C Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı İnternet Sitesi, http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm, 2009.

¹⁴³ Aykut Polatoğlu, “Sunuş,” iç. Aykut Polatoğlu (Der.) **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994, s. 7.

¹⁴⁴ Akarslan, **Türkiye’de ve dünyada özelleştirmenin analizi**, s: 38-39.

¹⁴⁵ Sinan Sönmez, “Kriz, Devlet Müdahaleleri ve Özelleştirme,” iç. Aykut Polatoğlu (Der.) **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994, s. 43.

¹⁴⁶ Akarslan, **Türkiye’de ve dünyada özelleştirmenin analizi**, s: 41,42.

¹⁴⁷ Sönmez, “Kriz, Devlet Müdahaleleri ve Özelleştirme,” s. 43.

¹⁴⁸ Akarslan, **Türkiye’de ve dünyada özelleştirmenin analizi**, s: 43.

özelleştirme kavramına sosyal bir nitelik de kazandırmaktadır.¹⁴⁹ Özelleştirmenin diğer amaçlarına baktığımızda ise, özelleştirmenin uluslararası sermaye ile bütünleşmeyi sağlayarak, uluslararası sermaye ile ilişkiler kurabilme adına bir vasıta olarak görüldüğü ile karşılaşırız. Özelleştirme kanalıyla yabancı sermayenin piyasaya girmesinin amaçlandığı görülür. Özellikle blok satış halinde yapılan özelleştirmelerin arkasında yatan gerekçe budur.¹⁵⁰

Özellikle, özelleştirmenin özelleştirilen kurumlardan elde edilen gelirlerle kamu açıklarının kapatılmasını içeren mali amaçlarıyla ilgili kimi eleştiriler söz konusudur. Birinci eleştiri, özelleştirme ile kamu açıkları sorununa kalıcı bir çözüm bulunmayıp, günü kurtarma ve popülist politikalarla özelleştirmenin yapılmasıdır. İkinci eleştiri, en karlı KİT'lerin bile elden çıkarılmasıyla, kamu ekonomisinin sürekli gelir kaynaklarının yitirilmiş olduğudur.¹⁵¹

Özelleştirme, (i) kamu sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetlerin finansmanının özelleştirilmesi, (ii) kamu sektöründe finansmanı sağlanan mal ve hizmetlerin üretiminin özelleştirilmesi, (iii) kamu teşebbüslerinin mülkiyetinin kısmen ya da tamamen özel kesime devredilmesi (iv) mal ve hizmet üretimindeki kamusal tekellerin kaldırılması biçiminde tezahür edebilir.¹⁵²

Söz konusu özelleştirmeler, devletin bir mal ve hizmetin tümü veya kısmen üretimi konusunda özel bir firma ile anlaşma yapmasını içeren ihale yöntemi; devletin, üretimin tamamını ya da bir kısmını belirli bir coğrafyada üretmesi için bir firmayla anlaşmasıyla oluşan imtiyaz yöntemi; devletin özel bir teşebbüse mali ya da başka bir yönden destek sağladığı katkı yöntemi; kamu kuruluşlarının özel şirketlere sağlanmasıyla oluşan finansal kiralama yöntemi; devletin kamusal malların üretiminde özel sektörün daha aktif olmasını sağlamak için vergileri düşürdüğü özel kesimin teşviki yöntemi; mal ve hizmetlerin üretimini devletin tamamen bıraktığı mal ve hizmetlerin üretiminin terk edilmesi yöntemi ve belki özelleştirme kavramıyla birebir özdeşleşen satış yöntemi vasıtasıyla sağlanır. Satış yöntemine kısaca bakıldığında (a) doğrudan satış ve (b) hisse senedi yoluyla satış olmak üzere iki

¹⁴⁹ Akarslan, **Türkiye’de ve dünyada özelleştirmenin analizi**, s:46.

¹⁵⁰ Akarslan, **Türkiye’de ve dünyada özelleştirmenin analizi**, s:47,48.

¹⁵¹ Arslan Başer Kafaoğlu, **KİT Gerçeği ve Özelleştirme**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1994, s. 70.

¹⁵² Nihat Falay, “Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar,” iç. Aykut Polatoğlu (Der.) **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994, s. 21.

yöntemle özelleştirmelerin gerçekleştirildiğini görürüz. Doğrudan satış yönteminde, kamu kuruluşlarının kısmen ya da tamamen satışı söz konusudur. Bu yöntem daha çok kar amaçlı mal ve hizmet üreten müesseselerin özelleştirilmesinde kullanılır. Hisse senedi yoluyla satış yönteminde ise, kamu kuruluşlarının tüm veya bir kısım hissesi bireylere veya özel kuruluşlara hisse senedi vasıtasıyla satılmaktadır. Satışın olabilmesi için sermayenin hisselerle bölünmüş olması şarttır. Bu yöntemde hisse senetlerinin satışı doğrudan halka, tek bir alıcıya, özelleştirilen kamu kuruluşunda çalışanlara veya finansal aracı kuruluşlara satılabilir.¹⁵³

Özelleştirme kavramının devletin ekonomideki rolünün azaltılması olduğunu belirtmiştik. Özelleştirmeye konu olan ve devletin ekonomide etkin rol alabilmesini sağlayan araçlar Kamu İktisadi Teşebbüsleri(KİT)dir. Devletin kendi eliyle kurduğu ve hem ucuz hem de kaliteli mal üretebilme amacı güden KİT’lerin tanımına baktığımızda tıpkı özelleştirme kavramının tanımlanmasında olduğu gibi kimi önkabullerin varlığıyla karşılaşırız. Buna göre KİT’ler: ülkelerini mevcut koşul ve gerçeklere göre yöneten devlet adamlarının kurdukları tesislerdir şeklinde tanımlanabilir.¹⁵⁴ Yine Yılmaz Dikbaş da KİT’leri “ Mülkiyeti TC Devleti’ne, yani TC vatandaşlarına ait olan, iktisadi ve ticari alanda faaliyet gösteren kuruluşlara KİT denilir.” şeklinde tanımlamıştır.¹⁵⁵

KİT’ler devletlerin ekonomiye müdahale amaçlarının varlığı sonucunda ortaya çıkmışlardır. Devletin ekonomiye müdahalesinin araçlarına baktığımızda 3 yöntemle karşılaşırız. İlk olarak dolaylı müdahaleler olarak adlandırılan ve özel teşebbüsün faaliyet alanlarının sınırlarının belirlenmesini içeren yöntemdir. Devletin bizzat üretim araçlarının sahibi olarak yatırımcı, üretici, satıcı, alıcı, kredi verici olarak ekonomik hayatta bulunması ikinci yöntemi oluşturur. Son olarak ise, planlama fikri ile KİT’lerin araç olarak kullanılması yöntemiyle karşılaşırız.¹⁵⁶ Nitekim devletlerin ekonomiye en çok ve en uygun bir biçimde müdahale etmelerini sağlayan yöntem de bizzat neyin ne kadar üretilip ne kadar ve hangi bedelden

¹⁵³ Falay, “Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar,” s. 28-29.

¹⁵⁴ Kafaoğlu, **KİT Gerçeği ve Özelleştirme**, s. 71.

¹⁵⁵ Yılmaz Dikbaş, **Özelleştirme Sömürgeleştirme**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997, s:24.

¹⁵⁶ Fikret Başkaya, **KİT’ler ve Özelleştirme**, Ankara, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayınları, 1994, s:32.

satılmasına kendisinin karar verdiği KİT'lerin oluşturulmasıyla mümkün olan planlama yöntemidir.

KİT'lerin varlığının anlaşılabilmesi aslında devletçi politikanın mahiyetinin anlaşılması ile mümkün olacaktır. Devletçilik politikalarının benimsenmesi KİT'lerin varlığını meydana getirmektedir. Dolayısıyla devletçi politikaların neden ortaya çıktığını açıklamak KİT'lerin neden ortaya çıktığını açıklamak biçiminde telakki edilmelidir.¹⁵⁷ Devletçilik politikalarının ortaya çıkmasındaki ilk neden piyasa mekanizmasının yetersizliklerinin giderilmesidir. Gelişmemiş ülkelerde piyasanın istenildiği gibi işlememesi, özel sektörün kolay kazanç yollarını tercih etmesi ve ticareti esas almaları sebebiyle kalkınma, büyüme ve iktisadi gelişmişlik gibi sorunların piyasa ekonomisine bırakılmaması gerektiği ve devletin bu noktada insiyatif alması zorunluluğu fikri devletin müdahalesi düşüncesinin doğmasında etkili olmuştur. Devletçilik düsturuna göre ulusal ve sağlam bir ekonomi oluşturmak pazar mekanizmalarının kendiliğinden işleyen sistemiyle değil devletin ekonomiye bilinçli ve aktif bir biçimde müdahalesi ile mümkün hale gelebilir.¹⁵⁸ Özel bir tekelin ortaya çıkardığı artı değerden diğer insanların faydalanamaması durumu devletin, gelir dağılımını eşit biçimde dağıtacağına yönelik inancı da beraberinde getirmiştir. Devlet, monopolün devletleşmesini sağlayarak monopol rantının hazine-işçi ve tüketiciler arasında dağılmasını sağlayabilir. Serbest piyasanın, makro ekonomik dengeler olan; fiyat mekanizması, ödemeler dengesi ve tam istihdam gibi konularda kesin çözümler üretememesi, devletin kendine planlama rolü çıkarmasına sebep olmuştur.¹⁵⁹ Son olarak ideolojik bir sebebin varlığıyla karşılaşırız. Marx, üretim araçları üzerindeki mülkiyeti, bir sınıfın diğerini sömürme aracı olarak görmüştür. Özellikle Marx'ın bu düşüncesine sıkı sıkıya bağlı sol partilerin iktidarlarıyla birlikte ekonominin ve üretim araçlarının bir sınıfın mülkiyetinde değil de devletin elinde toplanmasının daha iyi olacağı düşüncesi KİT'lerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁶⁰

“Türkiye’de devletin ekonomik hayata müdahalesi önceleri “mutedil” devletçilik daha sonra doğrudan doğruya devletçilik diye adlandırılmış ve özellikle

¹⁵⁷ Güneri Akalın, “Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri,” iç. Aykut Polatoğlu (Der.) **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994, s. 131.

¹⁵⁸ Başkaya, **KİT’ler ve Özelleştirme**, s:31.

¹⁵⁹ Akalın, “Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri,” s. 132.

¹⁶⁰ Akalın, “Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri,” s. 132.

sanayileşmede devlete önemli bir rol ve öncülük vermek biçiminde olmuştur.”¹⁶¹ Türkiye’de devletçilik anlayışının 1930 yılından itibaren geçerli olmaya başladığını görürüz. Uygulanan politikalar ve bunların yöneldiği amaçlarla elde edilen sonuçlara bakıldığında, devletçilik ilkesinin uygulandığı yılların Türkiye’nin ilk sanayileşme dönemi biçiminde nitelenmesi yanlış olmaz. ¹⁶² Türkiye’de devletçi politikaların uygulanmaya başlaması önceki dönemlerde uygulanan ekonomik anlayışlardan bir kopuşu temsil eder. Bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar, korumacılık düşüncesi ile başlamıştır ki bu “mutedil” devletçilik olarak tanımlanabilir. 1929 yılında yaşanan büyük buhran, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasıyla birlikte varlığı gözlenen muhalefet ve ekonomik ve sosyal yönde ülkenin geri kalmışlığı, korumacı politikaları doğurmuştur.¹⁶³ Korumacı anlayışla birlikte tüketim ve gelir düzeyinin de düşüklüğü sebebiyle ithalatın denetlenip, dışa kapanarak ithal ikameci sanayinin gelişmesi düşünülmüştür. Bununla birlikte 1930 ve 1931 yıllarında geçerli olan korumacılık anlayışında iç ekonomiye dönük olarak bir müdahalenin bulunmadığı ve sadece dış ticaret ve kambiyo denetimlerinin yapıldığı görülmüştür. 1932 yılıyla başlayan süreçte özellikle tarım kesiminde yaşanan fiyat düşüklükleri sebebiyle, devletin ekonomide sadece korumacı önlemler almakla yetinmeyip aynı zamanda iç ekonomiyi de yönlendirmeye başladığı göze çarpar. ¹⁶⁴ Türkiye’de dış ticaret temelinde uygulanmaya başlanan korumacılıkla başlayan devletçilik anlayışının, devletin bireylerin gelişimi için gerekli ortamı sağlaması ve onları desteklemesiyle oluşacak burjuvazinin yabancı sermayeyle de işbirliği içine girerek gelişmeyi ve sanayileşmeyi amaçladığını görürüz.¹⁶⁵ Buradan hareketle de Türkiye’deki devletçilik anlayışının kapitalist bir gelişme modeli ile kapitalist ekonomi düşüncesinin bir parçası olduğu söylenebilir.¹⁶⁶

Türkiye’de devletçilik anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte KİT’ler kurulmuştur. Özel sektörün yeterince güçlü olmaması ve zaten devletçilik anlayışının da özel sektörün bir bakıma güçlendirilmesi amacı taşıması KİT’lerin özel sektörü

¹⁶¹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1988, s:217.

¹⁶² Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, s:45.

¹⁶³ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, s: 48.

¹⁶⁴ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, s: 52.

¹⁶⁵ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, s: 47.

¹⁶⁶ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985**, s: 50.

canlandırabilme konusunda ucuz ve kaliteli mal üretme gibi bir düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkmalarını sağlamıştır. Yine sanayinin gelişmemişliğinin bir sonucu olarak ihracatın yetersizliğine karşın ithalatın fazlalığı ve söz konusu durumun ticaret zenginleri yaratması KİT'lerin kurulmasındaki bir diğer nedeni oluşturur. Türkiye'deki devletçi anlayışın bir burjuva sınıfı yaratma amacının varlığına rağmen, devletçilik ilkesinin CHP'nin altı oku arasına girmiş olması ve altı oktan bir diğerinin de sınıfsız ve imtiyazsız bir toplum yaratmayı içeren halkçılık ilkesi yine KİT'lerin varlığının gerekçelerindendir. KİT'ler sadece zenginin alabileceği değerde bir üretim amaçlamadan, ucuz ve kaliteli mal yapmayı amaçlamış ve böylece de bir "tekdüzeliğin" sağlanabilmesi amaçlanmıştır.¹⁶⁷

KİT'ler ekonomik faaliyetlerine göre incelenecek olduklarında kendi aralarında dörde ayrılırlar. A) İmalat kurumları (Sümerbank, SEKA, MKE ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. gibi), B) Maden ve Enerji Kurumları (ETİBANK, TTK, TEK ve TDÇİ gibi), C) Tarım Kurumları (TMO, ÇAYKUR gibi), D) Mali Kurumlar (Ziraat Bankası, Emlak Bankası, Halk Bankası ve Denizcilik Bankası gibi) olmak üzere devletin ekonomideki etkinliğini gösteren kurumlar göze çarpmaktadır.¹⁶⁸

Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının başladığı yıl 1988'dir. 1989 ve 1990 yılları da dâhil olmak üzere blok satış ve hisse senedi yoluyla özelleştirme kararı alınmış kuruluş sayısı 79 olup, 12 adet tamamlanmamış kuruluş da özel sektör veya yerel yönetimlere devredilmiştir.¹⁶⁹ KİT'lerin kimi sorunlarının varlığı Türkiye'nin özelleştirme hamlesine girişmesinde etkili olmuştur. Bu sebepten Türkiye'deki özelleştirmelerin sebeplerinin anlaşılabilmesi KİT'lerin sorunlarının ifade edilmesiyle iç içedir. Özelleştirmenin Türkiye bazındaki nedenleri KİT'lerin sorunlarıyla iç içedir. Buna göre KİT'lerde ilk olarak yatırım sorunlarıyla karşılaşırız. KİT yatırımları, kuruluşların hazırlamış oldukları projeleri DPT'ye ileterek DPT'nin uygulama kararı alması ve finansmanının da Maliye Bakanlığı ile Eximbank tarafından sağlanmasıyla olabilmektedir. Bununla birlikte projelerin detaylı bir incelemesinin yapılmaması, kurumlar arasında belirli bir eşgüdümün

¹⁶⁷ Eğilmez, **KİT'ler ve Özelleştirme**, s:101.

¹⁶⁸ Dikbaş, **Özelleştirme Sömürgeleştirme**, s: 29, 30.

¹⁶⁹ A. Şinasi Aksoy, "Türkiye'de Özelleştirme," iç. Aykut Polatoğlu (Der.) **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994, s. 126.

olmaması ve finansman tedariki konusunda sıkıntıların yaşanması, yatırımların hem zamanında tamamlanamaması gibi bir durum ortaya çıkarmış hem de yatırım maliyetleri büyük oranda artışlar göstermiştir. Söz konusu yatırımların gerçekleşmemiş olması KİT'lerin sermaye, iş gücü ve gelişme konusunda değişen koşullara ayak uyduramaması sonucunu doğurmuştur. Bir malın fiyatını olması gerekenden düşük tutarak, bir fiyat mekanizmasının oluşabilmesini engellemişler, değerinin altında satılan bu mallar halkın yararına olmayıp tekellerin oluşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla KİT'lerin üretim çalışmaları genellikle gerçekçi bir üretim planlamasına dayandırılmamakta, üretim hedefleri ve fiili üretim ile pazarlama olanakları uyum sağlayamamaktadır. Yine KİT'lerin yönetici pozisyonunda bulunan kişilerin de yeterince kalifiye olmaması üretim ve gelişme konusunda bir değişimin yaşanmamasına sebep olmuştur.¹⁷⁰

Buradan hareketle Türkiye'de özelleştirmenin sebeplerine eğilecek olursak, ilk olarak, Türkiye'nin ekonomik anlayışının devletçilikten, hiçbir sınır konmadan ya da müdahale olmadan iktisadi faaliyetlerin yürüdüğü ve rekabetin esas olduğu serbest piyasa ekonomisine dönüşmesiyle dünyaya açılabilmesi gibi bir amacın varlığını görürüz. İkinci sebep, piyasa ekonomisinin sivil toplumun ayrılmaz bir parçası olmasıdır. Devletçiliğin ve KİT'lerin var olduğu bir durumda sivil toplum gelişmesini sağlayacak müteşebbis bir kitlenin doğması beklenemez. KİT'lerin yumuşak yapılardan müteşekkil olması ve halka faydalı ürünler sunamayıp devamlı kamu açıklarına sebep olmaları özelleştirme açısından başka bir gerekçedir. KİT'ler ayrıca verdikleri ucuz fiyatlarla fiyat mekanizmasını da bozmuşlardır. Malların fiyatını, olması gerekenden aşağı satmaları hem kamu açıklarının oluşmasını sağlamış hem de kaynakların yatırıma dönüşmeden boş yere kullanılması sonucunu doğurmuştur.¹⁷¹

Özelleştirme ve KİT'lerle ilgili bu kavramsal çerçeveyi çizdikten sonra Kahveci'nin bu konularda ne düşündüğünü ve Türkiye'nin geldiği noktayı inceleyebiliriz. Her şeyden önce Kahveci'nin özelleştirme ve KİT'lerle ilgili düşüncelerini birbirinden ayırtırmak mümkün değildir. KİT'lerle ilgili düşünceleri bir bakıma onun özelleştirmeye değer atfetmesine sebep olmuştur. Yani, Kahveci'nin

¹⁷⁰ Eğilmez, **KİT'ler ve Özelleştirme**, s: 102, 103, 104.

¹⁷¹ Akalın, "Türkiye'de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri," s. 139-143.

özelleştirmeyi bu kadar önemsemesinin sebebi, KİT'lere olan bakışıdır. KİT'lerin devletin değil, milletin malı oldukları iddiasındadır. KİT'ler halkın vergileriyle, dolayısıyla da halkın parasıyla kurulmuştur. KİT'lerin kurulmasında halkın istediği, devletin hem ucuz ve dünya kalitesinde mal üretmesi hem de üretilen mallar sayesinde kazanç sağlamasıdır. Bu kazançlarla da okul, hastane, yol ve altyapı gibi sosyal hizmetlerin halka ulaşabilmesi için kaynak oluşturulması planlanmıştır.¹⁷²

Kahveci KİT'lerin oluşumunu bu şekilde açıkladıktan sonra, KİT'lerin ne derece kurulma amaçlarına uygun kalıp kalmadıklarını analiz eder. Başta iktidarda olan partilerin siyasal amaçlar güderek, çok da akılcı olmayan politikalar izlemesi, KİT'lerin kuruluş amaçlarının dışında bir konuma düşmelerine sebep olmuştur. Söz konusu siyasi çıkar mantığı, oy toplayabilmek adına KİT'ler kaldırır düşüncesiyle işçi istihdam ederek, KİT'lerin gerekenden çok daha fazla çalışanının olması şeklinde tezahür etmiştir. KİT'lerin başında bulunan görevlilerin ve yöneticilerin de bu siyasi mantığın ürünü olduklarını ve bunların KİT'lerin verimli çalışmamasında büyük paylarının olduğunu belirten Kahveci, memur zihniyeti ve katı devletçi anlayışın verimliliği tırpanladığını düşünür. KİT'lerin zarar etmelerindeki sebeplerden biri olarak görülen kötü yönetim, bir şekilde cezasız bırakılmış ve hiç kimse zarar eden KİT'lerin yöneticisine neden diye sor(a)mamıştır.¹⁷³ Çalışmayanların disipline edilmesi ve iyi yönetilmeleri ile KİT'lerin zarar değil, kar edeceklerini belirten Kahveci haksız da çıkmamıştır.¹⁷⁴

KİT'lerin kara geçmesinin nedenlerine de değinmiştir. İlk olarak, KİT yöneticilerine gereken inisiyatifin verilmesini önerir. Yöneticilere gerekli inisiyatifin verilmesiyle, KİT ürünlerinin fiyatı ile aynı malın dünya fiyatı arasında bir fark oluştuğunda, fiyat düzenlemesini hükümetin yapmasını beklemeden yöneticinin yapması sağlanmıştır. KİT'lerin zaten gerektiğinden fazla olduğu düşünülen işçi sayısının arttırılmayıp,¹⁷⁵ emekli olanların yerine bile işçi almayarak, kazancın işçilere değil, kara dönüşmesi ikinci sebebi oluşturur. Son olarak ise, ucuz mal satmanın, halkın değil de KİT mallarını hammadde olarak kullanan büyük sermaye

¹⁷² Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 73.

¹⁷³ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 74.

¹⁷⁴ **Hürriyet**, 22 Ocak 1989. Bu habere göre, KİT'lerin 1988 yılı karı 1 trilyonu aşmıştır.

¹⁷⁵ Yavuz Donat, "Tigrel'den Kahveci'den, Tencereden," **Tercüman**, 13 Mart 1989. Bu yazıda, KİT'lerde 1 milyon istihdam fazlalığı olduğu ve atıl kapasiteyle çalıştığı yer almaktadır.

gruplarının yararına olduğu düşüncesi ile gerçekçi fiyat uygulamasına geçilmesi ve böylece de KİT'lerin zarar etmesinin önlenmesi KİT'lerin nasıl kara geçtiklerini açıklar.¹⁷⁶

KİT'lerin kuruluş amacı, halka ucuz ve dünya standartlarında mal üretmek ve bu sayede halkın çıkarını sağlamakken, KİT'ler ne dünya kalitesinde mal üretebilmişler ne de ucuz mallar halka yarar sağlamıştır. Kahveci'ye göre, KİT'lerin kaliteli mal üretmediklerini anlamamız, kapalı ekonomi olmaktan kurtulup ithal malların gelip onların kalitelerini görmemizle mümkün olmuştur. KİT'lerden biri olan SEKA grevi sırasında kâğıt teknolojisinde gelişmiş olan Romanya ve İsveç'ten gelen kâğıtlarla KİT'lerin ürettiklerinin karşılaştırılmasıyla, KİT'lerin teknoloji ve üretim kalitelerinin geriliği net bir biçimde anlaşılmıştır.¹⁷⁷

KİT'lerin ucuz mal üretilip satmalarının halka değil de büyük sermaye gruplarına yaradığını şu şekilde açıklamıştır. KİT'ler ucuza mal üretmek isteseler dahi aldıkları hammaddenin fiyatını olduğundan aşağıda tutamazlar. Diğer bir ifadeyle, KİT'ler üretim için aldıkları gerekli olan hammaddenin fiyatını, değerinin altında alamazlar. Hammaddeyi olması gereken fiyattan alıp, üretim için harcanan masrafları ve işçi ücretlerini hesaba katmadan ürünleri ucuza satabilmek için maliyetlerini bile kurtaramadan piyasaya sunmak, halkın vergilerinin ve yatırımlarının boşa gitmesi manasını taşımaktadır. Bununla birlikte, ucuza satılan malların halka bir faydası da olmamaktadır. Çünkü KİT'lerin ürettiği ucuz malları, halkın üretimde kullanacağını varsaysak bile, küçük esnafın söz konusu maldan ne kadar alabileceği, ihtiyacının ne ölçüde olduğu ortadadır. Dolayısıyla, büyük fabrikaların sahipleri olan büyük sermayeler bu ucuz malları çok fazla alarak, normalde üretim hammaddesi için harcayacakları paranın altında bir tutarla iş gördüklerinden yeni kaynaklar yaratmaktadırlar. KİT'lerin ucuz malları bu girdileri çokça kullanan büyük sermayeye kaynak aktarımı gibi olmaktadır.¹⁷⁸ Ülkenin önde gelen sermaye gruplarından biri olan Koç Grubu'nun başındaki Vehbi Koç'un KİT'lere övgüler düzmesi bu durumun bir göstergesi olarak görülebilir.¹⁷⁹ Ucuz fiyatla mal satma zorunluluğunun olması ya da böyle bir algılama, fiyat

¹⁷⁶ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 76.

¹⁷⁷ **Tercüman**, 8 Mayıs 1988.

¹⁷⁸ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 75.

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1985.

mekanizmasına müdahale ile mümkün olur. KİT'lerin ucuz fiyat uygulaması, bir malın üretim değerinin göz ardı edilerek, değişimi için tüketicinin vermesi gereken fiyatın oluşmamasına sebep olur. Dolayısıyla da KİT'ler ürettiklerinin gerçek fiyata satılmaması nedeniyle zarar etmişlerdir.

Adnan Kahveci, KİT'lerin ödemedikleri vergileri ve SSK primleriyle de özel sektöre kötü örnek olduğunu belirtir. Maliye ve Gümrük Bakanlığı sırasında yaptığı açıklamada KİT'lerin ödemedikleri vergi borçlarının 2 trilyona yakın olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰ KİT'lerin hem kaynak kullanmaları hem de kullandıkları kaynaklara rağmen artı değer yaratamayıp vergilerini bile ödeyememeleri kendilerini bile döndüremediklerinin göstergesidir. KİT'lerin bünyesinde çalışan işçilere de gerektiği değeri vermediğini düşünen Kahveci, KİT'lerdeki işçilerin sömürüldüğünü belirtmiştir. İşçilerin verimli ve olması gerektiği gibi çalışan bir KİT'te aldıkları maaşlarının on kat fazlasını alabilme durumlarının oluşacağını eklemiştir. Yine örnek olarak PETKİM'i göstermiş ve PETKİM'de işçilerin grev hakkının bile olmadığını söylemiştir.¹⁸¹ İşte KİT'lerin sahip oldukları nitelikler ve bu durum onun özelleştirme düşüncesinin temelini oluşturur. Buradan hareketle Kahveci'nin özelleştirme ile birlikte nelerin değişeceğini öngördüğünü inceleyebiliriz.

Özelleştirme ile birlikte ilk olarak KİT'lerdeki sorumsuz yöneticilerin halka zarar vermesinin önüne geçilmiş olacaktır. İnsanlar başkalarının mallarını kendi malları gibi önemsemezler. Başkasının malını kendi malıymış gibi görmek bir sorumluluk duygusuyla mümkündür. Devlette görevli kişiler, çoğunlukla sahip oldukları değer kıymetini bilmezlerken, özel bir şirkette sermayedar, yöneticisini sürekli denetlemekte, üretim ve verimliliğin artması için çabalamakta, verimlilik ve üretim artmazsa sebeplerini sorgulamaktadır. Söz konusu KİT yöneticilerinin yaptıkları ortadayken ve özel bir şirketin her türlü olumsuzlukla ulaşabileceği en kötü son iflas ve sadece kendini bağlayan bir durumken, KİT'lerin zararlarını halk ödemektedir.¹⁸² O halde, özelleştirmenin yapılmasının Kahveci'ye göre ilk sebebi, özel sektör yöneticilerinin davranış ve tutumlarıyla birlikte, özel sektörün kar-zarar mantığının kendini ilgilendirmesidir. İkinci olarak özelleştirme ile birlikte popülist

¹⁸⁰ **Sabah**, 25 Haziran 1990.

¹⁸¹ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 82.

¹⁸² Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 85.

siyasi düşüncelerin prim yapmasını sağlayacak ve esasında halka kambur oluşturacak olan istihdam yaratıldığı iddialarının da önüne geçilecektir. Kahveci'ye göre, insanlara hak ettikleri değer verilerek, “seni eğittik ve sana iş de veriyoruz” diyerek devlet kapılarına mahkûm edilmeleri son bulacaktır.¹⁸³

Türkiye'nin bulunduğu bölgede ticaret pazarının büyük bir potansiyelinin olması ve KİT'lerin ürettikleri mallarla söz konusu ticaret potansiyeline dâhil olamaması ekonominin de gelişmemesine sebep olmuştur. İşte özelleştirme ile birlikte, ülkenin ihracat merkezli bir biçimde uluslararası pazardaki yerini alacağını savunmuştur.¹⁸⁴ Kapalı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmek ve gümrüklerde liberalizasyonun sağlanması, ülkeye kaliteli malların girmesini ve KİT'lerin ürettiklerinin seviyesinin anlaşılmasını sağlamış, bu sayede özelleştirme ile birlikte özel sektörün ekonomide başat güç olması ve dünya standartlarında mal üretmeye çalışması, ticaret pazarında yer alabilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Kahveci'ye göre özelleştirmenin yapılmasının belki de en önemli sebebi sermayenin tekelliğinin kırılıp, sermayenin tabana yayılmasını sağlamaktır. Sermayenin tabana yayılması, halkın zarar edecekse bile kendisinin zarar etmesini, suçsuz yere zorluk çekmemesini sağlamak amacı güder. Sermayenin tabana yayılmasıyla, üretim araçlarına sahip olanlar ortaya çıkacak kar ya da zarar durumundan birebir sorumlu olurlar ve eğer ortaya bir zarar çıkarsa kimseyi suçlayamazlar.¹⁸⁵ Sermayenin tabana yayılmasıyla tam rekabet ortamı oluşur ve bu noktada da malların fiyatlarını belirleyen fiyat mekanizması oluşur. Sermaye tabana yayılınca ya da özelleşince, hiçbir ithalat ve ihracat sınırlaması da olmayınca pazarda daha iyi malı üretebilmek adına bir yarışın varlığı rekabetin varlığı manasını taşıdığı gibi, söz konusu rekabetle birlikte ürünlerin değerleri piyasa koşullarınca ve olması gerektiği düzeyde belirlenecektir.¹⁸⁶

Bununla birlikte Kahveci'nin özelleştirmeye birlikte sermayenin tabana yayılmasını esas olarak devletin ekonomiden çekilmesini sağlamak adına önemser. Halkın mutlaka ekonomik özgürlüklere sahip olması ve üretim araçlarına sahip olması önemli bir amaçsa da devletin ekonomiden çekilmesi gerektiği düşüncesi asıl

¹⁸³ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 67.

¹⁸⁴ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 86.

¹⁸⁵ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 78.

¹⁸⁶ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 84.

temeli teşkil etmiştir. Çünkü Kahveci, özelleştirmede satışın blok satış mı hisse satışı mı olduğuyla pek ilgilenmez; direkt olarak özelleştirmenin karlı bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğine bakar. Ancak, blok satışa bir nebze de olsa öncelik verdiğini görürüz. Hatta blok satışın gerçek ve doğru adının halka gecikmeli arz ediş olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁷ Blok satışa neden önem verdiği konusunda ise, şirketlerin reel değerleriyle borsa değerlerinin arasında fark olduğu ve borsa değerlerinin reel değerlerinden düşük olmasıyla, borsası gelişmemiş bir ülke olarak Türkiye'nin de hisse senedi vasıtasıyla özelleştirmeleri gerçekleştirmesinin özelleştirmenin hak ettiğinden aşağı bir rakama kapatılması sonucunu doğuracağı ve ülkeyi zarara sokacağını söylemiştir.¹⁸⁸

Özelleştirme konusunda yabancı sermayeye de karşı değildir. Türkiye'ye yabancı sermayenin girmesini kapitülasyon olarak yorumlayanlara yönelik olarak, esas kapitülasyonların 1980 öncesinde, ülkeye giren yabancı bir şirketin karşısına rakip çıkarılmaması ile verildiğini belirtmektedir.¹⁸⁹ Yabancı sermayenin ülkeye gelmesinin ülkeyi işgal etmesi gibi yorumlanmasını da eleştiren Kahveci, gelen yabancı sermayenin satın aldığı şirketlerin halka açık sermaye şirketleri olduğunu vurgulamıştır. Yine bir KİT'in %51'inden fazlasının satılamayacak olması da korkunun boş olduğunun ispatıdır.¹⁹⁰

Yabancı sermayeyle birlikte istihdamın oluşacağı ve böylece yurt dışına işçi ihraç etmek durumunda kalınmayacağı iddiasındadır. Yurt dışına ihraç edilen işçilerin sömürüldüğünü düşünen Kahveci, bu durumu şöyle açıklar. Bir Türk işçi Almanya'da ürettiği 100 marklık maldan 15 mark işçilik ücreti alıyor, 85 markı Almanya'ya kalıyor. İşçinin kazandığı 15 marktan 10 markını da Almanya'da harcadığını varsaysak, Türkiye'ye sadece 5 mark getirebiliyor. O da Türkiye'nin ithal ettiği malla zaten gitmiş oluyor. Aynı işçi aynı malı Türkiye'de üretse, yine 15 mark alacak. 30 marklık hammadde de ithal edilmiş olduğunu varsaysak bile 70 markı Türkiye'de kalıyor. Söz konusu sermayenin yabancı olduğunu varsaysak ve yabancı sermayenin de 10 marklık bir kar transferi yaptığını varsaysak bile, 60 mark yine Türkiye'ye kalıyor. Dolayısıyla Türkiye'de yabancı sermayenin istihdam

¹⁸⁷ Recan, Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler, s. 76.

¹⁸⁸ Recan, Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler, s. 77.

¹⁸⁹ Recan, Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler, s. 79.

¹⁹⁰ Recan, Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler, s. 83.

yaratması hem ülke hem de işçi için daha iyidir.¹⁹¹ Kahveci'nin yabancı sermayeye bakışı pragmatist bir nitelik taşır. Yabancı sermayenin ülkede tek başına egemen olmasının güçlüğüne dile getirdikten sonra, yabancı sermayenin sadece kaynak yaratılması adına kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim, nasıl ki yabancı sermaye bizim pazarımıza giriyorsa, Türkiye ekonomisinin de yabancı piyasalara girmesi için çabalaması gerektiğini söyler.¹⁹²

Son olarak özelleştirmenin yapılmasıyla birlikte kamu açıklarının günlük olarak kapatılması ve devletin devamlı gelir kalemlerinin elden çıkarılması eleştirileri ile ilgili söylediklerine değinelim. Devletin özelleştirmeden gelen paralarla kalkınmaya öncelik vererek, daha gelişmiş teknolojilerin bulunduğu yatırımlara gireceğini söyler. Söz konusu gelirlerin yine devlet destekli bir biçimde yatırıma dönüştürüleceğini ve devletin ekonomiden tam olarak çekilmesi gibi bir durumun olmadığını belirtir.¹⁹³ Kahveci'nin özelleştirme ile günlük ve popülist bir amaç güdümediğini, özelleştirmelerle birlikte elde edilecek gelirlerin, daha gelişmiş teknolojilerle kurulan tesislerin kurulmasına aktarılacağını, söz konusu kuruluşlarla devletin gelir kaynaklarının aslında daha da fazlaştırılacağını ve özelleştirmelerin temel amacının da devletin ekonomide daha verimli olabilmesini sağlamak düşüncesine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası özelleştirmenin amacı, yeni ve gelişmiş yatırımlara kaynak yaratılarak, devletin ekonomik faaliyetlerinin daha iyi olmasını sağlamaya çalışmaktır.

3.2.5. Adnan Kahveci'nin Ekonomiye Kattıkları

Adnan Kahveci'nin Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve modernleşmesi adına birçok yeni düzenlemeye imza attığını görürüz. Başta vergi konuları olmak üzere, toplumsal sorun olarak sayılabilecek pek çok konuda çalışmaları vardır. Faturalı yaşamın oturması için, Maliye Bakanlığı zamanında halkı vergi konusunda bilinçlendirici programların yapılması ve yazar kasa kullanımına başlanması, vergi iadesi uygulamasının teşvik edilmesi, altın sertifikası gibi projelerin öne sürülmesi,

¹⁹¹ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 81.

¹⁹² **Zaman**, 18 Nisan 1990.

¹⁹³ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 86.

zorunlu tasarruf uygulamasının başlatılması, konut sorununa çözüm olarak Toplu Konut İdaresi'nin kurulması söz konusu çalışmalar olarak sayılabilir.

Kahveci'nin vergi konusunda ne düşündüğünü ve hayata geçirilen fikirlerinin neler olduğuna bakmadan önce, Türkiye'nin vergiler konusundaki rakamsal değerlerine bir göz atalım. Türkiye'de 1977 yılında toplam vergi gelirlerinin gayrisafi milli hâsılaya oranı %19,3 iken 1984 yılında bu oran %14'ler seviyesine gerilemiştir. Toplam vergi gelirlerinin bütçe içindeki payı %92 iken, 1985 bütçesinde %73'ün altına inmiştir. 1984 senesinde toptan eşya fiyatları %52 artarken, vergilerin artışı %25 civarında olmuştur. 1984 yılında toplam vergi gelirlerinin %40 gelir vergisinden elde edilirken, bunun üçte ikisi ücretli ve maaşlı kişilerden kesilmektedir.¹⁹⁴

Kahveci, her kazancın vergilenmesi gerektiğine inanır. Her kazancın vergilendirilmesi ise ancak belge düzeninin var olmasıyla mümkündür. Dolayısıyla çabaları belge düzeninin oturtulmasına yöneliktir. Bu noktada, yazar kasa uygulamasını başlatan Kahveci, ayrıca verginin belge düzenine oturabilmesi için vergi reformu adı altında çalışmalar yapmıştır.¹⁹⁵ Söz konusu reform ve çalışmalardaki esas vurgu, adaletli bir vergi düzeniyle ve iyi çalışan bir sistemle birlikte ancak vergide belge düzenine geçilebileceğidir. Yazar kasanın ve fişin belge düzenini sağlamada en önemli araç olduğunu belirten Kahveci, halkın fiş ve fatura almasının büyük bir önem taşıdığını belirtilmiştir. Esnafın eski usul olan defter tutmaktan pek hazzetmemesi nedeniyle ve belge düzenin tesis edilebilmesi amacıyla esnafa bedava yazar kasa verileceği eklenmiştir.

Vergide belge düzeninin geçerli olabilmesi için önemli gördüğü alanlardan biri de halkın vergi konusunda bilinçlendirilmesidir. Bu konuda, eğitici birçok program başlatan Kahveci, Maliye Bakanlığı ve TRT işbirliği ile radyoda ve televizyonda mükellef köşesi adıyla vergi konulu yayınların yapılmasını sağlamıştır.¹⁹⁶ Mükelleflerin istedikleri zaman bilgi alabilecekleri "079 Alo Maliye" servisi kurulmuş ve maliye mensuplarının halkla iç içe olması sağlanmıştır. Kendi

¹⁹⁴ Osman Ulagay, "Vergi Ayı Başlarken, Fişli Yaşam," *Cumhuriyet*, 4 Mart 1985.

¹⁹⁵ *Hürriyet*, 22 Nisan 1990.

¹⁹⁶ *Tercüman*, 21 Eylül 1990.

imzası ile valiliklere bir bildiri göndererek, halkın vergiyle ilgili bilinçlendirilebilmesi için sohbet toplantılarının düzenlenmesini istemiştir.¹⁹⁷

Vergide belge düzeninin sağlanmasına yönelik olarak kullanılmaya başlanan bir başka uygulama da vergi iadesinin başlatılmasıdır. 2 Şubat 1984 tarihinde kabul edilen vergi iadesi kanunu, tam mükellefiyete tabi olup ücret geliri elde edip ticari, zirai ve mesleki kazançları nedeniyle gelir vergisine tabi olanlar ile kurumlar vergisine tabi olanların, dayanıklı tüketim malları, yiyecek-içecek, konut ve yakacak, her türlü giyim ürünleri, eğitim-öğretim-kreş masrafları ve ulaştırma ile harcamalarından alacakları belgelerle yaptıkları harcamalardaki verginin iade edilmesini içerir.¹⁹⁸ Kahveci'nin düşüncesi, vergi iadesiyle birlikte halkın devlete verdiği verginin bir bakıma halka geri dönüşünü sağlamaktır. Bu geri dönüşün halkın ekonomik durumuna katkı yapacağı gibi halkın aldığı her üründen vergi iadesini alabilmek için fiş ya da fatura talep etmesini ve böylece vergi düzenin belgeye dayanmasının sağlanacağını söylemiştir.¹⁹⁹ Buradaki amaç, halkın vergi denetimini kendisinin yapabilmesidir. Maliyecilerin yapamadığı vergi denetimini, halkın vergi iadesi alabilmek adına yaptığı her alışverişten sonra aldığı fatura ve fişlerle sağladığını belirtmiştir.²⁰⁰

Kahveci'nin ekonomik projelerinden bir diğeri altın bankası ve altın sertifikasının oluşturulmasıdır. Altın sertifikası projesinin temeli halkın yatırım amacı güderek aldığı ve yastık altında sakladığı altınların ekonomiye katılımını amaçlar. O gün için yastık altında olan 4 bin ton altının değeri ise 42 trilyonu bulmaktadır. Söz konusu rakam, Merkez Bankası'nın o zaman için sahip olduğu altın miktarının 20 katına denk düşmektedir. Yine halkın sahip olduğu altın miktarının tutarı, Türkiye bütçesinin 3,5 katına tekabül etmektedir.²⁰¹ Bu noktada altın sertifikası hem dış borçların ödenmesi için acil kaynak yaratılması hem de atıl konumda bulunan sermayenin yatırıma dâhil edilmesi düşüncesini içerir. Altın sertifikası sisteminin işleyişi ise halkın, elindeki altınını devlet bankasına yatırıp, karşılığında dış bankalardan güvenceli sertifika alıp, istediği zaman sertifikasını

¹⁹⁷ **Hürriyet**, 12 Haziran 1990.

¹⁹⁸ “Vergi İadesi Hakkında 2978 Sayılı Kanun”, Hukuki Net İnternet Sitesi, <http://www.hukuki.net/kanun/2978.15.text.asp>, 2009.

¹⁹⁹ **Hürriyet**, 21 Haziran 1990.

²⁰⁰ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1985.

²⁰¹ **Hürriyet**, 31 Aralık 1987.

verip altınını ya da altının o zamanki değeriyle parasını almasına dayanır. Bu sayede, altın sertifikası ile devletin hem borç ödemelerinde hem de yatırım bazında ekonomide etkin olmasını sağlanacaktır.²⁰²

Adnan Kahveci'nin fikir ve düşüncelerinin bir ürünü olarak geliştirdiği bir başka proje de zorunlu tasarruf uygulamasıdır. 9 Mart 1988 tarihinde kabul edilen kanunun amacı, çalışanların aylık ve ücretlerinden tasarruf kesintisi yapılmasını, tasarruflara devlet veya ilgili işverenlerin katkıda bulunmasını, bağımsız çalışanların gelirlerinin bir kısmının tasarrufa ayrılmasını temin etmek ve bu tasarrufların en iyi şekilde nemalandırılmasını sağlamak suretiyle çalışanların tasarruf yapmalarını teşvik etmektir. Tasarruf miktarı konusunda, çalışandan %2'lik bir kesinti söz konusu iken işveren kesintisi %3 civarındadır. Bu tasarruflar, tasarruf edenlerin Ziraat Bankası'ndan açtıracakları hesaba yatırılmakta ve elde edilen tasarruflarla da halkın sermayeye ortak olmasını sağlayacak hisse senedi alınmaktadır. Emeklilik durumunda yapılan tasarrufların ve tasarrufların yatırıldığı hisse senetlerinin getirilerinin hepsi kişiye verilmekte iken, 15 yıllık bir tasarrufta bulunulması halinde söz konusu getirilerin 5/3'ü verilmektedir. Ayrıca zorunlu tasarruf uygulamasına göre, çalışandan ve işverenden tasarruf için kesilen dilim vergi matrahından düşülmektedir.²⁰³

Kanunda da görüleceği gibi halkın sermayeye ortak edilmesi düşüncesi içerisinde çıkarılan bu kanun ile aynı zamanda devletin gelir kalemlerine bir yenisinin daha eklenerek, ödemeler bilançosunun rahatlaması amaçlanmıştır. Bununla birlikte zorunlu tasarruf uygulamasının başarıya ulaştığını söylemek güçtür. Tasarrufların yönlendirilmesiyle görevli olan Yüksek Planlama Kurulu'nun halkın tasarruflarıyla değersiz hisse senetleri alması, halkın tasarruflarının değerlendirilmesine sebep olmuştur. Kahveci'nin bu duruma ilişkin düşünceleri, zorunlu tasarruf uygulamasının hedefinden saptırıldığı şeklindedir. Esas olarak tasarrufta bulunanların hisse senedi sahibi olmasının istendiği, KİT'lerin

²⁰² **Hürriyet**, 31 Aralık 1987.

²⁰³ “Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrıfların Değerlendirilmesine Dair 3417 Sayılı Kanun”, Hukuki Net İnternet Sitesi, <http://www.hukuki.net/kanun/3417.15.text.asp>. 2009.

özelleştirmelerinde geç kalınmasıyla birlikte hisselerinin borsa değerlerinin de düşük olması nedeniyle halkın tasarruflarının hak ettiği değeri kazanamadığını belirtir.²⁰⁴

Kahveci'nin ortadan kaldırdığı bir başka düzensizlik de Triptik harcıdır. Triptik harcı, 1960'lerde Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılan genelgeyle, Türkiye'ye otomobilleri ile giriş yapan Türkiye vatandaşlarının ödedikleri 70 marklık bir vergidir. Bu harcın konulmasındaki amaç, Türkiye'ye otomobiliyle giren gurbetçinin arabasını satıp vergi kaçırma ihtimaline karşı, ülkeye girişte verginin peşin alınmasıdır.²⁰⁵ Yabancıların ülkeye girişlerinde alınmayan bu vergi ile oluşan eşitsizlik Kahveci tarafından Maliye Bakanı olunca kaldırılmıştır.²⁰⁶

Son olarak Kahveci'nin fikir babalığını yaptığı yeniliklerden bir diğeri de Toplu Konut İdaresi'dir. Türkiye'nin yaşadığı hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşme sebebiyle oluşan konut ve kentleşme sorunlarının çözülmesi ve üretimin artırılarak işsizliğin azaltılması amacıyla, 1984 yılında Genel İdare dışında Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Bu tarihte yürürlüğe giren 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile özerk Toplu Konut Fonu oluşturulmuştur.²⁰⁷ Toplu Konut İdaresi Başkanlığının işlevi Türkiye'de konut üretim sektörünün teşvik edilerek hızlı artan konut talebinin planlı bir şekilde karşılanmasını sağlamak yönünde belirlenmiştir. Toplu Konut Kanunu, Toplu Konut İdaresi Başkanlığının oluşum ve gelişiminde önemli olmuş ve toplu konut sisteminin rahat işlemesini sağlamıştır. 1990 yılında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi şeklinde ikiye ayrılmıştır.²⁰⁸

Adnan Kahveci, toplu konut sisteminde, büyük şehirlerde, büyük konut organizasyonların yapımını esas aldıklarını belirtir. Büyük konut organizasyonlarıyla birlikte, konutların yapıldığı bölgede okul, çarşı, ısıtma sistemi gibi her türlü imkânın da sağlandığını, dolayısıyla düzgün ve bilinçli bir şehirleşmenin de beraberinde geldiğini vurgular. Yine konut metrekaresinin düşük tutulmasıyla birlikte, dar gelirlerinin de konut sahibi olmasıyla ülkede her insanın bir gayrimenkulünün

²⁰⁴ **Hürriyet**, 9 Mart 1990.

²⁰⁵ **Hürriyet**, 6 Mayıs 1990.

²⁰⁶ **Hürriyet**, 18 Eylül 1990.

²⁰⁷ "2985 sayılı Toplu Konut Kanunu" TOKİ İnternet Sitesi, <http://www.toki.gov.tr/html/tanitim/kanun.pdf>. 2009

²⁰⁸ "T.C Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Tarihçe", TOKİ İnternet Sitesi, <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=2>. 2009.

olacağını belirtir.²⁰⁹ Toplu Konut Fonu'nda toplanan paralarla birlikte, konut yapımında ve kurum bünyesinde istihdam edilmek üzere 700 bin kişinin iş sahibi olduğunu söyler.²¹⁰

3.3. ADNAN KAHVECİ'NİN SİYASİ ANLAYIŞI

Adnan Kahveci, ekonomik yönden olduğu kadar siyasi yönden de Türkiye'nin gelişmesi ve modernleşmesi adına çalışmalarda bulunmuş ve farklı siyaset anlayışı ile ön plana çıkmıştır. Gelişmekte olan bir ülkenin lider kadrosunda bulunan Kahveci, Özal Modelinin siyasi yönünün de motor gücünü oluşturan kişilerden biri olmuştur. Hatta çoğu zaman “Özal'ın prensleri” adı altında ismi geçen ilk kişilerden biri de Kahveci olmuştur. Bu bölümde öncelikli olarak, Özal Modelinin siyasi niteliklerinden bahsedilecek, Kahveci'nin bu modeldeki önemine vurgu yapılacaktır ve sahip olduğu temiz siyaset anlayışı ifade edilmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Özal Modelinin Siyasi Yönü

Özal modeli ya da Özalizmin siyasi yönü tıpkı ekonomik yönünde olduğu gibi toplumu esas alan ve toplumla iç içe olmayı içeren bir nitelik taşır. Özal modelinin siyasi yönünün de temel objesi toplum olarak belirtilebilir. Özal Modelinin ilk niteliğinin halka yakınlık ve halkla iç içelik olduğunu söyleyebiliriz. Özal, sahip olduğu yumuşak üslup ve güler yüzlülüğü ile halk tarafından her zaman sevilmiştir. Her fırsatta halkın arasına inmek istemesi, eşi Semra Özal'la birlikte halkın içinde el ele dolaşması, eşiyle halka açık mekânlarda dans edebilmesi, lastik terlikler ve mayoyla görünmekten çekinmemesi, şort ve tişörtle askeri kıtayı selamlaması; Cemal'in tabiriyle hiç de “devletlû” davranışlara benzememektedir.²¹¹ Bu ve benzeri tavırların manasını Özal'ın, halkın içinden geldiğini ve seçildikten

²⁰⁹ Tercüman, 2 Temmuz 1988.

²¹⁰ Mehmet Ali Kışlalı, “Enflasyonu Durdurma Korkusu mu?” *Hürriyet*, 25 Haziran 1988.

²¹¹ Cemal, *Özal Hikayesi*, s. 108.

sonra değişmediğini göstermesi biçiminde yorumlamak yanlış olmaz. Bununla birlikte Özal, halktan öylesine olumlu tepkiler almıştır ki bir bakıma narsistliğe yol açacak biçimde kendine güvenmeye ve halkın kurtuluşunun ancak kendisinden ve yapacaklarından geçtiğine inanmaya başlamıştır.²¹²

Özal'ın halka yakınlığını ve halkı bu derece önemseyerek samimi davranmasını açıklayan bir başka durum da Özal'ın yükselmeye başladığı yıllardaki konjonktürdür. Halk, askeri yönetimin soğukluğunu ve sertliğini pek tasvip etmemektedir. Nitekim 1983 seçimlerine kadar da askerlerin iktidarda bulundukları zaman zarfında halkın isteklerini çok dikkate almamaları halkın askere bakışının fazla iyi olmamasını sağlamıştır. Özal, yaklaşık 2,5 sene sert bir tutum izleyen askerlere nazaran halka daha yumuşak, hoşgörülü davranmıştır. Bunun farkında olan Özal, halkın askerden pek hazzetmediğinin ve daha yumuşak birinin iktidarda olmasının halk nezdinde daha evla bulunacağının bilincindedir.

Özal'ın söz konusu durumdan hareketle sergilemiş olduğu halka yakın ve sıcak davranan tutumu Özal modelinin ikinci yönünü oluşturur: pragmatiklik. Özal Modelinin pragmatiklik niteliğine geçmeden önce, Özal'ın sadece iktidara gelebilmek adına halka sıcak görüldüğünü ve bu ölçüde pragmatik davrandığını söylemek yanlıştır. Özal'ın sahip olduğu siyasi anlayış gereği halkın temel obje olarak görüldüğü daha önce söylenmiş olmakla birlikte, Özal sadece askerin sert tutumunun halk nazarında pek itibar etmeyişiinden faydalanmak istemiştir.

Zaten, Özal modelinin pragmatiklik niteliğinin açılımı fayda sağlayabilecek durum ya da fırsatların kaçırılmamasını da içerir. Özal, amacın gerçekleşebilmesi ve faydanın oluşması adına her doğrunun her zaman geçerli olmasını ve dillendirilmesinin zorunluluğuna inanmaz. Yani Özal, fayda sağlamayacak doğruların ya da fayda doğuracağı sırada bazı doğruların söylenmemesi taraftarıdır.²¹³ Özal modelinin pragmatist yanı sadece faydanın gelişimi sürecinde geçerli olmayıp, aynı zamanda sonuca da odaklanır. Özal, sonuç almayı ve sonucun da çabuk olmasını çok önemsemiştir. Özal modelinin pragmatist yanı, faydanın varlığını ve bunun gerçekleşebilen en kısa sürede olmasını içerir.²¹⁴

²¹² Cemal, **Özal Hikayesi**, s. 94.

²¹³ Gökmen, **Özal Sendromu**, s. 33.

²¹⁴ Cemal, **Özal Hikayesi**, s. 117.

Yine halkın temel alındığı ve Kemalist anlayıştan farklılığı gösteren Özal'ın devlet kavramına bakışı Özal modelinin bir diğer özelliğini gösterir. Özal modelinin devlet anlayışı, halkın devlet için olduğunu değil, devletin halk için olduğunu kabul eder. Özal modelinde devlet, araçsal bir mekanizma olarak görülmüştür.²¹⁵ Bu bakış tarihsel bir kopuşu ifade ettiği gibi, halkın iradesinin siyasi ve ekonomik alanlara yansımaları da esas alır. Sınırlayan bir devletten çok imkânlar sunan bir devlet anlayışının bulunduğu Özal modelinin²¹⁶ bu özelliği, bir diğer özelliğinin gerçekleşebilmesi ile mümkün olur. Özal modelinin devlete bakışı onun demokratik ve çoğulculuğa önem veren niteliğine zemin hazırlar.

Özal modelinin siyasi açıdan temelini demokrasi oluşturur.²¹⁷ Askeri darbenin devamında, halkın teveccühüne matuf bir iktidar olarak, ülkenin demokrasiye geçişi temel amaç olarak görülmüştür. Bu noktada, her türlü çoğulculuk ve farklılığın yaşayabilmesi için gerekli ortamın oluşması istenmiştir. Nitekim Özal'ın liderliğinde kurulan ANAP'ın dört eğilimi birleştirdiğine yönelik iddiası çoğulculuğa ve farklılıkları bir potada bir araya getirmeye verdiği önemi gösterir.

Özal modelinin son özelliği yenilikçilik ve gelişimdir. Ülkenin; demokratik, devletin halk için olduğu, yöneticilerinin halktan kopmadığı bir düzeye gelebilmesini sağlayacak adımları atabilme dirayetine sahip olması ve söz konusu seviyeye gelebilmeyi sağlayacak adımların atılması yenilikçilik ve gelişime verilen önemi gösterir. Özal hükümetleri sırasında ülkenin hem demokratikleşmesi, hem sosyal devlet olabilmesi, hem de halkın refah seviyesinin yükseltilebilmesi için birçok yenilikçi adımlar atılmıştır. Özal'ın daha siyasette bile değilken mimarı ve uygulayıcısı olduğu 24 Ocak Kararları, ekonomide tam liberalizasyonu sağlaması, ekonominin dışa açılması, yabancı sermayenin ülkeye girişi, özgürlüklerin genişletilmesi gibi uygulama ya da durumlar yenilikçilik ve gelişimciliği gösteren durumlardır.²¹⁸

²¹⁵ Erdoğan, "Türk Politikasında Bir Reformist: Özal," s. 18.

²¹⁶ Ataman, "Özalizm: Türkiye'de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü," s. 53.

²¹⁷ Cemal, **Özal Hikayesi**, s. 176.

²¹⁸ Hüseyin Sak, "Webergil 'Karizmatik Otorite Tipolojisi' Çerçevesinde Özal ve Demokrasimiz," iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) **Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001, s. 35.

3.3.2. Özal-Kahveci İlişkisi

Adnan Kahveci Özal'ın belki de en fazla değer verdiği ve önemseydiği prenslerinden biri olmuştur.²¹⁹ Özal, kendisiyle tanıştıktan sonra bir daha yanından ayrılmayan Kahveci'ye tam manasıyla inanır ve güvenirken, Kahveci de Özal üzerinde etkisi olan ender insanlardan biri olmuştur. Özal'a ve kararlarına zaman zaman karşı çıkmış olmakla birlikte; karar verdikten sonra sürekli kararına uymuş ve onu desteklemiştir.²²⁰ Özal, Cumhurbaşkanı olduktan sonra Kahveci'nin verdiği kararlar ve durduğu yer hep Özal'ın yeri ve kararları olarak algılanmıştır. Özal, geliştirilen fikirleri ya da çalışmaları önce kendi denetiminden geçirmiş ve çoğunlukla da Kahveci'nin fikrini almıştır. Yarım kalan bir projenin devam edilmesi için işaret ettiği kişi çoğunlukla Kahveci olmuştur.²²¹ Birsal ve Güner'in de belirttiği gibi Kahveci ile Özal ilişkisi bir baba-oğul ilişkisini andırmaktadır. Kahveci, Özal'a karşı hiçbir zaman saygıda kusur etmeyip, büyüğü bilmiş ve kararlarına eleştiriler getirmekle birlikte çoğunlukla destekçisi olmuşken, Özal da Kahveci'ye gelişebilmesi için gerekli sorumluluk ve yetkiyi vermiştir.²²²

Özal-Kahveci birlikteliğinin başlangıcını, Özal'ın özel sektörden devlete geçtiği ve dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'le sıkı pazarlıklar sonucu, tüm ekonomik kurumların kendisine bağlanarak Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirildiği dönemde görürüz. Ekonominin “yıldızı” olan Özal'ın Ankara'daki evinden haber almak isteyen gazetecilerin telefonda karşılaştıkları ses hep Adnan Kahveci'nin sesi olmuştur.²²³ Kahveci-Özal ilişkileri, Türkiye'nin gelişmesine yönelik olarak düşünülen projelerdeki ortak çalışmaları, 24 Ocak 1980 kararlarına kadar gider. Özal daha DPT'nin başındayken aralarında Kahveci'nin de bulunduğu bir çalışma grubu kurulmuştur. Bu çalışma grubunun görevi, ülkenin gelişimi adına nelerin

²¹⁹ Birand ve Yalçın, *The Özal*, s. 62.

²²⁰ Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 220.

²²¹ Birand ve Yalçın, *The Özal*, s. 76.

²²² Murat Birsal ve Bilgin Güner ile yaptığım röportaj.

²²³ *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1985. Cumhuriyet Gazetesi'ndeki haberde Kahveci'den, Özal'ın sadece beraber çalıştığı değil, aynı zamanda beraber düşündüğü kişi diye bahsedilmiştir.

yapılacağını tartışmak ve akabinde çözüm önerileri sunmaktır. Nitekim 24 Ocak kararlarının piştiği mutfak da burası olmuştur.²²⁴

Özal'ın siyasete atılmaya karar vereceği Side'deki yazlık evinde yanında bulunan az sayıda kişiden biri Kahveci'dir. Özal'ın siyasete girmesinde etkisi olmakla birlikte,²²⁵ ANAP'ın girdiği ilk seçimde Konsey'in vetosu nedeniyle seçimlere katılamamıştır. Bu veto üzerine Özal, vetoların kendisini çok yıprattığını, en değerli elemanlarını, dayısı oğlu Hüsnü Doğan ve en yakın danışmanlarından Adnan Kahveci, işe yarayacak en önemli isimlerinin veto edilmelerinin moralini çok bozduğunu söylemiştir.²²⁶

Kahveci'nin Konsey tarafından neden veto edildiğine yönelik bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Konsey'in ona bakışının, darbeden hemen sonra, vergi düzenlemeleri sırasında, vergi tasarısının oluşturulması çalışmaları sırasında şekillendiğini söyleyebiliriz. Konsey Kahveci'nin büyük emeği sonucunda hazırlanan vergi tasarısını kabul etmemiş ve mühendislik işlerinde bulunmasının daha doğru olacağını belirtmiştir.²²⁷ Konsey Başkanı Kenan Evren, Özal'ın listesi ellerine geldiğinde; MİT'ten alınan belgeler, Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan gelen bilgiler ve Emniyet kayıtlarına göre bir değerlendirme yapıp kendilerince sakıncalı olanların veto edildiğini belirtmiştir.²²⁸ Kahveci'nin vetosunun, Özal Başbakan yardımcısı iken danışmanlığını yaptığı sırada sergilediği tutum ve fikirleriyle birlikte uzun yıllar Amerika'da kalmış olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Konsey'in vetosu, ayrıca, liberal bir kimliğe sahip olabileceği ihtimaline karşın alınmış bir karardır demek yanlış bir okuma olmaz.

Özal ile Kahveci'nin ilişkisi bu veto sonrası hız kesmeden devam etmiştir. Özal, Başbakan olduktan sonra onu Başbakanlık başdanışmanlığına atamıştır. Özal'ın Başbakan olduktan sonra taşındığı Başbakanlık konutunun daimi misafirlerinden biri olmuştur. Cemal'in kategorisine göre, konut iki katlıdır ve konutun tek hâkimi Semra Özal'dır. Konutta ikinci kat Semra Özal'ın icazeti ile çıkılan bir yer olmakla birlikte alt kat Turgut Özal'ın çalışma mekânıdır. Kahveci alt

²²⁴ Birand ve Yalçın, *The Özal*, s. 82.

²²⁵ Hasan Cemal'e göre Özal'ın siyasete girmesi için ilk teklifi yapan Hüsnü Doğan'dır. Önde gelen bir başka isim de Kahveci'dir. Cemal, *Özal Hikayesi*, s. 382.

²²⁶ *Yeni Asır*, 20 Mayıs 1984.

²²⁷ Emin Çölaşan, "12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası," s. 99.

²²⁸ Birand ve Yalçın, *The Özal*, s. 180.

katın gediklisidir. Özalların küçük oğlu Efe'ye ders çalıştırdığı sıralarda konutta yaşayan bir fert gibi iken, Semra Özal'la yaşadığı bir sorundan sonra üst kata çıkmamış ya da çıkamamıştır.²²⁹ Semra Özal'la ilgili nasıl bir sorun yaşadığı konusunda da Kahveci'nin bir açıklaması yoktur. Ancak Semra Özal'ın ve ailenin kızı Zeynep Özal'ın Adnan Kahveci'yi pek sevmedikleri defaatle medyada yer almıştır.²³⁰ Burada Gökmen'in tahmini, Özal'ın Kahveci ile olan yakınlığı ve Kahveci'nin Özal üzerinde sahip olduğu etkisi olduğu yönündedir.²³¹

Özal'ın başbakanlığı sırasında Kahveci'yle yakaladığı uyum Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde Özal, Kahveci'den yine kimi çalışmalar yapmasını istemiştir.²³² Bununla birlikte, Özal Cumhurbaşkanı olunca bir bakıma partideki gözü kulağı olmuştur. Hatta Mesut Yılmaz ve Yıldırım Akbulut'un yarıştığı kongre öncesinde tavrını belli etmeyen Özal'ın, kongre sırasında Kahveci'nin, Akbulut'un yanına oturmasıyla tarafını belli ettiği bile söylenmiştir.²³³ Netice itibariyle, Kahveci ile Özal pek çok ortak özelliğe sahip Türkiye tarihinde iz bırakan siyasetçilerdir. Her ikisinin de mühendislik formasyonuna sahip olmaları, çoğu zaman olaylara aynı gözle bakmalarını ve ortaklıklarının da çok olmasını sağlamıştır.

3.3.3. Adnan Kahveci'nin Devlete Bakışı

Adnan Kahveci'nin devlete bakışı, Özal modeliyle paralellik arz eder. Tıpkı Özal gibi Kahveci de devlete araçsal bir anlam yükler. Kahveci'ye göre devlet, varlığı gerekli bir kurumdur. Burada liberal düşüncenin devlete bakışı gibi bir bölüm açacak olursak, bu konuda liberal düşünce geleneğinin üç ana çizgi etrafında şekillendiğini görürüz. Bunlar klasik liberalizm, liberteryenizm ve anarko-kapitalistlerdir. Klasik liberalizm Locke, Smith, Hume, Misses, Hayek ve Friedman gibi temsilcileri olan ve devleti gerekli görüp görevlerini savunma, adalet, güvenlik ve bayındırlık ile sosyal hizmetler biçiminde tanımlayan gruptur. Nozick ve Rand

²²⁹ Cemal, **Özal Hikayesi**, s. 159.

²³⁰ Ahmet Altan, "Birisi," **Hürriyet**, 8 Ocak 1989.

²³¹ Gökmen, **Özal Sendromu**, s. 68.

²³² Özal'ın Kürt sorununa ilişkin Kahveci'den bir çalışma yapmasını istemesi.

²³³ Gökmen, **Özal Sendromu**, s. 220.

gibi liberteryenler ise devletin sadece savunma, güvenlik ve adalet görevleri ile sınırlanmasını ister. Liberteryenlere göre, devletin başka hiçbir görevi olamaz. Rohtbard'ın öncülüğündeki anarko-kapitalistler ise, tamamen devletsiz bir toplum isterler.²³⁴ Liberal düşüncede ekonomik faaliyetler tamamen özel teşebbüs tarafından yürütüleceğinden, devletin ekonomik faaliyetleri ile ilgili bir söylem gelişmemiştir. Kahveci'nin de ekonomik manada saf bir liberal olduğunu belirtmiştik. Aslında ekonomik manada liberal olan bir kişinin siyasi manada liberal olmamasını beklemek güçtür. Dolayısıyla Kahveci de devlete liberal bir gözle bakmıştır.

Söz konusu liberal akımlardan klasik liberalizmin devlet algısını benimseyen Kahveci, devletin görevlerini savunma, güvenlik, adalet ve sosyal hizmetler biçiminde algılar. Yaptığı birçok çalışmada ve projelerinde bunun izini görürüz. Devletin, özellikle de sosyal hizmetleri halka götürme konusunda önemli bir yeri olduğunu düşünür. Bu sebepten, sürekli bir biçimde kendi döneminde devletin halka sunmuş olduğu hizmetleri dile getirmiştir.²³⁵ Devletin görevlerini sınırlamakla birlikte devlet kavramını önemsemesi ile ilgili olarak, bir bakıma devletin ona sağladığı imkânların önemli bir yerinin olduğunu görürüz. Kahveci'nin devlet kavramına verdiği önem, devletin kendi kişisel gelişiminde önemli rol oynamış olmasındandır. Devletin bursuyla okuduğunu ve çalışanın devlet tarafından desteklendiğini söylemesi, devlete önem atfetmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte Kahveci'nin milliyetçi bir insan olduğunu söylemek zordur. Liberal geleneğin düşüncelerine sahip olması, kendi ifadesinde de yer aldığı gibi, bireysel tatmini önemsemesine sebep olmuştur. Bu sebepten; vatan-millet-sakarya edebiyatına çok fazla inanmadığını söylemiştir.²³⁶

²³⁴ Atilla Yayla, "Liberal Düşüncenin ve Türkiye'nin Geleceği", Zaman, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=760107>, 2009.

²³⁵ **Hürriyet**, 9 Eylül 1990.

²³⁶ Erdal İpekeşen röportajı, 1986.

3.3.4. Kahveci'nin Demokrasiye İnancı

Demokrasi, tüm ergin vatandaşların, hür ve eşit iradeleriyle yönetime katılmasıyla, halk tarafından yönetim biçiminde tanımlanabilir.²³⁷ Görüleceği gibi demokrasi kavramını tanımlarken kullanılması gereken temel kavramlar özgürlük ve eşitliktir. Demokrasinin oluşabilmesi ve gelişebilmesi için gerekli hususlar özgürlük ve eşitliktir. Türkiye tarihine baktığımız zaman demokratikleşmenin, meşrutiyetin ilanıyla başladığını görürüz. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, demokrasiye geçişte önemli bir kavşak oluşturmakla birlikte, 1946 yılına kadar Türkiye'nin otoriter bir yapısının var olduğunu görürüz. 1946'dan sonra çok partili hayata geçilmesiyle birlikte demokrasinin katılım mekanizması olan seçimlerin yapıldığını görmekle birlikte, seçimlerin ne şekilde yapıldığı ve seçmenin tercihinin ne ölçüde yansıtıldığı soru işareti oluşturmuştur. Askeri darbeler de Türkiye'deki demokrasi gelişiminin olumsuz bir seyir izlemesine sebep olmuştur.

Adnan Kahveci, Türkiye'de demokrasi olduğu yönündeki düşünceye pek itibar etmez. Egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu düsturunun pek de gerçekleşebilmiş bir durum olmadığını belirtir. Ona göre, egemenliğin millette olduğunu anlamamızı sağlayacak şey milletin oluşturduğu Meclis'in güçlü olup olmamasıdır. Meclisin gücü, milletin iradesinin egemen olup olmadığının temel göstergesidir. Kahveci, Meclisin yetkilerinin oldukça sınırlanmış olduğunu, sıradan bir belediyenin çıkarabileceği kararları çıkaracak kadar bile gücünün bulunmadığını belirtmiştir. Demokrasinin gelişimini en iyi gösteren yer olan Avrupa'da parlamentoların yasama işlerindeki gücüne mukabil, yargı mensuplarını atama gücüne bile sahip olması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ninse yasama yönünden bile yetkilerinin sınırlı olması, TBMM'ye güvenilmediği şeklinde yorumlamıştır.²³⁸

Kahveci'ye göre TBMM'ye güvenilmemesinin sebebi tarihsel dayanakları olan halka bakış ve seçkinciliktir. Özellikle askeri darbelerden sonra halkın cahil, eğitimsiz ve bilinçsiz insanlar oldukları düşüncesiyle, halkın seçtiği kişilerin bulunduğu Meclis'in fazla güçlenmemesi için çaba gösterilmiştir. Halkı yönetecek

²³⁷ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975, s.137.

²³⁸ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 95.

kişilerin, köklü bir geçmişlerinin olması beklenmiş ve halkın arasından çıkan kişilerin halkı yönetebilme yeteneklerinin sınırlı olduğu söylenmiştir.²³⁹ Dolayısıyla halkın tarihsel olarak eşit kabul edilmediği, yönetme ve yasama erkini kullanma gücüne karar verirken demokrasinin gereklerine göre hareket edilmediği söylenebilir. Demokrasinin var olabilmesinin koşullarından olan eşitlik ilkesi halkın, Meclis'in oluşumunda söz sahibi olamaması, olsa bile özgür iradesinin tam olarak yansımına müsaade edilmemesi, nedeniyle vücuda gelememiştir. Eşitlik ilkesinin var olmadığı bir parlamento da seçkinlerin oluşturduğu bir niteliğe bürünmüştür.

Demokrasinin katılım boyutunu önemseydiğini gördüğümüz Kahveci, siyasi arenada da demokratik tavırların önemine inanır. Siyasi partilerin kendi içlerinde de pek demokrat tavırlara sahip olmadıklarını düşünen Kahveci, Türkiye'de gelişen durumun çoğu zaman demokrasi değil, "liderokrasi" olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de liderlerin ağırlıkta olduğu bir demokrasi anlayışının var olduğunu; Atatürk, İnönü, Bayar, Ecevit, Demirel, Erbakan, Türkeş ve Özal'ın, partilerinin tek adamları olduğunu ve onların yaptığı her şeyin partinin felsefesiymiş gibi yansıtıldığını vurgular.²⁴⁰ Dolayısıyla çoğu zaman partide yer edinebilmenin ölçütü de liderle ya da liderle arası iyi olan kişilerle iyi geçinebilmekten geçmiştir.

Cemal'in aktardığına göre, Özal'ın bir toplantıda Kahveci'nin kendisine, 1983 yılında hükümet kurulurken, 17 tane teknik adam lazım olduğunu, bu 17 kişinin bakan yapılacağını, diğerlerinin görevininse bunların yaptıklarına el kaldırmak olduğu gibi bir düşüncesini söylemesi,²⁴¹ Kahveci'nin demokrasiye bakışı konusunda bir çelişkiyi ifade etmektedir. Ancak söz konusu durum bir çelişki değildir. Kahveci'nin, demokrasinin manasını burada sadece halkın seçtiği vekiller arasından bir bakanlar kurulu oluşturmaktan geçtiğini ve seçilen diğer milletvekillerinin görevininse bakanlar kurulunun faaliyetlerini onaylamak ya da onaylamamaktan ibaret olduğunu söylemesi demokrasiyi bakanlar kurulu oluşturmaktan ibaret bir olgu gibi sanması biçiminde yorumlanabilir. Halkın temsil gücünün sadece bakanlar kurulu oluşturmakla sınırlı olduğu gibi bir düşünce demokrasinin katılım

²³⁹ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 96.

²⁴⁰ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 97.

²⁴¹ Cemal, **Özal Hikayesi**, s. 141.

mekanizmasının iyi anlaşılamamış olduğu gibi bir sonuç doğursa da Kahveci'nin kastı bu yönde değildir.

Kahveci'nin, Demokrat Parti iktidarına kadar, DP iktidarından sonra da durum pek değişmemiştir, seçilen milletvekillerinin halka uzak olduğunu, milletvekillerinin seçildikten sonra Ankara'ya yerleşip yanına bir sekreter ve lojman verildiğini iddia etmiştir. Seçmenin derdini anlatmak için milletvekilinin ayağına gittiğini ve bunun yanlışlığına olan inancını vurgulaması,²⁴² sistemin bir bakıma kendiliğinden, halkın seçtiğinin sadece bakanlar kurulu olması sonucunu doğurmuştur. Halkın seçtiği milletvekilleri seçkinci bir havada oldukları ve halktan kopuk yaşadıkları için, halkın sorunlarını Mecliste gündeme getirme ve sorunlarının çözümü için proje üretme durumları yoktur. Milletvekillerinin yaptıkları, bakanlar kurulunun tasarılarına evet ya da hayır demekten başka bir şey değildir. Dolayısıyla Kahveci, kendi düşüncesini açıklamayıp, bir durum tespitiinde bulunmaktadır. Sistemin söz konusu düşüncüyü zorunlu kıldığını kastetmiştir.

Nitekim Kahveci, söz konusu durumun değişmesi için seçim sistemi konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Milletvekili adaylarının parti merkezleri tarafından belirlenip, halkın önüne adeta bir “tabldot yemek” koyar gibi sunulmasının yanlışlığına değinir. Söz konusu sistemin, halkın tercihinin yansıtma da yeterli ve başarılı olmadığını düşünmektedir. Halkın tercihinin tam manasıyla ortaya çıkabilmesi ve sistemin sağlıklı işleyebilmesi için milletvekilliği yarışında 6 kontenjanın olduğu bir bölgede, her partinin 12 ya da 18 aday göstererek, halkın bu adaylar arasından tercih yapmasının sağlanması gibi bir çözüm önerisi sunmuştur. Bu adayların da belirlenmesinin merkez tarafından yapılacak önseçimle ya da merkez yoklamasıyla yapılabileceğini söylemektedir.

Söz konusu çözüm önerisinin olmazsa olmazı ise otomatik seçim makinesidir. Otomatik seçim makinesi, Avrupa'da ve ABD'de kullanan bir makine olmakla birlikte, seçime giren tüm aday ve partilerin isim ve amblemlerinin bulunduğu bilgisayarlı bir makinedir. Otomatik seçim makinesi ile seçmen, önce hangi partiye oy verdiğini belirleyecek ardından da milletvekilleri arasında bir sıralama yaparak seçme işlemi tamamlayacaktır. Böylece parti yönetimi ile arası iyi olmayan örneğin

²⁴² Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 97.

onuncu sıradaki aday halkın tercihi ile parlamentoya girebilecektir.²⁴³ Nitekim Kahveci'yi Mesut Yılmaz'ın genel başkanlığında ANAP'ın seçimde iki milletvekili çıkarması zor olan Kartal Bölgesi'nde milletvekilliğine taşıyan yol, halkın teveccühünü yansıtan tercihlili oy sistemidir.

Kahveci'nin ortaya attığı seçim sistemiyle birlikte milletvekili olabilmenin gereği, parti genel merkezi ya da delegelerle birlikte iyi geçinmek ve listede yer bulabilmekten çıkıp, halkın gönlünü ve teveccühünü kazanabilmek için halkın istek ve ihtiyaçlarını anlayıp onlara çözüm arayışına girişmek ve bu sayede fildişi kulelerden halkın arasına inmeye dönüşecektir.²⁴⁴ Bu sayede, milletvekili adayı seçilebilmek adına halkla iç içe olacak ve eğer seçilirse de halkla diyalogunu hiç koparmadan, onlara hizmet edebilecektir. Milletvekilliği, Ankara'da yaşanan bir memurluk olmaktan çıkıp, her milletvekilinin kendisini seçen seçim bölgesiyle ilişkilerini koparmamasını sağlayacaktır.

Adnan Kahveci, Meclis içinde de demokrasiye önem verir. Muhalefetin, halkın bir kısmının tercihlerinin ürünü olduğunu ve onların taleplerinin ifadesi biçiminde algılanması gerektiğini söylemiş ve Meclis'te bir muhalefet partisi mensubunun kendisini bir proje ya da istekle rahatsız etmediğini belirtmiştir. Kahveci aynı zamanda muhalefet etmenin yalnızca kavga etmekten geçmediğini, yapıcı proje ve öneriler sunmanın muhalefet etmenin ayırıcı vasıfları olduğunu vurgulamıştır.²⁴⁵ Buradan hareketle de demokrasiye inancının tam olduğunu, demokratik teamüllerin oluşamamasının nedenlerinin bilincinde olduğunu ve söz konusu teamüllerin oturması için neyin gerekli olduğunu, Meclis'in milletin yansıması biçiminde tezahür ettiğini ve ne çıkacaksa Meclisten çıkması gerektiğine inandığını söyleyebiliriz.

3.3.5. Bir Medeniyet Projesi: İslam Kültür Merkezi

Adnan Kahveci'nin son projelerinden biri, İstanbul'un Anadolu yakasına, iki köprü arasında, dünyanın en büyük camiini de içeren dev bir İslam Kültür Merkezi

²⁴³ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 98-99.

²⁴⁴ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 100.

²⁴⁵ Ahmet Altan, "Güneşe Çıkan Katır," **Hürriyet**, 22 Şubat 1988.

kurmaktı. Bu proje, *Silicon Graphics* bilgisayarında üç boyutlu olarak Cumhurbaşkanı Özal'a da sunulmuştur. Kahveci'nin bu projedeki amacı, hem tarihsel hem de siyasidir. Tarihsel olarak baktığımızda, Osmanlı'dan kalan büyük eserlerin yanında, 20. yüzyıl Türkiye'sinin gelecek nesillere Atatürk barajı ve boğaz köprülerini bıraktığını ve dev İslam Kültür Merkezi ile gelecek nesillere büyük bir eser bırakılacağını belirtmiştir. Siyasi olarak ise, Türkiye'nin demokrasi ve teknolojik gelişmelerde İslam dünyasında örnek bir ülke olması ve bu projeye birlikte İslam dünyasındaki Türkiye algısının kuvvetleneceği düşünülmüştür.

Merkezin en önemli özelliği, cam ve paslanmaz çelikten inşa edilecek olan, 20. yüzyılın büyük mimari buluşlarından olan ve yükü her yana eşit olarak yayan dünyanın en büyük *geodesic* kubbesi olmasıydı. Projedeki bu kubbenin çapı 350 metre iken, denk geldiği kapalı alan ise 96162 metrekaredir. Bu ölçülerle kurulacak olan merkezin yalnızca cami olarak kullanılmasıyla 120 bin ile 190 bin kişinin aynı kubbe altında namaz kılacağı ve tek kubbe altında namaz kılınan en büyük cami olacağı görülmüştür. Tek kubbe altında hem caminin hem de kültür ve medeniyet merkezinin bulunmasıyla, İslamiyet ile kültür ve medeniyetin birlikte var olduğu ve İslamiyet'in kültür ve medeniyete verdiği önem gösterilmek istenmiştir.

Merkezin tabanı her türlü doğal felaketlere karşı bilimsel önlemler yapıldıktan sonra, dayanıklı bir malzeme olan cilalı granitle döşenecekti. Böylece merkezin dışı gibi içi de pürüzsüz ve parlak gözükecekti. Minarelerin yüksekliği kubbe yüksekliğinden en az %30 daha fazla olarak 150-200 metre arasında olacaktı. Minarelerde şerefe yerine, hoparlörler dizgesi olan ses silindirleri konulacaktı. Dört ayrı minarede bulunan bu silindirlerle ses fazlaması yapılacak ve minarelerden okunan ezanı duyan kişi ezan sesinin uzaydan geldiğini düşünecekti. Uzay her şey olduğundan ezan sesinin uzaydan geldiğini düşünen bir insan Allah'ın da her yerde olduğu gerçeğini bir kez daha görebilecekti.

Merkezin dışı camla kaplı olacak ve bu cam ayna vazifesi görecek. İnsan, merkeze bakınca güneşi, gökyüzünü ve gezegenleri göreceğinden, dünyada ne kadar küçük bir yerinin olduğunu düşünebilecekti. Kubbenin altında sera olacak, içeride her türlü meyve ve bitki yetiştirilebilecekti. Bu sayede merkezin içinde namaz kılanlar, yeşilliklerin, güzelliklerin ortasında namaz kılacaklardı. Merkezde cami en üst katta olurken, onun altında iki kat kültür merkezi, kültür merkezinin altında da üç

kat otopark olacaktı. Abdest alma yerleri, kubbe kenarlarına bitişik yeraltında kapalı olarak inşa edilecekti. Projenin yönetiminin ve işletmesinin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülebileceği düşünülmüş, kültür merkezi için Topkapı Sarayı'ndaki kutsal emanetlerin bir kısmının aktarılması planlanmıştı.

Proje için iki köprü arasındaki Duatepe'nin kamulaştırılması, finans kaynakları olarak da vatandaş bağışları, Diyanet Vakfı gelirleri, projede yer almak isteyen İslam ülkelerinin katkıları ve devlet bütçesinden ayrılabilir paya başvurulması düşünülmüştür. Projenin toplam maliyeti 200 milyon dolar olarak hesaplanmış, bu projenin gerçekleşmesi ile birlikte hem tarihsel bir miras bırakılacağı hem de turizm gelirleriyle maliyetin çok rahat biçimde karşılanabileceği belirtilmiştir.²⁴⁶

3.3.6. Adnan Kahveci ve Temiz Siyaset

“Siyaset, mevcut bir toplumsal birliktelik tarzını korumaya ya da değiştirmeye yönelik bir eylemler dizisi olarak anıldığında, son derece açık bir biçimde ahlakla ilişkilidir. İnsanlar “iyi” oldukları bir şeyi korumak, “kötü” olduğunu düşündükleri bir şeyi ise “iyi”ye doğru değiştirmek isteyeceklerinden, siyaset pratiğini oluşturan eylemler dizisi, daha genel bir düzeyde, iyi-kötü ayrımı üzerine kurulu eylem ilkelerini tespit eden normların bütünü olarak ahlakın bir parçası halinde görülebilir. Kısaca söylersek, siyaset ahlaki eylemdir diyebiliriz.”²⁴⁷ Çalışma boyunca ve özellikle de bu kısımda Kahveci'nin eylemlerinin ve sahip olduğu vizyonun betimlenmesi sırasında kullanılan ifade ve niteliklerin değer yüklü kavramlarla iç içe olmasının altında yatan sebep siyasetin ahlakla olan ilişkisidir. Diğer bir ifadeyle siyaset ahlaki bir mecra olduğundan siyaseti yapan kişinin ve çalışma bazında da Kahveci'nin siyasetinin ahlaki kavramlar dışında ifade bulması pek mümkün gözükmemektedir.

Adnan Kahveci'nin sahip olduğu siyaset anlayışında kişilik özelliklerini fazlasıyla görürüz. Her şeyden önce, dürüst ve şeffaf oluşu, hakkaniyete verdiği

²⁴⁶ Recan, **Adnan Kahveci: Sorunlar ve Çözümler**, s. 181-186.

²⁴⁷ Köker, “Modern Demokrasinin Çelişkileri Açısından Bilim-Ahlak-Siyaset İlişkileri Üzerine Bir Deneme” iç. **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, s: 147.

önem onun siyasi karakterinde de bu özelliklerin baskın bir biçimde yer bulmasına yol açmıştır. Yani, siyaset anlayışının temel özellikleri dürüstlük, şeffaflık ve hakkaniyet olmuştur. Söz konusu ilkeler çerçevesinde sahip olduğu siyasi anlayışı Türkiye tarihinde pek de alışık olunmayan bir biçimde temiz siyaset anlayışının varlığını da beraberinde getirmiştir. Sahip olduğu iddia edilen temiz siyaset anlayışını anlamamızı sağlayan bazı örnekler söz konusudur. 1985 yılında dönemin Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın rüşvet aldığını belgelemesi ve milletvekillerine haksız kazanç sağlayan ve “kıyak emeklilik” olarak adlandırılan tasarıya karşı çıkması ve iptal ettirmesi, üzerinde detaylarıyla duracağımız olay ya da durumlardır.

Türkiye tarihinde bir bakanın rüşvet aldığını ilk kez belgeleyen kişi Adnan Kahveci'dir. Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın UM Denizcilik şirketi sahibi Uğur Mengencioğlu'ndan rüşvet aldığını, teyp bandıyla ispatlamış ve Özdağlar'ın yargılanmasına yol açmıştır. Rüşvet olayı, Özdağlar'ın bakanlıktan istifası üzerine gündeme düşmüştür.²⁴⁸ Başbakan Özal, rüşvet olayıyla ilgili her türlü bilgiye sahip olmakla birlikte, olayın medyaya ve kamuoyuna yansıtılmadan çözülmesini düşünmüştür. Özal'ın böyle düşünmesinin altında, olaya karışan suçlu-suçsuz herkesin zarar göreceği olması yatar.²⁴⁹ Nitekim daha sonra Uğur Mengencioğlu, işlerini yürütmede sıkıntı çektiğini, kendisine cüzamlı gibi davranıldığını söyleyecektir.²⁵⁰

Özal, rüşvet olayını kendi kontrolünde tutabilmek için suçlamanın muhatabı Özdağlar ile birebir görüşmüştür. Özal, Özdağlar'a Uğur Mengencioğlu'ndan rüşvet aldığını açıkça söylemiş ve Özdağlar'ın suçlamaları iftira olarak nitelemesiyle de elinde kaset olduğunu ve itiraf edip istifasını verirse, bandı açıklamayabileceğini ve Özdağlar'a yapabileceği en büyük yardımın da bu olacağını eklemiştir.²⁵¹ Özal'ın olayı kendi içinde çözme gayretleri bir bakıma sonuçsuz kalmış, ANAP milletvekillerinin, Özdağlar'ın istifası üzerine toplantılar yapmaları ve olayın derinleştirilmesini istemeleri üzerine, TRT'den bir Başbakanlık açıklamasıyla Özdağlar'ın yolsuzluk nedeniyle Adalet Bakanlığı'na sevk edildiği belirtilmiştir.

²⁴⁸ Cumhuriyet, 6 Ocak 1985.

²⁴⁹ Donat, *Özallı Yıllar*, s. 175.

²⁵⁰ Donat, *Özallı Yıllar*, s. 176.

²⁵¹ Gökmen, *Özal Sendromu*, s. 117.

Özal'ın, Özdağlar'ın karıştığı yolsuzlukla ilgili gerçekleri ortaya koymasının bir diğer nedeni de Özdağlar'ın medyaya yaptığı açıklamalardır. Özdağlar, istifasının sorumluluğunu Özal'a yüklemek istemiş ve kimsenin isteğiyle bakanlıktan istifa etmediğini belirtmiştir.²⁵² Olayın kendisi adına düzenlenmiş bir komplo olduğunu ve bu komployu düzenleyen kişinin de Adnan Kahveci olduğunu söylemiş, ancak Kahveci'nin kendisine neden komplo kurduğuna ilişkin bir şey eklememiştir.²⁵³ Kahveci'nin rüşvet olayında isminin geçmeye başlaması da bu açıklama ile olur.

Rüşvet olayının gelişimi şu şekildedir. Petrol taşımacılığı yapan UM Denizcilik şirketinin sahibi Uğur Mengencioğlu ihaleler ve sorunların iletilmesi gibi şeyler vasıtasıyla İsmail Özdağlar ile temas kurmuştur. Temaslar sırasında, Özdağlar'ın kendisinden rüşvet talebinde bulunması üzerine Uğur Mengencioğlu konuyu, Başbakanlık başdanışmanı Adnan Kahveci'ye getirmiştir. Olaydan Özal'ın da haberinin olmasıyla birlikte Özal'ın delil gerektiği yönündeki fikri ile birlikte Kahveci kendi kullandığı cep teybini vererek, Mengencioğlu'ndan rüşvet pazarlığını, paranın teslimi gibi şeyleri kaydetmesini istemiştir. İşte Özal'ın Özdağlar'ın istifasını istemesine yol açan ve Özdağlar'ın rüşvet aldığını belgeleyen teyp bandı bu şekilde hazırlanmıştır.

Kahveci'nin teyp vasıtasıyla Özdağlar'ın rüşvet istediğini belgelemesi, birçok yönden suçlanmasını da beraberinde getirmiştir. Özdağlar'a yakın olan partililer, Kahveci ile Mengencioğlu ilişkisinin boyutunun bilinmediği ve Kahveci'nin devlet bakanını dinletebilme gibi bir yetkisinin olup olmadığı sorularıyla eleştirmişlerdir.²⁵⁴ Mengencioğlu, Kahveci'yi daha önce tanımadığını söylemiş, olayı Kahveci'ye anlatmasının nedeni olarak da Özal'ın en yakınlarından biri olarak bilmesini göstermiştir.²⁵⁵ Kahveci, Özal tarafından olayın boyutunun büyüklüğüne binaen görevlendirildiğini ve söz konusu iddianın doğruluğunun anlaşılabilmesi için en doğru yöntem olarak da teyp bandını kullandığını²⁵⁶ ve hamama girenin terleyeceğini söyleyerek doğru bir iş yaptığını inandığını belirtmiştir.²⁵⁷

²⁵² *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1985.

²⁵³ *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1985.

²⁵⁴ *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1985.

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1985.

²⁵⁶ *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1985.

²⁵⁷ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1985.

İsmail Özdağlar, tüm bu gelişmelere binaen, 16 Mayıs 1985 tarihli Meclis oturumunda 311 oyla alınan kararla birlikte Yüce Divan’a sevk edilmiştir. Uzun bir yargılama sürecinden sonra Mahkeme, İsmail Özdağlar’a 30 bin lira para cezası ve iki yıl hapis cezası vermiştir. Ancak verilen ceza rüşvet almaktan değil, görevi kötüye kullanmaktan ötürü verilmiştir. Özdağlar’ın rüşvet aldığını, Özal’ın kendisine sadece iddiaları araştırması için görev verdiği sırada bir teyp bandıyla ispatlaması, Kahveci’nin şeffaflığa ve dürüstlüğe verdiği önemi ve söz konusu ilkeleri siyasi yaşamına ne derece yansıttığını gösterir. Yaşamı boyunca hakkı olmadan kazanılan her türlü şeyin karşısında duran biri olarak, Özdağlar’ın rüşvet aldığının belgelenmesi ile Özal iktidarını, halkın cebine gidebilecek paraları ve Mengencioğlu’nun kazançlarını düşündüğünü ifade etmiştir. Özdağlar’ın rüşvet aldığının gösterilmesiyle Özal iktidarının ve kendisinin bildiği bir düzensizliğin halka gösterilmesiyle, yanlış şeylerin açığa çıkarılmasına verdikleri önemi göstermiştir.²⁵⁸ Dolayısıyla Kahveci’nin rüşvet olayını belgelemesi, şeffaflığa ve siyasetin rant elde etmeye yarayan bir şey olmadığına olan inancını gösterdiği gibi yolsuzlukların üstüne gitme konusunda büyük bir çaba içinde bulunduğunu gösterir.

Kahveci’nin temiz siyaset anlayışının ürünü olan bir diğer icraatı da kamuoyunda “kıyak emeklilik” olarak bilinen yasa düzenlemesine karşı gelmesi ve iptalini sağlamasıdır. “Kıyak Emeklilik” Yasası, 33 yaşına gelen bir milletvekilinin emekli olmasını ve en üst seviyeden emekli maaşı almasını içeren bir düzenlemedir. Çölaşan’ın aktardığına göre milletvekillerinin eline milletvekili maaşı olarak net 5 milyon 347 bin lira geçmekte iken, söz konusu yasa tasarısıyla birlikte emekli maaşı olarak da 1 milyon 644 bin lira geçmesiyle birlikte milletvekillerinin aylık kazancı 6 milyon 800 bin liraya denk düşmektedir.²⁵⁹ Bu yasa tasarısına Kahveci’nin ilk tepkisi, aç gezip emekli maaşı olarak verilen parayı almamak yönünde olmuştur. SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı’nın durumlarının kötü olduğu bir ortamda, milletvekillerinin kendilerine ayrıcalık tanınmasını olumlu karşılamayan Kahveci, alınan paranın da helal olmadığını belirtmiştir.²⁶⁰

²⁵⁸ **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1985.

²⁵⁹ Emin Çölaşan, “Biraz Vicdan Sahibi Olun,” **Hürriyet**, 20 Ocak 1990.

²⁶⁰ **Hürriyet**, 20 Ekim 1990.

Maliye ve Gümrük Bakanı olduğu sırada, “kıyak emeklilik” nedeniyle hem davalı hem de davacı olmuştur.²⁶¹ Anayasa Mahkemesi’nin yasayı iptal etmesine karşın, Emekli Sandığı’nın milletvekillerine ödeme yapmaya devam etmesi ve söz konusu ödemelerin 33 yaşını doldurmuş ve yasaya göre emekli olmuş biri olarak kendisine de yatması ve bu durumun durdurulması için Ankara Üçüncü İdare Mahkemesi’ne dava açması onu hem davacı hem de davalı konuma düşürmüştür. Nitekim Ankara Üçüncü İdare Mahkemesi’nde açtığı dava ile “kıyak emeklilik” maaşlarının ödenmesini iptal ettiren Kahveci, halkın hakkını koruduğunu belirtmiştir.²⁶² Yasanın iptali ile 362 milletvekiline aylık ödenen 977 milyon civarındaki paranın ödenmemesi ile hazineye yıllık olarak 11 milyar gireceği görülmüştür.²⁶³ Kahveci’nin “kıyak emeklilik” yasasının iptaline yol açan başvurusu, milletvekilleri tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Milletvekillerinin avantacılığına²⁶⁴ bu başvuru ile dur demiş ve birçok kişiyi karşısına almıştır. Bu noktada Kahveci, kendisinden yakınanlara ve tepki gösterenlere, kendisinin söz konusu eleştirilerle yanmasıyla birlikte ancak ülkenin karanlıktan aydınlığa çıkacağını söylemiştir.²⁶⁵

²⁶¹ **Tercüman**, 31 Mart 1990.

²⁶² **Hürriyet**, 12 Haziran 1990.

²⁶³ **Hürriyet**, 13 Haziran 1990.

²⁶⁴ Nazlı Ilıcak, “Kahveci’ye Alkış,” **Tercüman**, 12 Haziran 1990.

²⁶⁵ **Hürriyet**, 21 Temmuz 1990.

4. SONUÇ

Adnan Kahveci, Türkiye siyasi geleneğinde oldukça müstesna bir yer işgal etmiştir. Her şeyden önce bir fikir ve proje adamı olarak, sürekli bir biçimde sorunlar üzerine eğilmiş ve bu sayede de çalışkanlığı ile ün yapmıştır. Hatta sorunlar ve yenilikler merkezinde sürekli bir biçimde projelerle öne çıkması ona mucit yakıştırmasının yapılmasına yol açmıştır. Çalışkanlığı ve ürettiği projeleriyle öne çıkan Adnan Kahveci'nin Türkiye siyasi tarihinde bıraktığı iz ise daha çok temiz siyaset vurgusunda kendini gösterir. “Yemeyen” bir siyasi olarak bugün bile halk nezdinde yerini korumaktadır.

Türkiye'nin gelişimi adına gerekli en temel şeyleri çalışkanlık ve dürüstlük olarak açıklamıştır. Hayatı boyunca yaptığı işlerde bu ilkeleri öne çıkardığını görürüz. Söz konusu durum, Kahveci'nin zihin ve karakter yapısını oluşturan niteliklerin icraatlarıyla iç içe geçmiş olduğunu gösterir. Diğer bir ifadeyle, başarılı sayılabilecek bir hayat sürmesi, siyasi hayata girmesi, siyasi hayatta başarılı olması ve bu ölçüde de halk tarafından sevilen bir siyasetçi olması bahsedilen nitelikler sayesinde olmuştur. Her daim çalışkan olmaya çalışması ve hiçbir zaman kendini yeterli görmemesi, halkın gelişimi adına jakoben bir tavrın izlenmesi yerine halka güvenmeyi yeğlemesi, yaptığı işlerde şeffaflık ve dürüstlüğü gözetmesi, sürekli bir biçimde ürettiği proje ve çözüm önerileriyle idealistliğini sergilemesi, devlet adına yürüttüğü işlerde belirli kurum ya da kişileri gözetmekten çok toplumun bütününe önemseyerek hakkaniyet ilkesine bağlılığı onun sahip olduğu karakter ve zihin yapısının yansımalarıdır.

Adnan Kahveci, liberal öğretiyi benimsemiş bir siyasetçidir. Toplumun temelini birey olarak görmüş, devletlerin ve küresel ekonominin sahip olması gereken modelin serbest piyasa ekonomisi olması gerektiğine inanmış ve devletin görevlerinin de bu ölçüde sınırlı olması gerektiğini belirtmiştir. Toplumların gelişiminin bireylerin gelişimiyle mümkün olacağına yönelik inancını, bireylerin eğitimine verdiği önemde görmek mümkündür. Bununla birlikte aynı zamanda “muhafazakâr” bir insan olan Kahveci, dindar bir yaşam tarzı sürmemiş ama yaşamdaki ölçülerini din kavramıyla bütünleştirmiştir. Farklı bir ifadeyle, sergilediği

tutum ve yaptığı işlerde dinin egemen kurallarını hep göz önünde tutmuştur. Ekonomik manada liberal oluşunu temellendirdiği noktalardan biri de İslam Peygamberi Hazreti Muhammed'in ticaret ve kazanç konusunda söylemiş olduğu bir sözüdür. Peygamberin rızkı kazanmanın yolunu ticarete bulmasını, onun da serbest piyasayı savunan yapısına işaret ettiğini söylemiş ve İslam'ın ekonomik model olarak Liberalizmi benimsediğini belirtmiştir.

Adnan Kahveci, ekonominin önemini her daim vurgulamıştır. Turgut Özal'la aralarındaki yakınlık neticesiyle, benzer düşünceler içinde ekonominin gelişmesi ile gelişmenin mümkün olacağına inanmıştır. Bu noktada siyasal gelişme kuramıyla sergilemiş olduğu paralellik göze çarpmaktadır. İktisadi gelişmenin siyasi gelişmeyi beraberinde getireceğine yönelik siyasal gelişme kuramının iddiası bir bakıma Özal döneminde kabul görmüş genel bir nitelik olmakla birlikte, Kahveci'nin ekonomik gelişme ve ilerlemenin sağlanabilmesi adına yaptıklarıyla bu düşünceye ne derece katıldığını ve önem verdiğini görürüz. Siyasal gelişim adına iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi yönünde yaptıklarının varlığıyla birlikte, siyasal alanda bir gelişmenin var olabilmesi adına olmazsa olmaz olan şeffaflık ilkesini geçerli kılmaya çalışması, onun Türkiye siyasi geleneğinde farklı bir yer bırakmasını sağlayan en önemli noktadır. Diğer bir ifadeyle, Adnan Kahveci'nin Türkiye siyasi hayatında anılmasını sağlayan şey, ekonomik kalkınma adına yaptıklarından çok, şeffaflık ilkesinin uzantısı temiz siyaset anlayışıdır. Bununla birlikte Kahveci'yi müstesna bir konuma yerleştiren kimi kişi ve durumların varlığı da söz konusudur. Halkın siyaseten yetkilendirdiği kimi kişiler mevkilerini kullanarak şahsi rant sağlama yoluna gitmişlerdir. İsmail Özdağlar gibi kişilerin varlığı ve şahsi çıkar yaratma düşüncesi bir bakıma Kahveci'nin bu derece anılmasını ve önemli olmasını sağlamıştır. Diğer bir deyişle Kahveci'yi Kahveci yapan gerek siyasi hayatın nitelikleri ve gerekse bu nitelikleri özümsemiş ve uygulamış Özdağlar gibi kişilerin varlığıdır.

Buradan hareketle gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de, siyasal gelişmeyi sağlama adına önemli bir konuma sahip olan şeffaflık ilkesinin onunla birlikte yeni bir anlam kazandığını görürüz. Adnan Kahveci, Türkiye tarihinde ilk defa bir bakanın rüşvet aldığını belgeleyen kişi olmuştur. Bu sayede devlet görevlisi konumunda bulunan kişilerin yaptıkları işlerin meşruiyetlerinin kendi vicdanları ile

sınırlı kalmamasının önüne geçmeye çalışmıştır. Devlet görevinde bulunan kişilerin, halkın temsilcisi oldukları ve halka hesap vermek zorunda bulundukları anlayışı çerçevesinde gerek KİT’lerden ve TRT’den sorumlu olduğu Devlet Bakanlığı gerekse Maliye Bakanlığı görevindeyken halkın her şeyi sorup öğrenebilmesi adına çalışmalar yürütmüştür.

Adnan Kahveci, kendisini halkın seçtiğini hiçbir zaman unutmamıştır. Bunun göstergesi olarak da hemen her hafta sonu seçim bölgesine yapmış olduğu ziyaretleri gösterilebilir. Bununla birlikte yalnızca kendi seçim bölgesindeki sorun ya da gelişmelerle değil de Türkiye’nin her bölgesinin sorun ve gelişmeleriyle ilgilendiğini gözleriz. Hayatını kaybetmesine yol açacak olan trafik kazasının da yine seçim bölgesine yaptığı rutin ziyaretlerinden birinde gerçekleşmesi ilgi çekicidir.

Ülke siyasi geleneğinden bir ayrılığı ifade edecek bir başka olay da Kahveci’nin “kıyak emeklilik” olarak bilinen düzenlemeye karşı çıkması ve iptalini sağlamasıdır. Hak etmediğini düşünerek ve yine halka hesap verebilme düsturuna bağlı bir şekilde yasanın öngördüğü paraları almayan Kahveci, sahip olduğu siyasi anlayışa sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermiştir. Yine, KİT’lere ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle yeni işçi almamıştır. Oy kazanabilmenin kolay yolu olmasına karşın, KİT’lerin kârlarının siyasi gelecek adına gereksiz yere istihdam edilecek bireylere aktarılmasına karşın halka yatırım olarak geri dönmesi gerektiğine inanmıştır.

Sonuç olarak tez boyunca bahsedilen ve ayrıntılarıyla da açıklanan pek çok şey, Adnan Kahveci’nin bir proje insanı, sergilemiş olduğu tutum ve sahip olduğu temiz siyaset anlayışla Türkiye halkının her zaman sevdiği ve unutmadığı bir isim olmasını sağlamıştır. Kendi ifadesinde de belirttiği gibi yalnızca “Bakan” değil aynı zamanda “Gören” bir siyasetçi olmuştur. Nitekim halkın sevgisini anlamamıza yardımcı olacak bir durum da Kahveci’nin cenaze törenine 20 bin kişinin katılmış olmasıdır. Son kertede Adnan Kahveci, dürüstlük ve çalışkanlığıyla Türkiye tarihine damga vurmuştur.

KAYNAKÇA

Asli Kaynaklar

Adnan Kahveci'nin danışmanlığını yapmış olan Murat Birsell ile röportaj, 12.01.2008.

Adnan Kahveci'nin danışmanlığını yapmış olan Bilgin Güner ile röportaj, 30.12.2008.

Adnan Kahveci'nin oğlu Cihan Kahveci ile röportaj, 25.10.2007.

Adnan Kahveci'nin yakın dostlarından olan Zafer Mutlu ile röportaj, 18.04.2008.

İlk Toplu Konut İdaresi Başkanı Vahit Erdem ile röportaj, 30.12.2008.

İkincil Kaynaklar

AKALIN, Güneri, “Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri”, Özelleştirme Tartışmaları, ed. Aykut Polatoğlu, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

AKARSLAN, Meliha, Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirmenin Analizi, Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 1997.

AKSOY, A. Şinasi, “Türkiye’de Özelleştirme”, Özelleştirme Tartışmaları, ed. Aykut Polatoğlu, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

AKYOL, Taha, “Adnan Kahveci”, Milliyet, 6 Şubat 1993.

ALTAN, Ahmet, “Birisi”, Hürriyet, 8 Ocak 1989.

_____ **Ahmet**, “Güneşe Çıkan Katır”, Hürriyet, 22 Şubat 1988.

ALBAYRAK, Cemil, “Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı”, iç. Aykut Polatoğlu, (Der.), Özelleştirme Tartışmaları, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

ATAMAN, Muhittin, “Özalizm: Türkiye’de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü”, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 29, Kış 2001.

_____ **Muhittin**, “1983-1991 İç Politikada Özallı Yıllar”, iç. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya ve Murat Çemrek (Der.), Türkiye’nin Politik Tarihi, 1915-2005, Yayımlanacak.

BARLAS, Mehmet, Turgut Özal’ın Anıları, İstanbul: Sabah Kitapları, 1994.

BAŞKAYA, Fikret, KİT’ler ve Özelleştirme, Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayınları, 1994.

BERKES, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

BERZEG, Kazım, “Tek Parti Dönemi Faşist Miydi?” iç. Liberalizm, Demokrasi, Kapıkulu Geleneği, Ankara: Liberte Yayınları, 2000.

BİLDİRİCİ, Faruk, Hanedanın Son Prensi, Ankara: Ümit Yayıncılık, 2003.

BİRAND, Mehmet Ali, Yalçın Soner, Bir Davanın Öyküsü: THE Özal, İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

_____ **Mehmet Ali**, 32. Gün: 20 Yılın Perde Arkası, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1995.

BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi: 1908-1985, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1988.

_____ **Korkut,** 1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1991.

BOYSAN, Aydın, Yüzler ve Yürekler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

CEMAL, Hasan, Özal Hikâyesi, İstanbul: Doğan Kitap, 1989.

ÇAKIR, Elif, “Dengê avê tê”, <http://www.taraf.com.tr/makale/4537.htm>, Taraf, 2009.

ÇÖLAŞAN, Emin, 12 Eylül, Özal Ekonomisinin Perde Arkası, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1984.

_____ **Emin,** “Biraz Vicdan Sahibi Olun”, Hürriyet, 20 Ocak 1990.

EĞİLMEZ, Ayfer, KİT’ler ve Özelleştirme, Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayınları, 1994.

ERDOĞAN, Mustafa, “Türk Politikasında Bir Reformist: Özal” iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001,

_____ **Mustafa,** Mustafa Erdoğan, “Türkiye’de Liberalizm” iç. Türkiye Özgürleşebilir mi?, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.

DİKBAŞ, Yılmaz, Özelleştirme Sömürgeleştirme, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1997.

DONAT, Yavuz, Yavuz Donat'ın Vitrininden Özal'lı Yıllar, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989.

_____ **Yavuz,** “Tigrel'den Kahveci'den, Tencereden”, Tercüman, 13 Mart 1989.

FALAY, Nihat, “Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar”, iç. Aykut Polatoğlu, (Der.), Özelleştirme Tartışmaları, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

GÖKMEN, Yavuz, Özal Sendromu, Ankara: Verso Yayınları, 1992.

İLİCAK, Nazlı, “Kahveci'ye Alkış”, Tercüman, 12 Haziran 1990.

İLKİN, Selim, TEKELİ, İlhan, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1988.

KAFAOĞLU, Arslan Başer, KİT Gerçeği ve Özelleştirme, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1994.

KAHVECİ, Niyazi, 15.Asra Kadar İslam Siyaset Düşüncesi, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1996.

KAPANI, Münici, Politika Bilimine Giriş, Ankara: Bilgi Yayınları, 2001.

KAZDAĞLI, Hasan, “Turgut Özal'ın İktisadi Reformları”, iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001.

KIŞLALI, Ahmet Taner, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, Ankara: İmge Yayınları, 1993.

_____ **Mehmet Ali**, “Enflasyonu Durdurma Korkusu mu?”, Hürriyet, 25 Haziran 1988.

KÖKER, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

_____ **Levent**, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri” iç. Demokrasi Üzerine Yazılar, Ankara: İmge Kitabevi, 1992.

_____ **Levent**, “Liberalizm-Sosyalizm İlişkisi Üzerine bir Deneme” iç. Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

_____ **Levent**, “Modern Demokrasinin Çelişkileri Açısından Bilim-Ahlak-Siyaset İlişkileri Üzerine Bir Deneme” iç. Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye, Ankara: Dipnot Yayınları, 2008.

MERİÇ, Cemil, Mağaradikler, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

ÖZTÜRK, Said, AKGÜNDÜZ, Ahmet, Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul: Osav Yayınları, 1999.

POLATOĞLU, Aykut, “Sunuş”, iç. Aykut Polatoğlu, (Der.), Özelleştirme Tartışmaları, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

RECAN, Ali, Adnan Kahveci, Sorunlar ve Çözümler, İstanbul: Alfa Yayınları, 1995

SAK, Hüseyin, “Webergil ‘Karizmatik Otorite Tipolojisi’ Çerçevesinde Özal ve Demokrasimiz”, iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001.

SARIBAY, Ali Yaşar, “Özal’ın Toplumu, Toplumun Özal’ı”, iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001, s. s:153.

SEKMAN, Mümin, Her şey Seninle Başlar, İstanbul: Alfa Yayınları, 1997.

SEZAL, İhsan, “Bir Toplumsal Barış Mimarı ve Yarım Kalmış Devrim”, iç. İhsan Sezal ve İhsan Dağı (Der.) Kim Bu Özal: Siyaset, İktisat, Zihniyet, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001.

SÖNMEZ, Sinan, “Kriz Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme”, iç. Aykut Polatoğlu, (Der.), Özelleştirme Tartışmaları, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

SÜRREYYA, Cemal, 99 Yüz, İzdüşümler/Söz Senaryosu, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1991.

SCHRÖDER, Peter, Siyasi Stratejiler, (Çev.) Şeyma Akın ve Mehmet Ali Can Ankara: Liberte Yayınları, 2004.

TAMER, Rauf, “Yaşlar ve Başlar”, Tercüman, 23 Aralık 1987.

TAYYAR, Şamil, “Kahveci’nin Sırları”, Yeni Şafak, <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2005/subat/07/stayyar.html>, 2009.

TUNCER, Erol, Osmanlı’dan Günümüze Seçimler: 1877-2002, Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Yayınları, No:24, 2003.

ULUGAY, Osman, Osman Ulagay, “Vergi Ayı Başlarken, Fişli Yaşam”, Cumhuriyet, 4 Mart 1985.

YAYLA, Atilla, Liberalizm, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.

_____ **Atilla,** “ Liberal Düşüncenin ve Türkiye’nin Geleceği”, Zaman, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=760107>, 2008.

Yararlanılan Gazeteler

Tercüman

Hürriyet

Milliyet

Sabah

Yeni Asır

Hafta Sonu

Zaman

Cumhuriyet

Yararlanılan Gazete Röportajları

Adnan Kahveci'nin Emin Çölaşan ile 14 Ekim 1984'te Milliyet Gazetesi'ndeki röportajı.

Adnan Kahveci'nin Erdal İpekeşen ile 18 Mayıs 1986'da Hafta Sonu Gazetesi'ndeki röportajı.

Adnan Kahveci'nin Osman Saffet Arolat ile 1986 Sabah Gazetesi'ndeki röportajı.

Adnan Kahveci'nin Duysu Asena ile 17 Nisan 1988'de Sabah Gazetesi'ndeki röportajı.

İNTERNET KAYNAKLARI

“Vergi İadesi Hakkında 2978 sayılı Kanun”, Hukuki Net İnternet Sitesi,

<http://www.hukuki.net/kanun/2978.15.text.asp>.

“Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanun”, Hukuki Net İnternet Sitesi,

<http://www.hukuki.net/kanun/3417.15.text.asp>, 2009.

“2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu”, TOKİ İnternet Sitesi,

<http://www.toki.gov.tr/html/tanitim/kanun.pdf>, 2009.

“T.C Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Tarihçe”, TOKİ İnternet Sitesi,

<http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=2>, 2009.

Atilla Yayla, “ Liberal Düşüncenin ve Türkiye’nin Geleceği”, Zaman Gazetesi İnternet Sitesi,

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=760107>, 2008.

Şamil Tayyar, “Kahveci’nin Sırları”, Yeni Şafak Gazetesi İnternet Sitesi,

<http://yenisafak.com.tr/arsiv/2005/subat/07/stayyar.html>, 2009.

Mustafa Özbey, “Siyasilere Neden Güvenilmez?”, Haberx İnternet Sayfası,

<http://www.haberx.com/w/5120/siyasetcilere-ve-medyaya-neden-guvenil.htm>.2009.

Elif Çakır, “Denge avê tê”, Taraf Gazetesi İnternet Sitesi,

<http://www.taraf.com.tr/makale/4537.htm>, 2009.

“Adnan Kahveci’nin Hayatı”, YouTube,

<http://www.youtube.com/watch?v=9YgVq4xUn8c>, 2008.

“Popülizm”, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü, Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi,

<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=261202>, 2009.

“Türkiye’de Özelleştirme”, T.C Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı İnternet Sitesi,

http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : BURAK ÇAKIRCA

Doğum Yeri : İstanbul, 18.02.1985
Ve Yılı

Adres :İncirli Cad. Demirci Sok. No:1 D:2 Yıldırım
/Bursa

İlköğretim : Yıldırım İlköğretim Okulu

Ortaöğretim : Cem Sultan Lisesi

Lisans : Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Bölüm : İktisadi İdari Bilimler Fakültesi- Uluslararası
İlişkiler

Mail Adresi : burakcakirca@gmail.com

Telefon : 0555 629 82 50- 0224 329 70 58